

१०३

६

अथ

103

6

ग्रन्थनामः

आश्वलायनश्रौतसूत्रम्

कर्तृनामः-

१

विषयः-

वेदाङ्गम्

Ashvalayana
Shroutsutram

216

अथ आश्वलायन-श्रौतसूत्रम् ॥

103

9036

६

रिदमहमग्निना देवेन देवतया त्रिवृत्तास्तोमेन रथं तरेण साम्ना गायत्रेण छंदसाग्निष्टोमेन यज्ञेन वषट्कारेण वज्रेण यो
स्मान्देष्ट्रियं च वयं द्विष्म स्तंहन्मत्याश्रावयिष्यतमनुमंत्रयेताश्रावययज्ञं देवेष्वश्रावयमांमनुष्येषु कीर्त्ये
यशसे ब्रह्मवर्चसायेति प्रवृणानं देवसवितरे तं त्वावृणोतेभिर्होत्राय सहपित्रा वैश्वानरेण धावाष्टथिवीमां पाता
मग्निर्होता हं मानुष इति मानुष इत्यध्वर्योः श्रुत्वोदायुषा स्वायुषो रोषधीनारसेभ्यो तर्जन्यस्य धामभिरुदस्ता
ममृतां अन्वित्य कतिष्ठेत्षष्टिश्चाध्वर्यो न वतिश्चुपाशा अग्निर्होतारं मंतरा विचृताः सिनंति पाकमातिधीर
तीत्यह्वार्यं क्रतस्य पंधामन्वेमिहोतेत्यभिक्रम्यांसेध्वर्युमन्वारमेतपार्श्वस्थेन पाणिनाग्नीध्रमंकदेवो न स
व्येन वैदमन्वारभामहे होतृवूर्ये पुरोहितं येनायन्तु तमं स्वर्देवा अंगिरसो दिवमिति संमार्गं तृणैस्त्रिरभ्या
तमं मुखं संमृजीत संमार्गोसि संमं प्रजया पशुभिर्मृदुति स कृन्मंत्रेण द्विस्त्वष्टी सर्वत्रैवं कर्मावृत्तौ स्पृष्टो द
कं होतृषदनमभि मंत्रयेताहेदैधिषव्यो दतस्तिष्ठान्यस्य सदने सीदयोऽस्मत्पाकतरुत्थं गुह्योपकनिष्ठि
काभ्यां होतृषदनात्तृणं प्रत्यगृह्णीतानिरसैर्निरस्तः परावसुरितीदमहमविविषोः सदने सीदामीत्य
प्रविशेदक्षिणोत्तरिणोपस्थेनैतौ निवसन्तोपवेशने सर्वासनेषु सर्वेषां महरहः प्रथमोपवेशनेपिसमा
नेद्वारिणिगौतमः ॥३॥ ब्रह्मोदने प्राशिष्यमाणे ग्याधेये ब्रह्मा बहिष्यवमानात्प्रत्येत्य सोमे प्रसृय होतास्तु

103
6

सू. श्रौ. ०

३

उं म

उं

गादापनेपशौनपत्नीसांयजिकेनान्यत्रहोतुरितिकौत्सउपविश्यदेवबर्हिः स्वासस्त्वाध्यासदेयमित्यग्निहिष
होतः प्रतरांबर्हिषद्रवेतिजानुशिरसाबर्हिरुपस्पृचयातर्ध्वजपेद्रूपतयेनमोभुवनपतयेनमोभूतानापतये
नमोभूतयेनमः प्राणं प्रपद्येपानं प्रपद्येव्यानं प्रपद्येवाचं प्रपद्येचक्षुः प्रपद्येश्रोत्रं प्रपद्येमनः प्रपद्येआत्मा
नं प्रपद्येगायत्री प्रपद्येत्रिष्टुभं प्रपद्येजगंती प्रपद्येनुष्टुभं प्रपद्येछंदंसि प्रपद्येसूयेनोदिवस्पातु नमोमहद्भ्यो
नमोऽर्भकेभ्यो विश्वेदेवाः शास्तनमायथेहाराधिहोतानिषदायत्रीयांस्तदद्यवाचः प्रथमंमसीयेतिस
मायप्रदीप्तइध्रेस्तुचावादापयेन्निगदेनाग्निर्होतावेत्वमेहोत्रंवेत्तुप्रावित्रंसाधुतेयजमानदेवतायोअग्नि
मित्यवसायहोतारमृत्याइतिजपेदथसमापयेद्भुतवतीमध्वर्योस्तुचमास्त्यस्त्वेवयुवंविश्ववरेईळा
महद्देवा ईकेन्यानमस्यामनेस्यान्यजामयज्ञियानितिसमाप्तेस्मिन्निगदेध्वर्युराश्रावयातिप्रत्याश्रा
वयेदाग्रीध्रउत्करदेशेतिष्ठन्स्यमिध्रसन्नहनानीत्यादायदक्षिणामुख इतिशाखायनक मस्तश्रौ
षकिंत्यौकारं ह्लावयन् ४१ प्रयाज्ञैश्वरंतिपंचैतेभवंत्येकैकंप्रेषितोयजत्यागूयीज्यादिरनुयाजव
र्जयेयजामह इत्यागूर्वषट्कारंत्यः सर्वत्रोच्चैस्तरांबलीन्यायोऽन्यायास्तयोरादी ह्लावयेद्याज्यातंचविवि
च्यसंध्यक्षराणामकारनचैत्प्रगृह्योवचनोव्यजनांतौवाविसर्जनीयोनत्यक्षरोपधोरिष्यत इतरश्च

३
राम

सू. श्रौ. ०

३

उं म

उं

गादापनेपशौनपत्नीसांयजिकेनान्यत्रहोतुरितिकोत्सउपविश्यदेववर्हिः स्वासस्त्वाध्यासदेयमित्यग्निहिष
होतः प्रतरां बर्हिषद्भवेति जानुशिरसा बर्हिरुपस्पृश्यातर्ध्वजपेद्रूपतयेनमोभुवनपतयेनमोभूतानांपतये
नमोभूतयेनमः प्राणांप्रपद्येपानंप्रपद्येव्यानंप्रपद्येवाचंप्रपद्येचक्षुः प्रपद्येश्रोत्रंप्रपद्येमनः प्रपद्येआत्मा
नंप्रपद्येगायत्री प्रपद्येत्रिष्टुभंप्रपद्येजगंती प्रपद्येनुष्टुभंप्रपद्येछंदंसि प्रपद्येसूयेनोदिवस्पातुनमोमहद्भ्यो
नमोऽर्भकेभ्यो विश्वेदेवाः शास्तनमायथेहाराधिहोतानिषदायत्रीयांस्तदद्यवाचः प्रथमंमसीयेतिस
मायप्रदीप्तइधेस्त्रुचावादापयेनिगदेनाभिर्हतिवेत्वमेहोत्रवेत्तुप्रावित्रंसाधुतेयजमानदेवतायोअभि
मित्यवसायहोतारमुदथाइतिजपेदथसमापयेद्वृतवतीमध्वर्योस्त्रुचमास्यस्त्रदेवयुवंविश्ववारेइको
महद्देवा इकेन्यान्ममस्यामनेस्यान्यजामयजियानितिसमाप्तेस्मिन्निगदेध्वर्युराश्रावयातिप्रत्याश्रा
वयेदाग्रीध्रउत्करदेशेतिष्ठनस्यमिधमसन्नहनानीत्यादायदक्षिणामुख इतिशाखायनकमस्तश्रौ
षकित्यौकारंप्रावयन् ४१ प्रयाज्ञेश्वरंतिपंचैतेभवंत्येकैकंप्रेषितोयजत्याग्न्याग्न्यादिरनुयजिव
र्जयेयजामह इत्यागूर्वपदूरांत्यः सर्वत्रोच्चैस्तरांबलीन्यायाग्न्यायास्तयारादीप्रावयेद्याज्यातंचविवि
च्यसंध्यक्षराणामकारनचैत्प्रगृह्योवचनोव्यजनांतोवाविसर्जनीयोनत्यक्षरोपधोरिष्यतइतरश्च

३
राम

स्यसाधनादापघातो देवा अवंतुन इति पदं विवान्यां वैष्णवी ॥ ५॥ उक्ता देवतास्ता संयाज्यानुवाक्या अभिर्मू
 धाधुवो यज्ञस्यायमग्निः सहस्त्रिण इति वेदं विष्णुर्विचक्रमेति देवः पृथिवी मेष एतौ मग्नी षोमा स वेदसौ युवमेता
 निदिविरोचना नदी द्याग्नी अवसागतं गीर्भिर्विप्रः प्रमातिमिच्छमानं ईदसानसिरयि प्रससाहि वे पुरुदूतश
 चूंमहा ईदो यज्ञसा भुवनस्त्वमिदं ब्रह्मणामहानिति यद्यग्नीषोमीय उपांशुयाजो ग्रीषोमा यो अद्य
 वामान्यं दिवो मातरि स्वाजभारेत्यथ स्विष्टकृतः पिप्रीहि देवा उशतोय विष्टे त्यनुवाक्या यियुजामहे मि
 स्विष्टकृतं मया कनिरित्युक्ता षष्ठा विभक्त्या देवतामादिश्य प्रियाधामान्यया कृत्युयो देव सुतरा अ
 याक्या कितित्वे वतासां पुरस्तादाज्यपांतमनुक्रम्य देवानामाज्यपानां प्रियाधोमानिर्क्षयं तत्त्वं
 महिमानमायजतो भेज्यादूषः कृणोतु सो अध्वरा जातवेदा ऊषतां हविरग्नेयदद्या विशो अध्वस्य हो
 तरित्यनवानं यजति प्रकृत्या वा ॥ ६ ॥ प्रदेशिन्याः पर्वणी उत्तमे अंजयित्वौष्ठपोरभ्यात्मनि माष्टिवा
 चस्पतिना ते दूतस्येव प्राणाय प्राश्रामीत्युत्तरमुत्तरे मनसस्पतिना ते दूतस्यो ज्ञेयानाय प्राश्रामी
 त्यधरमधरे स्पृष्ट्वोदकं मंजलिनेकां प्रतिगृह्य सव्ये पाणौ कृत्वा पश्चादस्या उदगंगुलिं पाणिमुपधा
 या वांतरे कामवदापयीतांतरेणांगुष्ठमंगुलीं च स्वयं द्वितीयमाददीत प्रत्यालब्ध्या मंगुष्ठेनाभिसंगृह्य

पसंतनु

४

× पसदये होतुः प्रियाधामानि ७

प्रत्याहृत्यांगुलीं मुखे कृत्वा दक्षिणांत इकां परिगृह्यास्य संमितामुपद्वयते प्राणसंमितां वा इकोप
 रूतासह दिवा बृहता दित्येनोपास्मा इकाद्वयतां सह दिवा बृहता दित्येनोपास्मा इकाद्वयतां सह दिवा बृहता दित्येनोपास्मा
 मदेव्येन वायुने कोपदूतासह पृथिव्यारथंतरेणाग्निनोपास्मा इकाद्वयतां सह पृथिव्यारथंतरेणा
 ग्निना उपदूतागावः सहा शिर उपमां गावः सहा शिराद्वयतां उपदूताधेनुः सह ऋषभो यमाधेनुः
 सह ऋषभाद्वयतां उपदूतागौर्धृतपद्मपमागौर्धृतपदीद्वयतां उपदूतादिव्याः सप्त होतार उ
 पमां दिव्याः सप्त होतारो द्वयतां उपदूतः सर्वा भक्ष उपमां सर्वा भक्षो द्वयतां उपदूते का वृष्टि
 रूपमा भिक्षा वृष्टिद्वयतां भिक्षपांश्च योचै इकोपदूतोपदूते कोपास्मा इकाद्वयतां भिक्षोपदूता
 मानवी घृतपदी मैत्रावरुणी ब्रह्मदेवकृतमुपदूतं देव्या अध्वर्यवोऽपदूता उषदूता मनुष्याः य इ
 मं यज्ञमवा न्ये च यज्ञपतिं वर्धन उपदूते द्यावा पृथिवी पूर्वजैः कृतावरी देवी देवपुत्रे उपदूता यय
 जमान उत्तरस्यां देवयज्यायां उपदूतो भूयसि हा विष्णवे इदं मे देवा हा विष्णवे तां मिति तस्मिन्नुपदू
 त इत्युपदूया वांतरेका प्राशनीमादिके भाग ऊषस्वनः पिन्वा गजिन्वा र्वताराय स्याधस्ये शिवे त
 स्येनोरास्वतस्येनोदास्तस्यास्ते भाग मशी महि सर्वात्मानः सर्वतनवः सर्ववीराः सर्वपूरुषाः सर्वपुस

ॐ.सू.पू.

4

षाडतिवा ७ मार्जयित्वा नुयाजैश्चरन्ति परिस्तरणैरंजलिमन्तर्थायाप आसेचयते तन्मार्जनं देवादयो नु
याजा वीतवत्पदांतास्त्रयैकेकं प्रेषितो यजति देवं बर्हिर्वसुर्वेन वसुधेयस्य वेतुं देवो नराशंसे वसुर्वेन वसुधेय
स्य वेतुं देवो अग्निस्त्रिष्टुक्त्सुद्रविणामं द्रुक् विःसत्यमन्मायजीहोता होतुर्होतुरायजीयं नग्नेयां देवानया
ज्यां अभिप्रेर्यते होत्रे अमत्सर्ततां ससनुषी होत्रं दिवंगमां दिवि देवेषु यज्ञमेरयेमस्विष्टकृचाग्नेहोता भुर्वसु
र्वेन वसुधेयस्य नमो वाके वीहीत्यनवानं वा । ८ सूक्तवाकायसं प्रेषित इदं द्यावा पृथिवी भद्रमभूदा धर्म
सूक्तवाकमुत नमो वाकमृध्यास्म सूक्तोच्यं मग्ने त्वं सूक्तवागसि उपश्रुती दिवस्पृथिव्योरामन्वती ते स्मि
न्यज्ञेयजमान द्यावा पृथिवी स्तं शंग यीजीरदानू अत्र सूत अत्र वेदे उरगन्वती अभयंकृतौ वृष्टि द्यावा
शीत्यापाशं भुवो मयो भुवो र्जस्वती पृथिवी स्वती स्वरूपचरणान् स्वधिचारणान् चतयोरविदीत्यवसायप्रथम
या विभक्त्या दिश्य देवताभिर्दंहविरज्जुषता वीवृधतम होज्या यो कृतैत्युपसंतनुया देवमुत्तरा मक्राता
मक्रते त्रितयार्धमुक्तमुपांशोरावापिकंतमनुदुत्य देवा आज्यपा आहुम जुषन्ता वीवृधन्तम होज्या
यो कृतैर्दिहोत्रेण दंहविरज्जुषता वीवृधतम होज्या यो कृत अस्यामृधे सोत्रायां दिवंगमायामाशा
स्ते यं जपमानो सावसादित्यस्या दिश्यनामनी उपांशुसन्निधौ गुरो आयुराशास्ते सुप्रजास्त्वमाशास्ते

4

रेफा लुधतैरेफा प्रथमः स्वंदृतीयं नित्यं मकारेययजामहे सभिधः सभिधो अग्न आज्यस्य व्यंत्तु ३ वौषट्क
तिवषट्कार इति प्रथमो वागो जः सहजो मयि प्राणापानाविति वषट्कारमुक्त्वा त्कानुमंत्रयते दिवाकीः
त्येविवषट्कारस्तथानुमंत्रणमेतद्याज्यानि दर्शनं तनूनपादग्न आज्यस्य वेत्विति द्वितीयो न्यत्रवसिष्ठः
नकात्रिवध्वश्चराजन्येभ्यो नराशंसो अग्न आज्यस्य वेत्विति तेषामिको अग्न आज्यस्य व्यंत्विति तृतीयो
वहिरग्न आज्यस्य वेत्विति चतुर्थ आगूर्यपंचमे स्वाहा मु स्वाहा मु मिति यथावाहितमनुदुत्य देवता यथा
चोदितमनावाहितस्वाहा देवा आज्यपाज्जषाणाः अग्न आज्यस्य व्यंत्वित्यातो मंद्रेणोर्ध्वं च शंयुवा
कान्मध्यमेन हवींष्यास्विष्टकृतं उन्नमेन शेषेभिर्हविर्नाणि जंघनादिति पूर्वस्याज्यभागस्यानुवाक्यत्वं
सोमासि सत्यतिरिक्ततरस्य ऊष्णाणो अग्निराज्यस्य वेत्विति पूर्वस्य याज्या ऊष्णाणः सोम आज्यस्य
हविषो वेत्कतरस्य तावागूर्यादेशं यजति सर्वाश्चानुवाक्यावत्यो प्रैषा अन्या अन्यायात्यान्यः सोमिको
अश्वया अंतरेण वैश्वानरो यपत्नी संयाजाश्चैतौ वात्रघ्नौ पोषमास्यामनुवाक्या लिंगविषेषा न्ना
मध्येनान्यत्वं ततो विचारो नित्येया ज्यैष्ठ्यं तावमावास्याया मिभिः प्रत्नेन मन्मना सामगीभिर्हवाव
मित्यातो वाग्यमनं मंतराचयाज्यानुवाक्ये निगदतु वचनाभिष्टवनशस्त्रजपानां चारभ्या समाह्वैरन्यद्यत्त

वि

श्री० सू०

६

३

१ मुदीचां दिव्य
२ पुरुषायो विन
३ स्पतयो भार्जय
४ तमूर्ध्वीयां दिव्य
५ यज्ञः सक्तारः प्र
६ जापतिमर्जय

मसि

करणक्रियासंसनिरसिसनितासिसनेयं धृतं तं कुलायिनं रायस्योषं सहासिणं वेदाददातुवाजिनोयं व
हव उपजीवतियो जनानामसदृशं तं विदेयप्रजां विदेयकामाय त्वेति वेदशिरसानाभे देशमालभे
तं प्रजाकामाचेदथास्या योक्तं विवृते त्वामुंचामि वरुणस्य पाप्मादिति तत्प्रत्यग्वगार्हपत्यादिभुणं
प्राक्पाशनिधायै परिष्ठादस्योत्थाग्राणि वेदतृणानि करोति पुरस्तात्पूर्णपात्रं संश्लिष्टं वेदतृणैर
भिमृश्य वाचयेत्पूर्णमसिपूर्णमिभूयाः सुपूर्णमसिपूर्णमिभूयाः सदसिसन्नेभूयाः सर्वमसिस
र्वमिभूया असितिरसिमामेक्षेष्टा इत्यथेनापूर्णपात्रात्प्रातिदिशमुदकमुदुक्षुदुक्षुंती वाचयति
प्राच्यां दिशि देवां रविजो भार्जयंतं दक्षिणास्यां दिशि मासाः पितरो भार्जयंतं प्रतीच्यां दिशि
गृहाः पशवो भार्जयंतं तिमार्जयंतामिति वाथास्या उन्नानमंजठिमधास्ताद्योत्क्रस्य निधायोत्मन
श्च स च पूर्णपात्रं निनयन्वाचयेन्माहं प्रजां परासि चंयान सयावरीस्थनी समुद्रे वा निनयानि स्वंपा
थो अपीथेति वेदतृणान्यग्रे गृहीत्वा विध्वंस्वन्तं तं स्तृणन्तं स येन गार्हपत्यादाहवनीयमेति तं
तुं ते न च नृजसो भानुमन्विहीति शेषं निधाय प्रत्यग्वगार्हवनीयादवस्थाय स्थाल्याः स्क्रवेणादाय स
र्वप्रायश्चित्तानि जुहुयात्स्वाहाकारं तैर्मन्त्रैर्न चैन्मन्त्रे पठितौ यत्किंचोपपि तोयजेदन्यत्राचे वंशूतो व्य

६

राशस्त्रोषमाशास्त्रे सजातवनस्यामाशास्त्रे उत्तरां देवयज्यामाशास्त्रे भूयो ह विष्करणमाशास्त्रे दिव्यधामा
 शास्त्रे विश्वं प्रियमाशास्त्रे यदनेन ह विषाशास्त्रे तदश्यान्तदध्यान्तदस्मै देवारासं तं तदग्निदेवो देवेभ्यो विनते वय
 मग्ने मनुषाः ॥ इष्टं च विन्नं चोभे च नोद्यावाष्टयि वी अं ह्यसस्याता मे ह गतिर्वामस्येदं नमो देवेभ्य इति ॥ ९ ॥
 शंयुना कायसंप्रेषितस्तु योराष्टणी मह इत्याहानुवाक्यावदप्रणवां वेदमस्मै प्रयुक्त्यध्वर्युस्तंगृहीयद्देव
 सिवे दो विदेयेत्युदायुषेत्येतेनोपोत्था यपश्वांगाहपत्यस्योपविश्यं मत्वस्वारं देवानां पत्नीरग्निं गृहप सो ५
 तिमित्याज्येन यजंत्याप्यायस्व समेतु ते संते पयांसि समुयंतु वजा इह स्वशरमयियंतं न स्तूरी पमध
 पोषयितुं देवानां पत्नीरुशतीरवंतु न इति ह्यग्निर्होता गृहपतिः सराजा हव्यवाळी मिजराः पितान इ
 ति पत्नी सयाजा अथ प्रजा कामो राकां सिनी वाली कुहू भिति प्रागृहपते यजेत राकामहं सिनी वाली
 कुहू महमिति द्वे द्याज्यानुवाक्ये कुहू महं सुवृतं विप्रनापसं मस्मि न्यज्ञे सुहवां जो हवी मिसानो द
 दातु श्रवणं पितृणां तस्येते देवि ह विषा विधेम कुहू देवानां ममृतस्य पत्नी हव्या नो अस्य हविषः शृणा
 तु संदाशुषे किरतु भूरिवामं रायस्पोषं यजमाने दधात्वित्याज्यं पापित केवदापयीते कमुप हूय सर्वे प्रा
 श्रीया छं युवाको भवेन्नवा ॥ १० ॥ वेदं पत्यै प्रदाय वाचयेदोता ध्वर्युर्वी वेदो सि विन्निरसि विदेसि ये कर्मा

दृक् पवमानेषु यच्च किंचित् त्रवत्सोत्राशेष आपत्तिश्च यत्रैभिः प्रणीयते तपिसोमैतदादित्य वाग्यमन
दक्षिणतश्च वज्रं पत्याशः शिशान इति सूक्तं समाप्ते पवेशनाद्युक्तं न तु सोमिके प्रणयने ब्रह्मजपोन्य
त्र विष्टष्टवागबहुभाषी यजमाना विपर्ययासेतरिनेमंत्रे कर्मणि वारव्याते वोपलक्ष्यवाजान्वाच्यादु निजुदु
यादृक्चेद्वा शिशिगार्हपत्ये यजुष्टोत्रवदिति दक्षिणा आग्नीध्रीये सोमेषु सामतः स्वरित्याहवनीये सर्वतो
वां विज्ञाते वाभृष्टुवः स्वरित्याहवनीये एव प्राक्प्रयाजेभ्यो गारं बहिष्पतिधिनिर्दत्तं सुवदं देनाभिनि
दृध्यान्मातपोमायज्ञस्तपन्मायज्ञपतिस्तपन्मस्ते अस्वायतेमपोरूपरायतेनमोयज्ञनिषीद
सीत्यमुमाहिंसीरमुमाहिंसी रिति च प्रतिदिशमध्वर्युजमानो पुरस्ताच्च ह्रस्वयजमानो दक्षिण
तो होतृपत्नीयजमानान्वश्वादाग्नीध्रयजमाना उत्तरतो येन मनुप्रहरेदाहयज्ञं देनिर्कृतेरुपस्था
त्तं देवेषु परिहरामिविद्वान्सुजनास्त्वं शतहिमामदंत इह नो देवामयि शर्मय छतेति तमभिजुह्यात्स
हस्त्रश्चंगोवृषभोजातवेदास्तोमपृष्टो घृतवान्सुप्रतीकः मानोहिंसी धिसितोनेत्वाजहामि गोपा
षंवनो वीरपोषं च यच्छस्वाहेति १२॥ प्राशिन्नमाद्रियमाणमीक्षते मित्रस्य त्वाचक्षुषा प्रतीक्ष
इति देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे श्विनोर्बाहुभ्यां पूछो हस्ताभ्यां प्रतिष्ठासीति तदंजलिना प्रतिगृह्य

पृथिव्यास्त्वानाभौ सादयाम्यदित्या उपस्थ इति कुशेषु प्राग्दंडं निधाय गुष्ठोपक निधिकाभ्या
मसंरधाद आश्रीयादिगोष्ठास्येन प्राश्नामि बृहस्पतेर्भुवेन त्याचम्पान्वात्वामेत्सत्येन त्वामि
जिघामि या अश्वंत देवतास्तारदंशमयंतु चक्षुः श्रोत्रं प्राणान्मेमाहिंसी रिति इत्यत्वा जठरे
धामीति नाभिमालभेत प्रक्षाल्य प्राशिन्नहरणं त्रिनेनाभ्यात्ममपो निनयते मार्जुमित्वास्मि
ब्रह्मभागानि दध्यात्पश्चात्कुशेषु यजमानभागमन्वाहार्यमवेक्षते प्रजापते भोगोऽसृज
स्वान्यचस्वानि स्थितिरसि मामेक्षेष्टा अस्मिंश्च लोके सुष्मिंश्च प्राणापानौ मे पाहिकामायत्वे
त्यस्पृशन्नवघ्रायां गुष्ठोपक निधिकाभ्यां शिष्टं गृहीत्वा ब्रह्मभागानि दध्या ब्रह्मन्प्रस्थास्याम
इति श्रुत्वा बृहस्पतिर्ब्रह्मा ब्रह्मसदन आशिष्ट बृहस्पते यज्ञमजृगुपः स यज्ञं पाहिस यज्ञं
तिपाहिंस मां पाहिभृष्टुवस्वर्हस्पतिप्रस्थ इति जपित्वां प्रतिष्ठेति समिधमनुजानीयात्स
स्थिते जघेन्यकृत्विजां सर्वप्रायश्चित्तानि जहुयात्तिमितेनालभेरन्हातारं वेतयोर्नियहामः
सर्वसंस्था जपेनापतिष्ठते १३॥ अथैतस्य नमः प्रवक्ष्ये यजमानस्य ब्रह्मोदने प्रयाजे
इत्येकदेवताः प्रदक्षिण्या मार्जयित्वा सूक्तवाकाय रंयुवाकाय वेदं पत्न्या अथ ब्रह्मणः प्राशिन्मा

श्रौ० सू० पू०

द्विपमाणं त्रयोदश ॥ १३ ॥

इत्याश्वलायनश्रौतसूत्रे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

ॐ नमो पोर्णमा

सेनेष्टिपशुसोमाउपदिष्टोस्तेरमानास्यायां पोर्णमास्यां वायजेतराजन्यश्चाग्निहोत्रं जुहुयात्तपस्विने ब्रा
ह्मणायैतरं कालं भक्तमुपहते दृतसत्यशक्तिः सोमसुत्सदा जुहुयाद्दुष्टुवहूनामनुदेशानंतर्कयोगो
ॐ देहेतुयाज्यानुवाक्ये दृष्टादेशेनित्ये अग्न्याधेयं कृतिकासुरोहिण्यामृगविरसिफलगुनीषु यथा
विशाखयोरुत्तरयोः प्रोष्ठपदयोरेतेषां कस्मिंश्चिद् संते पर्वणि ब्राह्मण आदधीत ग्रीष्मवर्षात्स
क्षत्रियवेश्योपकुष्ठायस्मिन्कस्मिंश्चिद् दत्तावादधीत सोमेन यक्ष्यमाणो नर्तुं दृढेन नक्षत्रमश्वत्था
क्षुमीगर्भदिरणी आहरेद नपेक्षमाणो येष्वश्वत्थः शमीगर्भ आरुरो हवे सचा तं त्वाहरामि ब्रह्मणा
यज्ञियैः केतुभिः सहेति पूर्णा दुत्यंतमग्न्याधेयं पदित्विष्टयस्तनुयुः प्रथमायामग्निरग्निः पवमानो
मआयूषिपवसे मे पवस्व स्वपाः सहव्यवाकमर्योभि हेतापुरोहित इति स्विष्टकृतः संयाज्ये इत्यु
क्ते सो विष्टकृती प्रतीयात्सर्वत्र देवतागमेनित्यानामपायोयास्विष्टकृते मंतराज्य भागो चितास्त
त्सामिष्टसमानजातिधर्मा द्वितीयस्यावृधन्वंतावग्निः पावकोग्निः शुचिः सनः पावकदीदिवोग्ने
पावकरोचिषा अग्निः शुचिब्रततम उदग्ने शुच्यवसाद्वा निश्वा अभियुजोग्निमीहे पुरोहितमिति स

स्त

कृहोमाभ्याधानोपस्थानानि च। अयाश्वाग्नेस्य नभि शस्तीश्च सत्यमित्वमया असी। अयासा
वयसा कृतोयात्सहव्यमृहिषेयानो धेहि नेष जं स्वाहा अतो देवा अवंतु न इति द्वाभ्यां व्याहृतिभिश्च
भूस्वाहा भुवस्वाहा स्वः स्वाहा भूर्भुवस्वः स्वाहेति दुत्वा संस्था जपेनोपस्थायतीर्थनानि क्रम्यानि
यमर्धुं नमस्वरश्च मे यज्ञोपचते नमश्च यत्ते न्यूनं तस्मै त उपयत्तेति रिक्तं तस्मै तेन म इति संस्था जप
इति होतुः ॥ ११ ॥ अथ ब्रह्मणो होत्राचमने यज्ञोपवीतशौचानि नित्यः सर्वकर्मणां दक्षिणतो ध्र
वाणां व्रजतां वा विहिर्वेद्यां दिशं व्रजेयुः सैव तत्र प्राचीं चिष्टास्वमंत्रा सुस्थाना सनयोर्विकल्पति
द्यधोमाश्वये वषट्कारो आसीतान्यत्र समस्तपाण्यं गुह्यं ग्रेणाहवनीयं परीत्य दक्षिणतः कुत्रोष्ट
पविशेद्बृहस्पतिर्ब्रह्मा ब्रह्मसदन आशिष्यते बृहस्पते यज्ञं गोपायेत्युपविश्य जपेद्वषट्कारं जपः
सर्वयज्ञं तत्रेषु साग्रेयत्रोपवेशनमुपविष्टमति सज्जयते ब्रह्मन्नपः प्रणयामीति श्रुत्वा भूर्भुव
स्वर्बृहस्पति प्रसूत इति जपित्वा प्रणयेत्यतिसज्जयते सर्वत्र यथा कर्मत्वोदेशो प्रणवाद्युच्चैर्ध्वं वा प्र
णवादि तर्ध्वं वा ग्यत आस्त आह विष्टकृत उदादना दामार्जनात्पशोसमेधर्मा दिवाति प्रेषादिवा
सुब्रह्मण्यायाः प्रातरनुवाकाद्यंतर्क्यामक्षि रिव तोनु सवनं मेळायाः स्तोत्रेष्टाति सज्जनाद्यावषट्कारो

याज्ये तृतीयस्यां स। मिधेन्यावावपते प्रत्युपोत्तमायाः पृथुपाजा अपत्य इति हे धाये इत्युक्त एते प्रती
 पात्पुष्टिमेतावाग्निना रधि मभ्रवद्वयस्फानो अमीव हेत्यग्नीषोमा विंदाग्नि विष्णुरिति के ल्पिकान्यदिति रु।
 तत्त्वामदिते महि मही मृषुमातरं सुव्रताना मृतस्य पत्नी भवसे दुवेम। तु विक्षत्रा मतरं ती मुद्रुचो सुशर्मणि
 महिति सुप्रणीति प्रेक्षो अग्र इमे अग्र इति संयाज्ये विराजा चित्कृत् एते प्रतीयादिति तिस्र आद्योतमेवैव
 स्यातामाद्वावा तथा सतित स्यामेव धाये विराजा विति मन्त्रे विकारो वैराजतं त्रेति प्रतीयादाधानाद्वा
 दशधात्र मजस्त्रा अत्यंतं तुगत श्रियः ॥१॥ उत्सर्ग पराङ्गे गार्हपत्यं प्रज्वल्य दक्षिणाग्निमानाय विदुलादि
 तवतो वैकयानश्च इत्येके प्रियमाणं वा प्रज्वल्यारणि मंतं वामथित्वा गार्हपत्यादाहवनीयं ज्वलंतं
 मुक्षरे देवत्वादेवभ्यः श्रिया उधरामीत्युधरेषु प्रियमाण उधरपाप्मनोभायद विद्वान्यच्च विद्वान्श्वका
 र अङ्गायदेनः कृतमस्ति किंचित्सर्वस्मान्मो हृतः पाहितस्मादिति प्रणयेदमृताहुति मृतायां जहोम्य
 मिष्टधिव्याममृतस्य योनौ तयानंतं काम महं जयानि प्रजापतिः प्रथमेयं जिगायाग्नावग्निः स्वाहेति
 निदध्यादादित्यमभिमुख एव प्रातर्बुध्यांतमेवाभिमुखोरात्र्यायदेन इति तु प्रणयेदतर्ध्वमाहि
 तामिर्वेतचार्या होमादनुदित होमो चोदयादस्तमित होमो नित्यमान्नमनमृतसत्याभ्यां त्वापर्युष्टामी

म

श्री. २५. ५०

९

निजपित्वापयुः सन्निहिरेकैकं पुनः पुनरुदकमादाय नंतर्येविकल्पोरक्षिणं त्वेव प्रथमं विज्ञायते पिता वा
एवो ग्रीनां यदक्षिणः पुनो गार्हपत्यः पौत्रोऽनाहवनीयस्तस्मादेवंपयुः सद्गार्हपत्यादाविति न्नामुद
कपारां हरेत्तुंतुं तन्वन्तसो भानुमन्विहीत्याहवनीयात्पश्चाद्गार्हपत्यस्योपविश्येदवांगारानपो
हेत्सुदुत कृतस्य सुदुतं करिष्यथेति ते घग्निहोत्रमधिश्चयेदधिश्चित्तमध्यधिश्चित्तमाधिश्चित्तं
हीं इति इकायास्पदं घृतवच्चरन्तरं जातवेदो हीं विरिहं शुषस्व ये ग्राम्याः पशवो विश्वरूपास्तेषां
सप्तानां मयि पुष्टिरस्त्विति वानर्ध्याधिश्चयेदधिश्चयेदित्येकैपयसानित्यहोमोपवागूरोदनो
दधिसर्पिर्ग्रामकामान्नयकामेन्द्रियकामतेजस्कामानामधिश्चित्तमवज्वलयेदनाधिश्चयन्द
ध्यग्निष्ठेतेजोमाहाव्य इति कृत्वेण प्रतिषिन्धान्नवाशांतिरस्यमृतमसीतितयोरव्यतिचारः पु
नर्ज्वलतापरिहरेत्त्रिरंतरिक्षं रक्षोंतरित्स अरातय इति समुदंतं कर्षन्निवेदयद्वासयेद्वेत्वांतरिक्षा
यत्वाष्टथिष्येत्वेति निदधत्सुदुत कृतस्य सुदुतमकार्षेत्पंगारानतिसृज्य सुक्लुप्तं प्रतिपेत्प्रत्य
ष्टं रक्षः प्रत्यष्टा अरातयो निष्टमरक्षो निष्टमा अरातय इत्युक्तवतः स्थाल्यास्तु च मासाद्यो मुन्नया
नीत्यतिसर्जयीनाहिताग्निराचम्यापरेण वेदिमतिव्रज्य दक्षिणत उपविश्यैतन्नुत्तो मुन्नयेत्यतिस

९

रेसंवत्सरेयवावापयसावास्वयंपर्वणिक्तदुयाद्विजामेकइतरं कालमेतेवासीवास्वद्वेदकमुदुहृत्यप्रक्षये
द्वययोर्वाङ्मुत्वायुषेत्वाप्राश्नामीतिप्रथममन्नाद्ययत्नेत्युत्तरं चक्षुःसमिधमाधायामयेष्टहपतयेस्वाहेति
गार्हपत्येनित्योत्तराक्षुःसमिधमाधायामयेस्ववेशपतयेस्वाहेतिदक्षिणेग्रमेन्नादामान्नपतयेस्वा
हेतिवा नित्योत्तराभक्षयित्वाभ्यात्मपःस्वुचानिनयतेत्रिःसर्षदेवजनेभ्यःस्वाहेत्यथेनाकुत्रोःप्र
क्षाल्यचतस्रःपूर्णाःप्रागुदीच्योर्निनेयेदुभ्यःस्वाहादिभ्यःस्वाहासप्तवरिभ्यःस्वाहेतरजनेभ्यः
स्वाहेतिपंचमीकुशदेशेष्टधिव्यामभृतंजुहोम्यग्रयेवैश्वानरायस्वाहेतिषष्ठीपश्चाद्गार्हपत्यस्यप्रा
णममृतेजुहोम्यमंतप्राणजुहोमिस्वाहेतिप्रताप्यंतर्वेदिनिर्द्यात्परिकर्मिणवाप्रयच्छेद्रेणा
हवनीमंपरीत्यसमिधआदध्यानिस्त्रास्त्रिस्त्रउदङ्मुखस्तिष्ठान्प्रथमांसमंत्रामाहवनीयेदीदि
हीतिगार्हपत्येदीदायेतिदक्षिणेदीदिदायेत्यक्तंपर्युक्षणंताभ्यापरिसमूहनेपूर्वतुपर्युक्षणा
द्वंप्रातस्पोदयंस्थुषितउदितेवासत्यक्रताभ्यात्वेतिपर्युक्षणमोमुनेष्यामीत्यातिमसर्जनं
हरिणीत्वास्त्र्यज्यातिषमहरिष्टकामुपदधेस्वाहेतिसमिदाधानंभूर्भुवस्वरां३सूर्यज्यो
तिर्ज्येतिःसूर्यःस्वाहेतिहोमउन्मार्जनं॥३॥प्रवत्स्यन्नग्रीन्प्रज्वल्यचम्यातिक्रम्यापतिष्ठ

तआहवनीयंशंस्यपश्चन्मेपाहीतिगार्हपत्यंनर्यप्रजामेपाहीतिदक्षिणमथर्वपितुंमेपाहीतिगार्ह
पत्याहवनीयावीक्षितेमान्मेमित्रावरुणोऽहानोपायतंयुवंअविनष्टानविहृतान्प्रुषेनानभिरक्ष
त्वस्माकंपुनरायनादितियथेतंप्रत्येत्यप्रदक्षिणंपरियन्ताहवनीयमुपातिष्ठतोममनामप्रथ
मंजातवेदःपितामाताचदधतुर्यदयोःतत्त्वविभृहिपुनराममेतोस्तवाहंमामविभरण्यग्नइतिप्र
व्रजेदनपेक्षमाणोमाप्रगामेतिस्त्रुक्तंजपन्नारादाग्नेभ्योवाचंविस्त्रजेतसदासुगःपितुमांअक्त
पंथाइतिपंथानमवरुह्यानुपस्थितामिश्वेयवाससमापद्येतेहैवसंतत्रसंतत्वाग्नेहृदावाचा
मनसावाविभर्मितिरोमासंतमाप्रहासीड्योतिषात्वावैश्वानरेनोपतिष्ठेइतिप्रतिदिशम
ग्रीनुपस्थायापिपंथाप्रगन्महीतिप्रत्येत्यसमित्याणिवर्गितोर्ग्रीज्वलतःश्रुत्वाभिक्रम्या
हवनीयमीक्षेतविश्वरानीमानरंतोनातुरेणमनसाअग्नेमातेप्रतिवेशारिषामानमस्तेअ
स्तमीकुषेतमस्तउपसहनेअग्नेशुभस्वतन्वसाम्प्राय्यासुजेत्यग्निषुसमिधउपनिधाया
हवनीयमुपतिष्ठतेममनामतवचजातवेदोवाससीइवविवसानोचरावः।तेविभृवोदक्षसे
जीवसेचयथायथेनौतन्वौजातवेदइतिततःसमिधोभ्यादध्यादीहवनीयेगन्मविश्ववेदस

मस्मभ्यं वसुवित्रमं । अग्ने संम्राक भिद्यन्मभिसह आयुस्वस्वाहेति गार्हपत्येयमग्निर्गृहपतिर्गार्ह
पत्यः प्रजाया वसुवित्रमः अग्ने गृहपते भिद्यन्मभिसह आयुस्वस्वाहेति दक्षिणेयमग्निः पुरीषोरयि
मान्युष्टिवर्धनः । अग्ने पुरीषा भिद्यन्मभिसह आयुस्वस्वाहेति गार्हपत्या हवनीया दीप्ते मान्ये
भिन्नावरूपो गृहानज्जुगुपतयुवं अविनष्टानि विदुः । दूर्वा धेनानभ्यराक्षी । रास्माकं पुनरायनादि
तियथेतं प्रत्येत्य प्राप्य भूयो दशरात्रत्वं तु गृहीतमाज्यं । जुहुयान्मनोज्योतिर्जघता माज्यं विष्टि
नयं । जंसमिदं धातुः । या इष्टा उषसा या अनिष्टा स्नाः संतनोमि हविषा धृतेन स्वाहेत्यग्निहो
त्रा हे मे च प्रतिहोम मे कपरि समुद्योदधिद्वारा दुपविश्य भूर्भुवस्वरिति वाचं विमृजेत गृहानि क्षेत
प्यनाहिताग्निर्गृहासा विभीतो पवस्व स्वेवोस्मा सुच प्रजायध्वं मान्वे वा गोपती रिषादिति प्रपद्येत
गृहानहं सुमनसः प्रपद्ये वीरघ्ना वीरवतः सुवीरान् । इरां वहंतो घृतमुक्षमाणास्ते षट्सुम
नाः संविशानीति निवंशमंशयोः शंयोरिति त्रिरनुवीक्षमाणो विदितमथ । लांकनतर
हर्जापये । युर्विज्ञायते भयं बोभयं मे स्वित्येवोपतिष्ठेति प्रवसन् प्रत्येत्याहरहर्वीति ॥ ८ ॥ अमा
वास्यायामपराह्णे पिंडपितृयज्ञो दक्षिणाग्नेरेकोत्सुकं प्रदूक्षिणो येद्ये नृपाणि प्रतिमुच्यमा
प्रण

जेदति स्मष्टोभूरिका भुवइका स्वरिका वधइ केति स्मृत्वा प्रमुन्नयेदप्रियमग्निं पूर्णातमं यो नुत्येष्ट
मृक्षिमिच्छेत्पुत्राणां योऽस्मपुत्रः प्रियस्यान्तं प्रति पूर्णमुन्नयेत्स्थालीमभिमृश्य समिधं सुचं च ध्याधि
धिगार्हपत्यं हत्वा प्राणसंमितामाहवनीयसमीपे कुशोष्पसाद्यजान्वाच्यसमिधमादध्याद
जतां त्वाग्निज्येति षराग्निमिष्टका सुपदये स्वाहेति समिधमाधाय विद्युदमिविद्यमपाप्मानमग्नौ
अधेत्यपउपस्पृश्य प्रदीप्तां ह्यंगुलमात्रेभिर्जहुयाद्भुवः स्वरोऽं । मग्निज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वा
हेति पूर्वमाहुतिं हुत्वा कुंसादिपितृगार्हपत्यमेव क्षेतपश्चून्मेयच्छेत्यथोत्तरां तृष्टीं श्रूयसीमसं
स्पृष्टां प्रागुदगुत्तरातो वा प्रजापतिं मनसा ध्यायान् तृष्टीं होमेषु सर्वत्र श्रूयिष्यं सुचिं त्राष्ट्रा त्रिरनुपकं
प्रावमृज्य कुशमूलेषु निमार्ष्टि पश्य भ्यस्त्वेति तेष्वां दक्षिणा तउत्तानां भुंजुः । करोति प्रत्नीनावी
ती तृष्टी स्वधापितृभ्यः । इति वाषोवनिनीय रश्मिरसि बृश्ममेपाप्मानमप्यश्वेत्यपउपस्पृष्टा
हिताग्निं नुमंत्रयेताधानमुक्ता तेन ऋषिणा तेन ब्रह्मणा तया देवतयांगिरस्वध्वं वासीदेति
समिधं ता अस्य सूदरो ह सरुनि पूर्वामाहुतिमुपोत्थायोत्तरां कां क्षेत समाणो भूर्भुवस्वः सुप्रजाः
प्रजाभिस्थां सुवीरवीरै सुपोषः पोषेरन्नेयी भिश्चाग्र आर्षिपवस इति तिसृभिः ॥ २ ॥ संवत्स

ना असुराः संतः स्वध्याचरन्ति परायणो निपुरो भरत्यग्निष्ठा लोकात्प्रणुदात्वस्मादिति सर्वकर्माणि
तां हि शमुष समाधायो नौ परिस्तीर्य दक्षिणाग्रेः प्रगुदम्प्रत्यगुदो गेवैकशः पात्राणि सादये
च्च रुस्थालि शर्पस्फोल्करवलमुसलस्तु वक्रवङ्कजजिनमकुदा छिन्ने भ्रमे क्षण कम
उल्लं दक्षिणातो मिष्टमारुह्य च रुस्थाली ब्रीहीणा पूर्णी निभृजे त्यरिसन्ना विदध्यात्क
छा जिन उल्लखल कृतवे रतरान्त्य वहन्याद विवेचमवहतान्सकृत्प्रक्षाल्य
दक्षिणाग्नौ श्रपयेद्वा गति प्रणीता तस्मिन् लेखा मुल्लिखेदपहतो सुरारक्षा सिवे दिषद अ
इति तान्भुक्ष्य सकुदा छिन्नै रवस्त्रीया सादयेदभिघार्य स्थालीपाक माज्यं सर्पिरितु त्यूतं
नवनीतं वोत्पूतं ऊवायामज्यं कृत्वादक्षिणत आञ्जनाभ्यंजन कशिपु पबर्हणानि प्राचीम
वीती ध्रमुष समाधाय मेक्षणमादायावदान संपदा जुहुयात् सोमाय पितृ मनस्वधान मो
मये कव्य वाहनाय स्वधेन म इति स्वाहाकारेण वाग्निं पूर्व यज्ञोपवीती मेक्षण मनुग्रहत्वं
प्राचीनावीतीलेखां त्रिरुदकेनोपनयेच्छुधतां पितरः शुधतां पितामहाः शुधतां प्रपिताम
हा इति तस्यां पिता निष्ठणीयात्पराचीनैवाणिः पित्रे पितामहाय प्रपितामहायैतत्ते सोय

श्री.सू.पू.

१२

चत्वा मत्रा न्विति तस्मै तस्मै य एषां प्रेता स्युरिति गणगारिः प्रत्यक्षमित्ररानर्चयेत्तदर्थत्वात् सर्वभ्य एव निष्ट
णीद्यादिति नौ ल्वलिः क्रियागुणत्वाद् विजीवंत आत्रिभ्यः प्रेतेभ्य एव निष्टणीयादिति गौतमः क्रि
यावर्थकारितोपय विशेषो जीवमृतानां न परोभ्यो न अधिकारान्न प्रत्यक्षं न जीवेभ्यो निष्टणीयं निजीवां
तर्हितेभ्यो जडुयाज्जीवेभ्यः सर्वदुतं सर्वजीविनो नामान्यविद्वांस्तत्तत्पितामहप्रपितामहेति निष्ट
ताननुमंत्रयेत्तात्र पितरो मादयध्वं यथा भागमावृषायध्वमिति सव्यचुडुदंडः वृत्त्ययथाशक्त्यप्रा
णं तासित्वा निपर्यावृत्यामी मरुतपितरो यथा भागमावृषायी षतेति चरोः प्राणभक्षं भक्षयेन्नित्यं
निनयनमसावभ्यं ह्वासावं ह्वेति पिंडेष्टभ्यं जनां जने वा सो दद्यात् दद्याद्दशामूर्णास्तृकां
वा पंचविद्वर्षतायार्ध्वं स्वर्गुमेतद्दः पितरो वा सोमो तोन्य पितरो युद्धुः प्रित्यथेनानु
पतिष्ठे तनमोवः पितरुपेनमोवः पितरुर्जनेनमोवः पितरः शुश्रायनमोवः पितरो घोरायनमोवः
पितरो जीवायनमोवः पितरो सायस्वधावः पितरो नमोवः पितरो नम एता युष्माकं पितर इमा अस्मा
कं जीवा वो जीवंत इह संतस्याम मनो न्वाहुवामह दुर्तिस्तत्त्वतिस्तभिरथेनान्प्रवाहयेत्परेतनपि
तरः सोम्या सोमं भीरुभिः पथिभिः पूर्वणेभिः दत्वा यस्मभ्यं इविणेह भद्रं पिबनः सर्ववीरं नियच्छेत्त्यग्नि

॥६॥

१२

चनित्यं पूर्वमनुब्राह्मणिनोऽपि आयुषि पवस इत्युत्तरं नित्यं सूत्रं रेहविः शब्द आग्नेयं हविर धातुः प्रेक्ष
तोर्भेदस्यामिष्टे अद्यगोभिर्गृणत एभिर्नो अर्कैरेतमद्या श्वं न स्तोमेरिति संयाज्ये देवं बर्हिः प्रेक्ष
सुवनेव सुधेयस्य वेतुदेनो नराशंसोऽग्नौ वसुवनेव सुधेयस्य वेत्विति ॥ ८ ॥ आग्रयणे ब्रीहिश्या
माकयवानां सस्यं न ग्रीयादग्निहोत्रमुकुत्वा यदा बर्हस्यत् प्रस्यादर्थं गृणणेन जयेतापि हि देवा
आहुस्तप्तो नूनं वर्षस्याग्रयणेन हियजत इत्याग्निहोत्रं वेदानादपित्वा तस्याः पयसा जुहुया
दपि वा क्रियाय वेष्टिष्टिस्तुराज्ञः सर्वेषां चैकेश्यामाकेष्ट्या सोम्यश्चरुः सोमयास्ते मयो भुवो
याते धामानि दिवियाष्टिव्यामित्यं वांतरकायानित्यं जपमुक्तासव्यपाणोऽकृतेतरणाभिम्
शोत्प्रजापतयेत्वायहं गृह्णामि मद्यं श्रिये मद्यं यशसे मद्यमन्ताद्याय । मद्रान्नः श्रेयः सम
नेष्टु देवास्त्वधावसेन्म समशीमहि त्वांसो मयोभूः पितृवाविशे हशं नो भवद्विपदं चतु
ष्यद इति प्राश्याचम्य नाभिमात्तमेतामोसि प्राणतदृतं ब्रवीम्यमासि सवनि सिप्रविष्टः । स
मेजरारोगमपतुद्यशरीरादमाम एधि मामृधाम इदं तेन भक्षिणो भक्षान्सर्वत्र
वभोजने पब्रीहियवानां धाप्ये विराजा वग्नीडा विंदाग्नीवा विश्वे देवाः सोमो पदितत्र श्यामाकोद्या

वाष्टिवी आद्याये अग्निमिधते सुकर्माणः सुरुचे देवयंतो विश्वे देवास आगतये केचज्जामहि
नो अहिमायामहीद्यौः पृथिवी चनेः प्रष्टुर्वज्रे पितरानव्यसी भिरिति ॥ ९ ॥ अथ काम्या आयुष्का
मेष्ट्या जीवा तुमंतावानो अग्ने सुचेतुना त्वंसोम महे भगमित्यग्निरायुष्मानि इन्द्राता सुष्टे विश्व
तो दधदयमाग्नेर्वरेण्यः पुनस्ते प्राणा आयाति परायश्मं सुवामिते । आयुर्दा अग्ने हविषो ज
घ्राणो धृतप्रतीको धृतयो निरेधि । धृतं पीत्वामधुचा रुग्णं पिते वपुत्रा मभिरक्षतादिमं नो
तारमिदं भवितारमिदं माते अस्यां सहसा वन्प्राणोपाहि नो अग्ने पायुभिरजलैरग्ने त्वं पारयान
व्यो अस्मानिति संयाज्ये स्वस्वयन्यां रक्षितवंता वग्ने रक्षाणो अहं सस्त्वन्नः सोम विश्वत इ
त्यग्निः स्वस्तिमान् स्वस्तिनो दिवो अग्ने पृथिव्याऽऽरे अस्मदमतिमारे अह इति पूर्वयोक्ते संया
ज्ये पुत्रकामेष्ट्या मग्निः पुत्रीयस्मै त्वं सुकृते जातवेदाय स्वाहा कीरिणामन्यमानोऽग्निस्तु वि
श्वस्तममिति हे संयाज्ये आग्ने यपा उत्तरे नित्ये मूर्धत्वं तस्तु भ्यंता अंगिरसस्तमाश्यामते का
ममग्ने तवोतीति कामय वेष्ट्या उत्तरे विन इदं मृधोजहि मृगो न भूमिः कुचरो गिरिष्ठाः सयुतिमि
दं सच्युतिं प्रच्युतिं जघनच्युतिं प्रनाकाफान आभरा प्रयक्ष्यन्निव सव्येयो विन इदं मृधोजहि चने ।

श्रैव० सू०

१४

अ

खुदद्यथा सप्तमभिनः सुद्युतिर्नेयेतां द्वापदात्रे पुनर्दत्तवायानिनाधनानि कुसोतिनासिमन्मुना । इदं
नुविधिर्नस्तान्यनेन हविषा पुनः पुनर्न इदं मधवा ददातु धनानि शक्रो धनीः सुराधाः । अस्मद्युतु
पुतां याचितो मनः शुचीन इदं हविषा मृधातीत्याशा नामाशापालेभ्यो वाशानामाशापालेभ्य
श्वतुर्भ्यो मृतेभ्यः इदं भूतस्याध्यसोभ्यो विधेम हविषा वयं । विश्वा आशामधुना संसृजाम्यमीवा
आपओषधयः सतु सर्वाणि अयं यजमानो मृधाव्यस्य त्वय्यकीताः पशवः सतु सर्व इति लोकेष्टिः
एथिव्यं तरि संद्योरिति देवता एथिवी मातरं महीमं तरि समुपब्रुवे ब्रती मृतये दिवं विश्वं विभर्ति ए
थिव्यं तरि संविष प्रथो इह द्यौर्बृहती पयः वर्ममृथिवी मयं तरि संस्वस्तये द्यौर्ममहिश्च व
इति तिस्रस्त्रयाणां प्रथमे प्रथमस्योत्तरे मध्यमस्योत्तमा प्रथमान्वोत्तस्य ॥ ७ ॥ मित्रविदाम
हवैराज्यमिः सोमो वरुणो मित्र इदं बृहस्पतिः सविता पूषा सरस्वती त्वष्ट्येकप्रदानाः । अ
ग्निः सोमो वरुणो मित्र इदं बृहस्पतिः सवितायः सहस्री पूषा नो गोभिरवसा सरस्वती त्वष्टृपण
समनक्तुयज्ञं । प्रतिलोममादिश्य यजेद्यजामहे त्वष्टारं सरस्वती पूषणं सवितारं बृहस्पतिमिदं
मित्रं वरुणं सोममग्निं त्वष्टापाणिदधती सरस्वती भगं पूषा सवितानो ददातु बृहस्पतिर्ददति इदं

१५

प्रत्येमादयेत मद्याध्वं नस्तोमैरिति गार्हपत्यं यदंतरि सं पृथिवी मृतद्यां यन्मातरं पितरं वाजिहंसि म । अग्नि
मातस्मादेन सो गार्हपत्यः प्रमुचतु कुरोतु मामनेव स । वीरं मे दत्ता पितर इति पिंडानां सध्यमपत्नी प्राशये
दाद्यन्न पितरोगर्भकुमारं पुष्करस्वजयथाय मरुता असदित्या श्वितरो वति प्रणीतिवा यस्य वागं तुरं
काम्याभावः स प्राश्नीया भ्रमहारो गणावाभितप्तः प्राश्नीयादन्यतरांगतिं गच्छत्येवमनाहिताग्निर्नित्यं
अपायित्वाति प्रणीया जुहुयाद्विचत्वात्राणा मुत्सर्गं कृण्वीति ये मुद्रिके ॥ ५ ॥ दशपूर्णमासा वारस्प
मानो न्वारं भणीया मग्ना विष्टु सरस्वती सरस्वा नमिः भगो । अग्ना विष्टु सजाधसमावर्धतु वागिरः
द्युमैर्वजिभिरागतं अग्ना विष्टु महिधामप्रियं वां वीथो एतस्य गुद्याजपाणा दमेदमे सुद्युतिर्वीमिया
ना प्रतिवां जिह्वा घृतमुच्चराण्यते । पावकानिः सरस्वती पावीरवीकन्या चित्रायुः पीपिवा स सरस्वतो दि
व्यं सुपणं वायसं बृहंतमा सर्वसवितुर्यथा स नो राधां स्याभरेत्याधनाद्य द्यामया वीयदिवार्थवि
थेरन्युनराधेय इष्टिस्तस्य प्रयाजानुयाजान्विभक्तिर्यजेत्समिधः समिधो मे अज्यस्य व्यंतुतं
नपादमिमम अज्यस्य वेत्ति लोअग्निना अज्यस्य व्यंतुवर्हि रगिरम अज्यस्य वेत्ति तिसमि
धाग्निं दुवस्यते ह्युषु ब्रवाणि इत्याग्नेयावाज्यभागौ बुधिमर्दिमुं तावित्याचक्षते तथा बुधतिरिज्या

त

सहस्रं मित्रो दाता वरुणः सोमो अग्निरित्यष्टौ वैराजतं त्रास्मा सामाद्याः षके क हविषः स्नुषाश्च
शुरीयया मिचरं न्यते इन्द्रः सूर्यो अतर इजां सिक्कषा सपत्न्याश्च शुरो ह मस्मि अहं शत्रूं जयामि जइ
पाणो हं वाजं जयामि वाजसातो इन्द्रः सूरः प्रथमो विश्वकर्मामरुत्वां अस्तु गणवान्मजातेः । मम
स्नुषाश्च शुरस्य प्रशिष्टो सपत्न्या वाचं मनस उपासतां । ऊष्टो दमूना अग्नेरार्धमहते सो भगा येति सं
याज्ये विमतानां संमत्यर्थे संज्ञान्यग्निर्वसुमान्सोमो रुद्रवानिन्द्रो मरुत्वान्वरुणा आदित्यवानि
त्येकप्रदानाः । अग्निः प्रथमो वसुभिर्नो अय्यात्सोमो रुद्रैर्भिरस्तु त्मना । इन्द्रो मरुद्भिर्नो तुथा ह्य
णोत्वादित्यैर्नो वरुणः शर्मयं सत् । समग्निर्वसुभिर्नो अय्यात्सोमो रुद्रियाभिस्तनूभिः । स
मिन्द्रो रानहव्यो मरुद्भिः समादित्यैः वरुणो विश्ववेदा इत्येन्द्रा मारुती भेदकामा मरुतो यस्य हि क्ष
ये प्रशर्थाय मरुताय स्वभानव इत्येन्द्राय मनूच्य मरुत्या यजेम मारुती मनूच्येन्द्राय ते दिं इन्द्रं पूर्वा नि
गमेषु मरुतो वै इन्द्रा प्रदाना हूध्वं मरुतः प्रकृत्या संपन्निका माः संज्ञानी चेंद्रा बार्हस्पत्या प्र
थमाणा आन इन्द्रा बृहस्पती अस्मै इन्द्रा बृहस्पती इति यद्यपीन्द्राय चोदयेयुः १७॥ पवित्रेष्वा
मपा मिदं न्ययनं समुद्रस्य निवेशनं । अन्यते अस्मत्तपंतु हेतयः । पावको अस्मभ्यं शिवो भवानम

श्री० सू०

१५

स्तेहरसेशोचिषेनमस्तेअस्त्वर्चिषे। अन्यं तेउस्मत्तपंतुहेतयः पावकोअस्मभ्यंशिवोभवेतिपावक
वत्यो धाम्ये पावकवंतावान्यभागावधीरक्षांसिसेधतियोधारयापावकयेत्यृचोयाज्येयत्तेपवित्रम
र्चिष्याकलशेषुधावतीतिपवित्रइत्येतेभिः पवमानः सरस्वती प्रिया अग्निः पावकः सविता सत्यप्रसवे
भिः शुचिर्वायुर्निरुत्वा नमिर्व्रतपतिर्दधिक्षावाभिर्वैश्वानरो विष्णुः शिपिविष्टु उल्लनः प्रिया प्रिया
स्विमा जुह्वानायुष्मदानमोभिर्वायुरग्रेगायज्ञप्रिर्वायो शुक्रो अयामिते दधिक्षावो अकारि
यमादधिक्षाः शवसापंचहुष्टीर्जुष्टोदमूनामुग्रे शर्धमहते सौभगायेतिसंयज्येसैपासंवत्सरम
तिप्रवतः शुषिकामोवातदोषाभियज्ञगाथामीयते वैश्वानरीवातपती पवित्रेष्टितैववा क्रता
वृत्तौ प्रयुजानः पुनातिदशपोरुषमिति ॥१॥ वर्षकामेष्टिः कारीरी तस्यां प्रतित्यं चारुमध्वरमी
कृअग्निस्ववसनमोभिरिति धायेद्याः कश्चिवर्षकामेष्ट्योऽपुमंतावश्चमेसधिष्टवास्तुमेसो
मोअब्रवीरित्यग्निर्धामहमरुतः सूर्यस्तिस्वश्चपिंडु उरा ~~हिरण्यकेशोरजसोवि~~ हिरण्यकेशोरजसोवि
सारइतिद्वेत्वाचिदव्यकताधामंतेविश्वंभुवनमधिप्रतमितिवावाश्चैवविद्यन्मिमातिपर्वत
श्चिन्महिबृधोविभायस्त्वंजंतिरश्मिमेजसावहिष्टेभिर्विहरन्त्यसितंतुमुदीरयथामरुतः समु

१५

क्षणांनुवाक्याविदुः प्रवती वीरवती कृष्टवत्क परिष्ठाक्षणायाज्यापिबान्यस्यलुंदसोनतुयान्या
द्रुसीयसीनो द्विदुः हृहती क्षामनष्टहन दग्धवती कृष्टवत्क परिष्ठाक्षणायाज्यापिबान्यस्यलुंदसोनतुयान्या
धिगच्छन्त्सर्वशोर्नाधिगम आमेयी न्यां व्याहृतिर्निर्वादेवता मादिश्यप्रणुयाद्यजे चूनमा न्यावेममाणु
श्रुधीहवंयंत्वागीर्निर्हवामहे एदं बर्हिर्निषीदनः स्तीर्णवहिरानुषगासंदत डुपेलाना इहनो अद्यगच्छ
अहेळतामनसेदं जपस्ववीहिहव्यं प्रयत्नमाकुतं मइति नमो आग्नेस्माव निरुक्ते ॥१३॥ चातुर्मास्यामि
प्रयोक्ष्यमाणः पूर्वैर्द्युवैश्चानरण्यार्जुन्यां वैश्चानरो अजी जुनदग्निनेन व्यसी कृतिः स्मया हृधान ऊ
जसा एष्टे दिविष्टो अग्निः शुधिव्यापज न्याय प्रगायत प्रवाता वांति पतयेति विद्यत इत्यग्न्या धे
य प्रभृत्या तउपां शुहविषः सोमिक्यः प्रायश्चिन्निक्षोन्वाप्यात्यैकपाकलाः सर्वत्रवारुणवर्जसा
वित्रश्चातुर्मास्येषु प्रधानहृषिचैके पित्र्योपसदः सतंत्राः पौनराधैयिकं च प्रागुक्तमादनुयाजा
दपि वासुमं इतं न्वा आगूः ~~प्रणववर्षद्वारा उच्चैः सर्वत्र तथा ययणे प्रियः~~
माहार्यस्तु प्राणसंततः प्रणवः पुरोनुवाक्यायास्तथागूर्वषद्वारोपाज्यायाः संवत्सराण्युपां शो
रुचाणि मंदाण्युपां शुतंत्राणां ॥१३॥ प्रातर्वेदेव्यां प्रेषितो मिमथनीया अन्वाहपश्चात्सामिधेनी

रुजानस्य पदमात्रे वस्था ~~या~~ मिहिहृत्यामित्वा देवसवितर्महीयोः पृथिवीचनस्त्वामग्रेषु धरादधीति
तिष्ठतामर्धर्चं शिष्टवारमदासं प्रेषादप्यत्राद्यतर्धर्चो वसाने ज्ञायमाने त्वे तस्मिन्नेवावसाने ग्रहे
सिन्य हविषामिति सूक्तमावयेत पुनः पुनराजन्मनो जातं श्रुत्वानंतरेण प्रणवेन शिष्टमुपसंतनु
या छिष्टेनोन्नरामुत ब्रुवंतु जंतव आयिह स्तेनखादिनमित्यर्धर्च आरमेत्येवं देववीतमइति ह्य
भिनाग्निः समिध्यते त्वे ह्यग्ने अग्निना ते मर्जयंत सुक्रतुं यज्ञेन यज्ञमयजंत देवा इति परिदध्यात्सर्व
वैतमां परिधानीयेति विद्यात्थाप्ये विराजो नवप्रयाजाः प्रागुक्तमाच्चतुरथावपेतुरो अग्न आज्य
स्यव्यं दूषासानक्ताग्ने आज्यस्य वीतां देव्या होतारा अग्ने आज्यस्य वीतां तिस्रो देवी रग्ने आज्यस्य व्यं
त्वित्यग्निः सोमः सविता सरस्वती पूषामरुतः स्वतवसो विश्वे देवा ह्यावा पृथिवी आविश्वे देव सत्यति
वाममद्य सवितवाममुग्धः पूषंतव जने वयं शुक्रते अन्यद्य जने ते अन्यदि हवस्वतवसः प्रचि
त्रमर्कं गृणते तुरायेति नवानुयाजाः धृन्ध्वं प्रथमा देवी हारो वसुव नैव सुधेयस्य व्यंतु देवी उषा
सानक्ता वसुव नैव सुधेयस्य वीतां देवी जोष्टी वसुव नैव सुधेयस्य वीतां देवी उज्जोडती वसुव नैव
सुधेयस्यै त्वित्यनुयाजानां सूक्तवाक्यशायुवाक्यवोपरिष्ठाद्वालिभ्यावाजिनमनावाद्यादशशो
बीतां ॥ देवा देव्या होतारा वसुव नैव सुधेयस्य वीतां देवा हिरास्त्रास्त्रो देवी विश्वव नैव सुधेयस्य व्यं १

भवन्तु वाजिनो हवेषु वाजे वाजे वत वाजिनो न इत्थं चतुरनवानं याज्यामग्नेवीहीत्यवषट्कारो वाजि
नस्याग्नेवीहीति वायत्रं चैकं संप्रैषेदौ वषट्कारौ समस्तावेव तत्रादिरनुमन्त्रयेत् न चागृह्णन्तस्मिन्
जिनभक्षामिका मिव प्रतिष्ठेत् पृहवमिका ताध्वर्यं उपहूय स्वब्रह्मन्नुपहूय स्वाग्नी उप
हूय स्वेति यन्मरेतः प्रसिच्यते यद्दामे अपि गच्छति यद्वाजि सते पुनः तै न मा शिवमा विशते न मा वा
जिनं कुरुते स्यते वाजि पीतस्यो पदूतस्यो पदूतो न क्षयायीति प्रपन्नं भक्षं भक्षयेदेवमध्वर्यु ब्रह्मा
ग्नीध्रो यजमानः प्रत्यक्षमितरे च दीक्षिताः पौर्णमासे नृणां चतुर्मास्य व्रतान्युपयात्केशान्ति
वर्तयति शमश्रूणि वापयीतायः शयीत मधुमां सलवणस्य वलेखनानि चर्जयेदन्तर्वायामुपेया
द्वापनं सर्वेषु पूर्वस्वाद्योत्तमयोर्वी ॥ १८ ॥ पंचम्यां पौर्णमास्यां वरुणप्रघासेः पश्चाद्द्वौ पौर्णमा
सिकाया वेदे रूपविषयप्रेषितो ग्रिप्रणयनीयाः प्रतिपद्यते प्रदेवं देव्याधियेति तिस्रः पळाया
रुत्वा पदेवमग्ने विश्वेभिः स्वनी कदेवैरित्यर्थं च आग्नेरासीनः प्रथमामन्वाहोपांशु सप्रण
वातत्रस्थानां स्थानसंक्रमणे प्रत्यावर्त्तना वसायानु ह्यस्योत्तरां प्रतिपद्यते प्राणसंतं भवतीति वि
जायत उत्तरमग्निमनुब्रजन्नुत्तरा इमं महविदध्यायशेषमयमिह प्रथमो धादिधातुभिरितितुरा

इतः प्रवो मरुतस्तविषा उदन्यव आयं नरः सुदानवो ददाशुषे विष्मह सो नरो अश्मदित्यवः
कृच्छं नियानं हरयः सुपर्णा नियतं तोग्रामजितो यथानुराग्रे वाधस्त्विमृधो विदुर्गहाय त्वद
वापिः शिशुचानो अग्र इति संयाज्ये क्रुचो नूच्य यजुर्गिरि के यजंति संस्थिता यां सर्वादिश उ
पतिष्ठेतां छवदतव संगीर्भिराभिरिति च तस्मिन् प्रत्युचं सूक्तेन सूक्तेन वा ॥ १९ ॥ अतर्द्ध्वमि
थ्ययनानि संवत्सरिकाणि तेषां फाल्गुन्यां पौर्णमास्यां चैत्र्यां वा प्रयोगस्तुरायणमग्निमि
द्रो विधेदेवा इति पृथगिष्ट्यानु सवनमहरहरकावात्रिहविर्दक्षायणयज्ञे द्वौ पौर्णमास्या
ह अमावास्या यजेतानित्ये पूर्वयथा सन्नयतामावास्या चापुत्तरयोरे द्वौ पौर्णमास्या द्वितीयं
मैत्रावरुणममावास्यायामानो मित्रावरुणाया हं हि घ्नंति विद्ये सुदानु इति प्रयाजापु
त्यं इकारधेः प्रजापतेन त्वदेतान्यन्यस्तवे मे लोकाः प्रदिशो दिशश्च परावतो निवत उल्लसन्ति ॥
प्रजापते विश्वसृज्जीवधन्य इदं देव प्रतिहय हव्यमिति द्यावापृथिव्यारयनं पौर्णमास्यं
नाम वास्यादाम वास्येना पौर्णमासादसमाप्ता ता स्वर्था तत्र विकारो ध्वर्युर्वायथा स्येद्देवा जं
त्वमिमं थने धाय्ये त्वेवैकदेवतलक्षणाया ज्ञानुवाक्या गायत्र्या वती हूतवत्युपोत्तवती पुरस्ता

जन्यवैश्वपोराद्येपश्चादुत्तरस्यावेदेरवस्थापोत्तरवेदेस्तसोमेषुनिहितेग्रौसीदहोतःसउलो
केचिकित्वाग्निहोताहेतुपदनेविदानइतिद्वेपरिधायतस्मिन्नेवासनउपविश्यभूर्भुवःस्वरिति
वाचंविष्टजेतान्यत्रापियत्रानुब्रुवन्नुब्रजेतिष्ठत्संप्रैषधुतथैववर्गिसर्गेग्निमंथनादिसमा
नावैश्वदेव्याहविषांतुस्थानेषष्ठप्रभृतीनामिंद्राग्नीमरुतोवरुणःकः३इंद्राग्नीअवसागतंभथद्व
त्तमुत्तसनोतिवाजंमरुतोयस्यहिक्षयेराइवेदचरमाअहेवममेवरुणश्रुधितत्वायामिब्रह्म
णावदमानःकयानश्चित्रआभुवधिरण्यगर्भःसमवर्तताग्रइतिप्रतिप्रस्थातावाजिनेतृती
यत्संस्थितायामवभृथंब्रह्मंतितत्रावभृथेष्टिःकृताकृतानामुपरिष्ठाद्याख्यास्यामोद
योर्मासयोर्इंद्राग्रःपशुः॥१५॥तथाततःसाममेधाःपूर्वचक्रिस्तइष्टयोनुसवनंप्रथमाया
गिरनीकवाननीकुवंतमृतयेग्रिंगीर्निहवामहोसनःपर्षदतिद्विषःसैनानीकेनसुविदत्रो
अस्मेइत्युत्तरस्यावृधन्वंतोमरुतःसातपनाःसातपनाइदंहविर्मनोमरुतोअभिदुहणा
युरितिमारुद्रोमृहमेधेभ्यउत्तराज्यामगात्रभृतीकांतागृहमेधासप्रागतप्रबुध्याच

श्री० सू०

१८

इरतेमहांसातिपुष्टिमंतोविराजोसंयाज्येअनिगदेअन्यत्राप्यनावाहनआवाहनेपिपित्र्यायांप
शौचवदुचैतस्यांरात्र्यामन्नंअसुवीरंतस्याविवासेपोर्णदर्वंजुजुयुर्हृषनेरवाणस्तनयित्तोवा
ग्नीभ्रंहंकरावयंतिब्रह्मपुत्रंवदंतोयदिहोतारंचोदयेयुस्तस्ययाज्यानुवाक्येपूर्णादर्विपरापत
सुपूर्णापुनरापत।वस्त्रेवविक्रीणावहाइषमूर्जशतक्रतो।देहिमेददामितेनिमेधेहिनितेदधेअ
पामिक्ममिवसंभरकोवाइदतेदददितिभरुद्भ्यः॥१६॥दक्षिणोत्तरोत्तुवंतुजंतवायंकृत्तुगृभी
तइतिपरोक्षवार्त्तद्वौक्रीकंबःशर्धमस्तमह्यासोनयेमरुतःस्वंचोजष्टोदृष्टनाअग्रेशर्धमह
तसोभगायेतिसंयाज्येवाजिनांवभृथवर्जमहंद्रुक्वरुणप्रधासैर्हविषांतुसप्तमारीनांस्थानइ
इष्टव्रह्मंद्रोमहंद्रोवाविश्वकर्मोत्तुनइष्टव्रह्मन्तेनुतेदायिमहंद्रियायविश्वकर्महविषावा
वृधानेयातेधामानिपस्माणिपावमेति॥१६॥दक्षिणाग्रेरग्निमतिंप्रणीयपित्र्यासारंयंतोबुध
जमहितारमवृथावषट्काराबुमंत्रणाभिहिकारावर्जंतस्यांप्रांचिकर्माणिदक्षिणोतराणितथान्व
यमुशंतास्त्वानिधीमहीत्येतांत्रिरनवानंताःसामिधेन्यस्नासामुत्तमेनप्रणवेनावहरेवापितृह्य
जमानायेतिप्रतिपत्तिरग्निहेत्रायावहस्वमहिमानमावहेत्येतस्यस्थानेग्निंकव्यवाहनमावाह

१८

यायां चोर्ध्वमाज्यभागान्यामन्यन्मंत्रलोपादेकैकाचानुवाक्यायोअग्निः कव्यवाहनस्तमग्रइकितो
 जातवेदइतिसंयाज्येभक्षेपुप्राणभक्षान्भक्षवितावर्हिथनुप्रहरेषुः संस्थितायोमावानुमानाभ्या
 दक्षिणावृतोदक्षिणामिमुपतिष्ठतेनाइत्यानतिप्रणीतचर्यायाप्रयाविष्टाजनयन्कर्वराणिमहिष्ठुणि
 रस्तुवरायगातुः सप्रत्यदेक्षरणंमध्वेअग्रंसायन्ननंतन्वामैरयतेत्यादित्तत्वेवेतरावाहवनीयसु
 संदृशंतेतिपेक्ष्यागार्हपत्यमग्रितंमन्यइत्यथेनमभिसमासंतिमात्रगामाग्रत्वंनइतिजपंतःपूर्व
 णगार्हपत्यंसूक्तेसमाप्यसव्यावृत्तस्त्वयैकान्त्रजंतिताध्वर्यवः कर्मधीयतेप्रत्येत्यादित्यया
 चरंतिपुष्टिमंतोधायेविराजो॥१७॥ पंचम्यापोर्णमास्यांशुनासीरीययावर्ग्यथोपपत्तिवावा
 जिनवर्जसमानावैधेदेव्याहविषातुस्थानेष्वप्रभृतीनांवायुर्नियुत्वान्वायुर्वाशुनासीराविज्ञो
 नाशुनासीरइंडोवाशुनः सू -- इतमआवायोभूषशुविषाउपनः प्रायाभियसिदाश्विंसम
 लुसत्वंनोदेवमनसेशायप्रकृतिंयस्तआनट्शुनासीराविमांवाचंजुषेथांशुनंनःपालाविष्टुषंतु
 भूमिभिर्इवयंशुनासीरमस्मिन्यज्ञेहवामहेसवाज्ञेषुभनोविषताअश्वायंतोगव्यंतोवाजयं
 तःशुनंरुवेममघवानमिंद्रमश्वायंतोगव्यंतोवाजयंतस्तरीणिर्विश्वदर्शनश्चित्रंदेवानाशुदगा

दनीकमितिमाज्यानुवाक्याः समाप्यसोमेनयजेतशक्तोपशुनाचातुर्मास्यानिवापुनः श्वतुर्मा
 स्यानिवापुनः॥१८॥ ॥पोर्णमासेनोत्सर्गपरिहृतेसंवत्सरेप्रवत्स्यन्मनीतमावास्यामादर्शपूर्ण
 मासावाग्रयणमथकाम्यामित्रविंदापवित्र्यैष्ट्यावर्षकामेष्टिरतर्ध्वचातुर्मास्यानिप्रातर्विश्वदे
 व्यांपंचम्यापोर्णमास्यांतथाततोदक्षिणाग्रेपंचम्यापोर्णमास्याशुनासीरीयथाष्टादश॥१८
 इत्याश्वलायनश्रौतपूर्वषट्तेद्वितीयाध्यायः २ ॐ प्र पशाविष्टिरभयतो न्यतरतोवाग्ने
 यीवाग्नेवेष्टवीवोनेवान्यतरापुरस्तादुक्तमग्निप्रणयनं पश्चात्वाशुबधिकायावेदेरुपविश्यप्रपि
 तोपायाज्यमानायाजतित्वामध्वरेदेवयंतइत्युत्तमेनवचनेनाहर्चआरमेदुश्चुयस्ववनस्प
 तेसमिधस्यश्रयमाणः पुरस्तादूर्ध्वउपुणर्तयइतिहेजातोजायतेसुदिनत्वेअह्नमित्यर्ध्व
 आरमेदुवासुतासाः परिवीतआगादितिपरिदध्याद्यत्रैकतत्रैबहवः सपशवोत्यपरिधायसु
 स्तुयादनभिहिंक्षत्ययान्वोनरोदेवयंतोनिमिम्युरितिषड्विः पंचाभिर्वानभ्यासमेकउक्तमग्नि
 मथनंतथाधय्येहताहतावाज्यभागावावाहनेपशुदेवताभ्योवनस्पतिमनंतरंसमर्गः सं
 मृज्यप्रवृताहुतर्ज्जुइयाजुथोवाचेभूयासंजुष्टोवाचस्पतयेदेविवाक्।यद्वाचोमधुमन्नमंतस्मिन्मा

ॐ. स.

प्रापत्रे
२०

यदुत्तमचैत्रं प्रयाजे प्रागाज्जपेभ्यो निगमोत्सृक्तवाके चाग्निर्होत्रेणेतस्य स्थानेनेह प्रादेशे
न बार्हिष्मतो प्रयाजानुयाजौ न चायोभक्षभक्षणां न मार्जनं न सूक्तवाकेनामादेश इक्षितः स
होतरिति वाक्त उपविशोज्जीवातुमंतौ सव्यो नैर्युपस्थाः प्राचीनावीतिनो हविर्भिश्चरति
दक्षिण आग्नीध्र उचरो ध्वयुर्द्वे द्वे अनुवाक्ये अध्वर्यामिन वानमोऽस्वधेत्याश्रावणमस्तु स्वध
ति प्रत्याश्रावणमस्तु स्वधा स्वधेति संप्रषोयस्वधेत्यागृष्वस्वधामह इति वा स्वधानम इति
वषट्कारो नित्याः पुतयः पितरः सोमवतः सोमो वा पितृमान् पितरे बर्हिषदः पितरोऽग्निघ्नान्नाय
मुदीरतामवर उत्तरासस्त्वया हि नः पितरः सोमं पूर्व उपहृताः पितरः सोम्यः स्वं सोमं प्राचिकि
तामनीषा सोमो धेनुं सोमो अर्वंत मा शुं त्वं सोम पितृभिः संविदानो बर्हिषदः पितर ऊत्वा र्वा
गाहं पितृन्तं संविदत्राः अविंसीदं पितृभ्यो नमो अस्त्वद्याग्निघ्नान्नाः पितर एह गच्छतये चेह
पितरो ये च न हये अग्निदग्धा ये अनग्निदग्धा इमं यमं प्रस्तारमाहि सीदति द्वे परियिवांसं प्रव
तोमही अनुवैव स्वताय चैम्यमायाज्यायेतात्तु पुर्द्वत्रा जैहमानास्त्वदग्ने काव्या त्वन्म
नीषाः सपत्न्या सहसा जयमान इत्यर्चिः स्विष्टकृत्कव्यबाहनः प्रकृत्याति उर्ध्वं वषट्कारेति

यार्थं पुं वन्मिथने मेधपती मेधायां विकल्पो यथार्थमूर्ध्वमधिगोह्य निमिथुनेभ्यः सर्वपुयजुर्निगदे
 पुत्रकृतो समर्थनिगमेषु प्राकृतास्त्वेवमंत्राणां शब्दाः प्रतिनिधिघपिनाभिरुपमा मेहोहवित्पुन
 द्यानि ॥२॥ देव्याः शमितार आरभध्वमुत मनुष्या उपनेयत मेध्यादुर आशासानामेधपतिभ्यामेधं
 प्रास्मा अग्निभरनस्तृणीत बहिरन्वेन मातामन्यता मनुपिता नुजाता सगर्भ्यो नु सरवासयुथः
 उद्दीचीनां अस्पपदो निधनात्सूर्यचक्षुर्गमयता ह्वानं प्राणमन्ववसृजता हंत रिक्षमसंदिशः श्रोत्रं
 पृथिवी शरीरं एकधास्यत्वचमाह्वयता तुरानाभ्या अपिशसो वृषामुतिवदता दंतरेवाप्राणं वा
 रयध्वात् श्येनमस्य वसः ह्युतात्प्रशसात्वा दूशला दोषणी कश्यपे वासा हि देश्रोणी कवषा नृस्वव
 पर्णाष्ठी वेतापि शतिरस्य वंक्रयस्त्रा अनुष्ठो च्यावयता ज्ञात्रं गात्रमस्या नूनं कृतात् ॥ अथ
 गोहं पार्थिवं रवनेतात् अस्मार्क्षः संसृजतात् वनिष्ठमस्य मारुविष्टो ब्रह्मं मन्यमानानि हस्तोक्त
 नयेरवितारं चित्तवितारः । अधिगोशमीध्वंसुशमिशमौध्वंशमीध्वमधिगा ३ उअणवो स्नारक्षः पा
 संसृजताच्छोमेतारोपापेत्कपांश्चेकधाषाडिशतिरिति द्विद्विब्रह्मनां पुरांतरिति वैकेधिग्वादिनि
 रुक्ता शमितारो यदत्र सुकृतं कृणवथास्मा सुतद्यदु कृतमन्यत्र तदिति जपित्वा दक्षिणा वृवाव

श्रौ. सू. ०

२१

ते

तत्तमे त्रावरुणश्च स व्यावृत्तौ ब्रह्मयज्ञमानो संज्ञप्ते पशावावर्तेरन् ॥ ३ ॥ बपायां श्रय्यमाणायां प्रेषि
तस्ते केभ्यो न्वाह जषस्व स प्रथस्तममिति मन्त्रो यज्ञमित्युक्तमादोपनं स्वाहा कृतिभ्ये होताय
क्षदग्निं स्वाहा ज्यस्व स्वाहामेदस इति प्रेष उक्तमा प्रीयाज्यावपापुरोक्ता शोहविरिति पशोः प्रदाना
नितानि पृथङ्नाना देवतेषु मनोतां च न मनोतावर्तेत्येकेतेषां सलिंगाः प्रेषास्तं ब्रह्म ग्रीषोमयोऽस्थानेया
याण पशुदेवतां तु गच्छान उस्ते गौर्मषा विको हयोऽश्वो न्वादेशे व्यक्तचेदनामेकं वनस्पतिः स्थिष्ट
त्सूक्तवाक प्रेषेषु प्राजापत्ये त्वग्निचित्या संयुक्ते वायव्यं पशुपुरोक्ता इमं केवायव्ये प्राजापत्यं
तेन पशुदेवता वर्धत इत्याचार्याः पुरोक्ता तत्त्वधानत्वात् पुरोक्ता शनिगमेषु पुरोक्ता शवसर्वी
ष्याज्यवर्जयेषां तेन समवत्त होमो मेघा रभीष्या निति पश्वग्निधाने आदत्तसत्कृत्युपतमद्यद
ग्रभीदवी वृधतेति देवतानां ॥ ४ ॥ दुतायां वपायां स ब्रह्मकाश्चोत्वालमर्जयन्ते निधाय दंडं
त्रावरुण इदमापः प्रवहत सुमित्रान् आप ओषधयः सतुडमित्र्यास्तस्मै सतुयोऽस्मान्दुष्टिः
यंच वयं द्विष्टा इत्येतावन्मार्जनं पशोतीर्थेन निष्कृत्यासीतामापुरोक्ता शोहविरिति पशोः प्रदाना
रित्वा स्थिष्टकृता चरेषु र्यदित्वन्वायात्या निते रग्ने चरेषु न तु तेषां तु वृत्तिर्नान्येषामुर्ध्वमावाह

२१

निगमेष

स्मान्देहि यंच वयं हिष्मस्तमभि शोवेति तस्योपरिष्ठादय उपस्पृशंति द्वीपराज्ञे विरुणस्य गृहो मि
तो हि रण्ययः स नो धृत व्रतो राजा धाम्ना धम्व इह मुंचतु । धाम्ना धाम्ना राजन्नि तो वरुण नो मुंचय
दापो अघ्ना इति वरुणोति शपामहे ततो वरुण नो मुंचय मयि वापो यो पधी हिंसी रतो विश्व
भूस्त्वे तो वरुण नो मुंच । सुमित्र्यनि आप ओषधयः सति त्रिचास्पृष्ट्वा वक्षमाणा ज संस्पृशं
तः प्रत्यापंतः समिधः कुर्वतेति स्विस्ति स्न एके कोमेः समिदसिते जो सिते जो मे देही नि प्रथ
मामधोस्ये हिष्मि महीति हितीयां समिदसि समेधिष्मि महीति तृतीया मेत्योपतिष्ठंत आपो अ
द्या न्वचारिषमिति ततः समिधोभ्या दधति यथा गृहीतमग्नेः समिदसिते जो सिते जो मे दाः स्वा
हा । सोमस्य समिदसि दुरिष्टे र्मापा हि स्वाहा । पितॄणां समिदसि मृत्योर्मापा हि स्वाहेति ततः सं
स्था जप इति यशुतंत्रं ॥ ६ ॥ प्रदानानामुक्ताः प्रैषस्तेषां याज्यानुवाक्याः सर्वेषामग्रे अनुवाक्या
स्ततो याज्या देवतेन पशुना न । त्वमग्ने नय सुपथाराये अस्मानिति द्वे माहि नो अग्ने पायु
भिरजस्ने प्रवः शुक्राय भानवे भरध्वं यथा विप्रस्य मनुषो ह विभिः प्रकरवो मननावच्यमाना ल
काचेतत्संरस्वती नदीनामुतस्यानः सरस्वती जुषाणा सरस्वत्यभि नोनेषि वस्यः प्रसोदसा धा

यसासस्त्र एवापावीरवी कन्या चित्रायुर्यस्ते स्मनः शशयो यो मयो भूस्त्वं सोम प्रचिकितो मनीषेति
द्वे त्वं नः सोम विश्वतो बयो धायाने धामानि दिविया पृथिव्या मपा कृत्युत्सुष्टतमा सुपथि यते धामा
नि हविषाय जांति । यस्ते पूषन् वोजंतः समुद्र इति द्वे पूषे मा उरा शा अनुवद सर्वाः शुक्रते अन्यद्यज
तंत अन्यत्प्रथय पथामजनिष्ट पूषापथ स्पथः परिपतिं वचस्या बृहस्पते या परमा परावदिति द्वे
हस्पते अति यदर्यो अर्हन्त मृत्वि या उपवाचः सचंते संयंस्तु भो चनयान यं त्यवापि जे विश्वदेवा
रुद्रो विश्वे । अद्य मरुतो विश्वं अत्या नो देवानामुपवेतु शंस आनो विश्वो स्क्रागवतु देवा
विश्वे देवाः शृणुते महवमे ये केच ज्मामहि नो अहिमाया अग्ने या हि इत्यं शमारिषण्य इन्द्रो नम
धिता वहत इति ति स्त्र अं नो लोक मनुनेषि विद्वान्प्रससा हिषे पुरुहूत शत्रून्स्वस्तये वा जे मिश्वप्र
णोतः शुची वो हव्या मरुतः शुची नो नृधिर मरुतो वीरवंत मा वो होता जो हवी तिसत्तः प्रचिन्नमर्क गृण
ते तुरायरा इवे दवरमा अह वया वः शशमानाय संत्या दृत्र हणा दृत्र हभिः शुष्मे रा भवतं शिक्षतं वज्र
वरू उभा वा मिं डाग्रि सुडु वध्यै शुचिं नु स्तोमं न वजात मद्यगीर्भिर्विप्रः प्रमत्ति मिह मानः प्रचर्षणिभ्यः
पुतना हवेषा देवो यातु सविता सुरत्नः सघानो देवः सविता सहावेति द्वे बदीरय कवितमं कवीनां भग

श्री-सू.

२३

स्त
सं

धिमं वा जयंतः पूरं धिमिति द्वे अवसंधुं वरुणो धौ रिवरुणादयं सुतुभ्यं वरुणस्य धाव एवावंदस्व वरुणं वृहंतं
 त्वयामि ब्रह्मणा वंदमान इति द्वे अस्तन्नाद्यामसुरो विश्वे वेदा इत्येकादशिनोः ॥ ७ ॥ अमीषो माविमं सुमेयुवमे
 ता मिदिविरोचनानीति तत्रावावमित्रावरुणहव्यजुष्टिमायातं मित्रावरुणासुशरुत्यानो मित्रावरुणाहव्यजुष्टिं
 युवं वस्त्राणि पीवसावसाथे प्रवाहवासिस्तं जीवसानो यद्वद्विष्टं नातिविधे सुदानू हिरण्यगर्भः समवर्तताग्र
 इति षट्प्राजापत्याश्चित्रं देवानामुदगादने किमिति पंचशं नो भवचक्षसाशं नो अद्गावायो भूयशुचिवाउ
 पुनः प्रयागिर्यासिराश्वासममृगानो नियुद्धिः शतिनी भिरध्वरं पावो अन्नारविचधः सुमेधाराये सुयज्ञज्ञ
 तूरादसीमि प्रवायुमृगान् वृहतीमनीषातववायवृतस्पतेर्वाहिसुप्रस्तममिति द्वे विदंगमेनेसायेवृधास
 ईशानाय प्रदुतिं आनदुप्रवायुं रथयुजं ह्यध्वमुतत्वामदिते मध्यने होनठस्वजे रितिर्द्विजनिष्ठसु
 त्रामाणं एधिर्वीद्यामनेह महीशूषमातंसुभ्रतानामादिर्वीरिति नते विष्टो जायमानो न जातस्त्वं वि
 ष्टासुमतिं विश्वजन्यां विनक्रमे एधिर्वीमष एतां त्रिदेवः एधिर्वामष एतां परामन्त्रयातन्वो न रावती
 धेनुमती हि भूतं विश्वकर्मन् हविषा वावधान इति द्वे विश्ववर्मा विमना आदिहायाः किं स्वित्तासीदधिष्ठा
 नं योनः पिता जनितायो विधाता याते धामानि परिमाणियावमाय इमे यावा एधिर्वीजनित्री तन्त्रसु

रंतरिक्षं
वृधा

२३

ति

आ

नादुसन्नानामिकाममेपुस्तदंसं सनिंगोर्तायक्षदग्निपुरो कत्रास्यस्वदस्वहव्यासमिषोदिही
 हीतिपुरोकाशः स्वित्कृतर्ध्वमिलायाः ॥ १५ ॥ मनोताये संप्रेषितस्त्वह्यग्रे प्रथम इत्यन्वाहतिवि
 षाचरति तत्र प्रेषकुरत एवामीषो माववमित्येतेरपि णान्यत्र द्विदेवतान्मे मित्रावरुणदेवते च तथाद
 एत्वात्प्रकृत्यागाणागारिस्त्यन्नानां स्मृतं आयेनर्थभेदे निरर्थं विकारो याज्या अंतरा
 त्वचैविसाहोम आरमेहूनस्पतिनाचरति प्रेषमभितायाज्यानुवाक्येपत्राग्रे राज्यस्य हविष इ
 त्यत्राज्यभागावयाकश्चिरात्त्राज्यस्य हविष इति स्वित्कृतीकामुपद्रूयां नियाजैश्चरति तेषां
 प्रेषास्तृतीयं प्रेषसूक्तमेकादशे हविषागुत्तमाद्वावावपेतदेवो वनस्पतिर्वसुवने वसुधेयस्य वतु
 देववर्हिर्वारितीनां वसुवने वसुधेयस्य वै त्वित्यनवानं प्रेष्यत्यनवानं यजत्यक्तमुत्तमे सूक्त
 वाकप्रेषपूर्वस्मिन्निगमगृह्णन्तित्यत्राज्यभागावध्नं नमुष्मा अमुं वध्नं नमुष्मा अमुमिति पशु
 श्वदेवताश्च देवताश्चैव कपशुकाः पशुश्चैव कुदेवतानुत्तराज्यानेत्याज्यभागावमुष्मा
 अमुनेति पूर्वणोक्तं समाप्य प्रेषममोदउमनुप्रहरदनवभृथेवभृथेन्यत्र कृताकृतं देवस्तरणं
 तीर्थननिष्क्राम्याग्निपशुकृतं नान्यव्यवयंतो हव्यश्च लमुपायमानमनुमंत्रयेरकुगसिमा

या

सू. श्रौ. ०
२४

ॐ

दितिचेतानियथास्थानमुपांशु ॥ ८ ॥ सोत्रामप्यामाश्विनसारस्वतेऽङ्गः पशवेवाहस्पत्योवा
चतुर्थेऽङ्गमाश्विनसारस्वताः पशुपुरोऽङ्गमाश्विनसारस्वताः पशुपुरोऽङ्गमाश्विनसारस्वताः
तायसादश्विनासरस्वतीमिदं सुत्रामाणसोमानासुराणां उपतान्युपिबन्धुमदनुसोमासुराणां
हातुर्यजतिप्रेषः पुत्रमिवपितरावश्विनोनेतिवाज्यामिहीत्यनुषपद्वारः सुरासुतस्यामिहीह
तिचानानाहिवादेवहितं सदस्कृतमाससृक्षायापरमेन्यामनिसुरात्वमसि शूराणि निसुसुम
वह्याथोवाहसोमएषइति सोमं यदत्ररिभिरसितः सुतस्य यदिदो अपि किंचिन्नीः इदं तद
स्यमनसाशिवनसोमं राजानमिह भक्षयामीति भक्षजपः प्राणभक्षो ॥ १॥ विध्यपराधं प्रायश्चि
न्निः शिष्टाभावे प्रतिनिधिरन्वाहिताग्नेः प्रयाणोपपत्तोपृथगग्नी न्ये सुस्तन्येता अंगिरस्तमतिवा
ज्याहृतिं तु त्वममारापयेदयं ते योनिर्कृत्व इत्यरणी गार्हपत्ये प्रतितपस्याणी वायाते अ
ग्नयज्ञियातं स्तये ह्याराहात्मात्मानमन्त्रावस्तनिह्युपवन्नयापुरुषि यज्ञोभूत्वा यज्ञमासीरु
यानि जातवदो भुव आजायमान इत्येवमनन्वाहिताग्निरङ्गतावदिपाण्योररणी सस्पृशममथ
यत्प्रवराहजातवदः पुनः स्वदेवभ्याहव्यवहनः प्रजानन् प्रजापुष्टिरमिमस्मासुधेयथाभवयज
त्य

२४

मानायशंयोरित्याहवनीयमवदोपमानैर्वक्त्रस्यापरासादिहंत एकं परावृत्त एकमिति संवपद्यदित्
नीयाद्यद्यमावास्यापोणमासीवातीयाद्यदिवा न्यस्याग्निषुयज्ञेति यदिवा न्यस्याग्निषुयज्ञेति यदि
वास्यान्याग्निरग्नी न्यवेसाद्यदिवास्याग्निहोत्रउपसनेहविषिवानिहोत्रेचक्रविष्ठापुरुषावाविहार
मंतरियाद्यादिवाध्वे प्रमीयेतेष्टिरग्निपथिकुट्टेत्याह्वेधोअध्वन आदेवानामपि पथामगम्यत्यनज्वा
न्दक्षिणाव्यवाये त्वनप्रिना प्रागिष्टेर्गामंतरेणातिक्रमयेद्वस्त्रनाशुनः पदं प्रतिवापेहिं विष्टुर्विच
क्रम इति गार्हपत्याहवनीयवोरंतरं नस्पाराज्यादेकराज्याचसंतनुयाज्या नंतु तन्मन्त्रजसोभातु
मन्विहीत्यनुगमयित्वा चहवनायपुनः प्रणीयोपनिष्ठेयदग्ने प्रवृत्तं पदं हिते सूर्यस्परश्मी
नन्यातनालतत्ररमिष्टामनुसंभवेतांसन्तः सृज्जमुमत्यावाजवत्यात्वमग्नेमप्रथाजमीति चध्वे
मिवा प्रमीतस्योवत्साभाः पयसाग्निहोत्रं दुहती सर्वदुतं जुहुयुरासमवायाद्यद्याग्निहिताग्निरपरक्षेत्रमि प
ताडुतिभिरेनं पूर्वपक्षं हरेयुर्हविषान्यापूत्रावक्त्रासुदेवतास्वाज्येनाष्टिसमास्पुनरिज्याव्याप
नानिहवीपिकेशनस्वकीटपतंगैरन्येवावीभत्सोर्भिनसिक्तानिचापोन्यवहरयुः प्रजापतेन
त्वदेतान्यन्यइति वल्मीकवपायांचासान्नायममथ्यनेनपत्वापणनिजुहुयाहिः स्यदमानंमहीद्योः
च

श्री० सू०

२५

एथिवी च न इत्यंतः परिधिः देशे निवपेयुरन्यतरा दोषे व्यासि च्यत्र चरेयुः पुरोक्तं वातस्थान उभयदोष
 एंडा म्यं पंचशरावमोदनंतयोः पृथक् प्रचयेन्ममेवत्येकवत्माना धाने वायवे पचागूमभिहोत्रमधिश्चित्तं
 वदभि मंत्रयेत गर्भं स्त्रवंतमगदमकर्मभिहोत्रा एथिव्यंतरि संयतश्चुतदग्नाविवतन्वाभिप्राप्नोति निर्व
 त्तिं परस्तादिति ॥ १० ॥ पस्याग्निहोत्र्युपावस्य पृथुदुमानो पाविशेत्तामभि मंत्रयेत यस्माद्रीषानि पीदसि
 ततो नो अभयं हृदि पश्यन्तः सर्वाभ्योपायनमोरुद्राय भीक्षुष इत्यथेनाभुत्थापयेदुदरं प्रहृष्यदिति
 रायुर्यज्ञपतावधात् इडा यक्ष्णवती भागं मित्राय वरुणाय चेत्यथा स्यात् उधसि च मुखे चोदपात्र
 मुषोद्गृह्यदुधं धात्रा ह्यणं पाययेद्यस्या भोक्ष्यं तस्या हृदि ज्जीविं सवत्तं रवावाशयमाना ये च वसं प्रयच्छेत् सं
 यवसा द्वाद्गवती हि भूया इति शोणितं दुग्धं गार्हपत्ये संक्षायान्धेन ऊडुयाद्विन्नं सिक्तं वाभि मंत्र
 येत समुद्रं वः प्रहिणोमि स्वां योनिमपि गच्छत अरिहा अस्माकं वीरामपि गावः संतु गोपताविति य
 स्याग्निहोत्र्युपावस्य पृथुदुमानो स्पृष्टेन सा यत्तत्र स्कंदयेत्तदभि मृश्यजपेद्यदद्य दुग्धं
 एथिवी मस्तस्य दोषधं रत्यस्य ददापः पयो गृहेषु पयो अङ्गायां पयो वत्सेषु पयो अस्ततन्मयी
 तितत्र यत्पारिशिष्टं स्यात्तेन जुहुयादन्येन वाभ्यानीयेत द्वाहनाद्या प्रतीनहरणात्प्रजापते विश्व

सं

२५

ष्टे

ति

सीपमधपोषयितुं देवस्त्वष्टा साविता विश्वरूपो देवस्त्वष्टर्यथ चारुत्वमानदपिशंगस्त्वः सुभरेव योधाः प्रथ
 मभाजं यशसं योधा सोमापूषणा जननारयोणा मिति सूक्तमादित्यानामवसो नूतने मागिरादित्येभ्यो च
 तस्मै स्तु आदित्या स उरवो गभीरा इमं स्तोमं सुकृतवो मे अद्य तिस्रो भूमी धारयन्ती रतद्यन्त दक्षिणा विचि
 कितेन ससव्या महीद्या वा एथिवी इह ज्येष्ठतं दिवेत दवा चं एथिव्ये इति द्वे प्रद्या वायज्ञैः एथिवी नमो
 भिरिति द्वे प्रद्या वायज्ञैः एथिवी क्रता वृधामृकाना रूद्रा तनामयस्कृधी तिह आतपितमरुता सुघ्न
 मनु प्रवभ्रवे वृषभापश्चित् च दति निस्त्रक्षा पश्चात्ता न्ना सत्या पुरस्तादा गोमताना सत्यारथे नति
 चतस्त्रा हिरण्यत्वं ध्रुवणी द्युतस्त्रुभि क्रत्वं दभूरध्मं स्तं महो इदं तु न्यहं धाः सत्रा हणदधु पिबु
 म्रमिं इंसहदानुं पुरुहूतक्षियं तं स्तुत इदं मय वायुद्वे च वा वसु इदं सत्यः सस्मादग्ना वदत्यविचेत
 नानि पतंगो वाचं मनसा विभर्ति चत्वारि वाक्पश्मिता पदानि यज्ञेन वाचः पदवीयमायन्ति ति देवी वा
 चमज्जनयंत देवा जनीयंतो न्वप्रवर्तते स्तोदियं रूपं वायसं बृहंतं सवां च धेनु र्योषिणा सुयस्यत्र
 तां पशवो मंति सर्वे यस्य व्रतमुपपत्तिं च त आपः यस्य व्रते पुष्टिपतिर्निविष्टस्तं सरस्वतं मवसेदु वेमति
 पशवः सोम्याश्च निर्मिताश्च निर्मितं इन्द्राग्रः षण्मास्यः सावत्सरो वा प्राजापत्य उपाशुमा विप्रसो
 र्यवेष्टु वेवश्च कर्मणाश्चैतेषां तत्रोपां शुयज्ञविकारान्वक्ष्यामः प्रेषादिरागुदस्थान आदह्मत्कार

हो

जित्तन्वं दुतमसीतितत्रस्कन्ताभिमर्शनं शेषेण ज्जुदुयात्पुनरुनीया शेष आज्यमशेष एतद्गोमाह
रुणी जपित्वा वारुण्या ज्जुदुयादनशनमान्यस्मादोमकालात्पुनर्होमं च गाणागारिभिर्होत्रशरश
रायत्समोषाभूमिति हेष्टारमुदाहरेत् दृष्ट्यं दमानं महाद्योः पृथिवीचन इत्याहवनीयस्य भस्मातेनि
यत्सन्नयवद्दीभस्तेभिर्वृष्टेभिर्वा जना न्यातयत्तिब्रुवाण इति समिदाधानं यत्र वेत्थवनस्य तदस्म
त्तरस्मा आदुत्यास्कंदने ॥११॥ प्रदोषांतो होमकालसंगवांतः प्रातस्तमसिनीयत्तुर्गृहीतमाज्यं
जुदुयाद्यदिसायं दोषावस्तर्नमस्वाहेति यदि प्रातः प्रातर्वस्तर्नमस्वाहृत्याभिहोत्रमुपसाद्य भृशं
वः स्वरिति जपित्वा वरंदत्वा ज्जुदुयादिष्टिश्च वारुणी कुत्वा प्रातर्वरदानमनुगमयित्वा चाहवनी
यं पुनः प्रणयेदिहैव क्षेम्यं एधिमाप्रहासीरसुं मासुं मासुं च्यायणमिति तत इष्टिर्मित्रः सूर्योभि
योमहिनादिवं प्रसमित्रमतौ अस्तु प्रयस्वानिति संस्थितायां पत्न्या सह वाग्यतोभी ज्वलतो हर
न्मश्रुत्पासीतद्वयोर्दुग्धेन वासेभिर्होत्रं जुदुयादधिष्ठितेन्यस्मिन् द्वितीयमवनयेत्यातारिष्टिर
ग्निर्ब्रतभृत्वममेव तभृद्विचिरये देवां इहावहा उपयजं हविश्च नः व्रतानि विब्रुतपाथदधोय
जानो देवां अजरः सुवीरौ दधद्वानि सुमृच्छी को अग्रगोपायने जीवसे जातवदूर्येषे वाग्य

श्री. २२०

२६

श्रुपानेपद्याहवनीयमप्रणीतमभ्यस्तमिषाहुडुविह्वल्यणोमिंप्रणयेदुनैर्हिरण्यप्रतोद्वियमाणभ्यु
दितेचतुर्गृहीतमाज्यंरजतंचहिरण्यवदग्रतोहरयुरथेतदाज्यंजुहुयात्पुरस्तात्प्रत्यङ्मुखोऽपविशेवोषाः
केतुनाऽक्षतां स्वाहेतिकात्प्रत्ययेनशेषांस्त्विहाग्निरनुगम्या आहवनीयिन्नुद्वियमाणो गार्हपत्योऽनुग
ह्वत्स्वेभ्यश्चनमवक्षामेभ्योमंथेयुरनुगमयेत्वितरं सामाभावभस्मनाग्नीं संस्पर्शयमंथयेदितोजज्ञे
प्रथममेभ्योयेनिभ्योअधिजातवेदाः सुगायत्र्या त्रिष्टुभाजगत्या अनुष्टुभाचदेवेभ्योहव्यं बहवः
प्रजानन्निति मथित्वा प्राणीयाहवनीयमुपतिष्ठेत्तामेसम्राकिषेरायेरमस्वसहसेष्टमो योजेपि
त्वायासम्राक् सिस्वराक् सिसारस्वनौ त्वोत्सो प्रावतामन्नादं त्वान्नपत्यायादध इत्यतएवैकप्र
णयंत्यन्वाहृत्य दक्षिणं सहभस्मानेवागार्हपत्यायतनेनिधायार्थं प्रावमाहवनीयमुत्थरेत्ततश्चि
रग्निस्तपसा जनद्वान्पावकवानायाहितपसा जनेष्वग्नेपावके अर्चिषा उपैमांसुष्टितिमम आनो
याहितपसा जनेष्वग्नेपावकदीर्घेत् हव्यादेवधुनादधदिति प्रणीतेनुगते प्राथोमोदिष्टिरग्निजो
तिष्ठा - - - चरण उदग्नेशु चयस्तनाग्नेबृहन्नुपसामधो अस्मादिति सर्वाश्चेदनुगतानादि
त्योभ्युदियाद्वाभ्यस्तमिषाद्वाग्न्याथेयपुनराथेयवासमाह्वं पुनराग्नीनां ॥ १० ॥ अथाथेय

२६

श्री० सू०
२७

स्वाहाभुवनपतये स्वाहाभूतानां पतये स्वाहायज्ञस्य त्वाप्रमयो नमयापिमया प्रतिमया इम
श्चस्कंदेत्याहुतिश्चिह्नहिष्यरिधाग्नीध्र एनां जुहुयात्पुनरुतवते पूर्णपात्रं दद्यादेव ते अनुवाक्य
याज्येवाविपरिहृत्याज्ये अचंदने हविषी वायद्वा देवा अतिपात्रयानि वाचा च प्रयुती देवहे
ठनं। अरायो अस्माः अभिदुहुनायतेन्यत्रास्मिन्मरुतस्तन्निधेतनस्वाहेत्याज्याहुतिं दुत्वा
मुख्यधनं दद्यात्स्थानिनी नमना वदत्येव तमुपास्याया वाहयेत् नमनसत्येक आज्येनास्था
निनीयजेत् ॥१३॥ हविषिदुः शृते चतुः शरावमोदनं ब्राह्मणान्भोजयेत्क्षामे शिष्टेन दूपा पुनर्य
जेता शेषे पुनराहन्तिः प्रागावाहनाच्च दोषे पुनर्युगं भूतानां प्राक्स्विष्टकृत उक्तं प्रधानभूता
नाम वदानदोषे पुनरायतनाद वदानं द्वेष्टुं लिहदक्षिणां दद्याद् दक्षिणादान उर्वरां दद्यात्कपो
लं भिन्नमनपवृत्त कर्म गायत्र्या त्वा शताक्षरया सदधामी तिसंधाया पोभ्यवहरे युरभिन्नो य
मो जीमदानीर्यत आर्तस्तदगन्पुनः इध्मो वेदिः परिधयश्च सर्वयज्ञस्यायुरनुसंतरतुत्रय
स्त्रिंशन्नंतवो यान्वितन्वत इमं यज्ञं स्वधया ययजते। तेभिः प्रिष्टुं प्रतिदध्मो यजत्र स्वाहा
यज्ञो अय्येतु देवानित्येकप्रवली द्वाभिः सिप्ते घृणैवान्पानि मृन्मयानि भूमिर्भूमिमगान्माता

२७

मातरमप्यगात् भूयास्तपुत्रैः पशुभिये नो द्विष्टि सभियता मियादिपुरोकाशः स्फुटं द्रोत्यते
तवाविहिष्ये न निधाया भिमं त्रयेत किमुत्पतसि किमुत्पत्ताः शांतः शांतेरिह माहि। अघोरा
यज्ञियो भूत्वा सीदसदनं स्वभासीदसदनं स्वप्रितिमाहिंसी देव प्रेरित आज्ये न्नतेजसा ज्यस्व
मानः किंच नरीरिषः योगश्चेमस्य शांत्या अस्मिन्नासीदवहिषीत्यग्निहेत्राय काले प्रावजा
यमाने प्यन्यमानाय जुहुयुः पूर्वालाभ उन्नरोत्तरं ब्राह्मण पाण्यज कर्णदं प्रस्त्रं वा फ्रकोष्ठेषु
पृथिव्यां दुत्वात्वपि मंथनं पाणौ च द्वासेन वरोधः कर्णे च न्मांसवर्जने स्तब्धे च न्नाधिशयीता
फ्रक्चेद विवेक एतत्सावित्सरं व्रतया वज्जी विकवाभा वनुगते तरादुती हिरण्य उत्तरां जुहुया
क्षिरण्य उत्तरां जुहुयात् ॥१४॥ ॥ पशाविष्टिरेकादश देव्याः शमितारो वपायां दुतीयाः
मनेताये प्रदातानामग्नीषोमा सोत्रामण्या विध्य पराधेयस्याग्निहोत्री प्रदोषांतोथाग्रया
हविषि चतुर्दश ॥१५॥ ॥ इत्याश्वलायनश्रौतसूत्र पूर्वषट्त्वे तृतीयोऽध्यायः ३ ॥
ॐ श्रुं दर्शपूर्णमासाभ्यामिष्ट्वे हि पशुचातुर्मास्यैरथ सोमैनाध्वं दर्शपूर्णमासाभ्यां यथाप
पत्येकप्रागपि सोमैकैतस्य त्विजश्चत्वारस्त्रि पुरुषास्तस्य तस्योत्तरं त्रयो दत्ता मैत्रावरुणाश्चा

श्री० पू०

२८

वि

वाकोयावस्तुदाः ध्वर्यः प्रतिप्रस्तातानेष्टोन्नेताब्रह्माब्रह्मण्डं स्यात्प्रीतिः पोताः ज्ञाताप्रस्तोता
प्रतिहर्तुमुब्रह्मण्डल्यतेहीनेकाहैयजियं तत्तुवाहितानमयः इष्टप्रथमयज्ञा गृहपतिः सप्तव
शादीक्षित्वासमेयाग्रीस्तन्मुखाः सत्राण्णासतेतथासमावापादियथार्थमभिधानमष्टिकेतत्रो
दीक्षणाद्यनग्रीनामग्निमुखमितिचयज्ज्यानुवाक्ययोर्देउप्रदानेप्रेषेषुनिवित्सुष्टतयाज्यायाकु
क्वाचावाक्यनिगदोः पहवप्रत्यपहवेचाः नैय्याणिगृहपतेः प्रवरित्वोमेवहि
तीयतृतीयचतुर्थानां यावतानंतर्हिताः समनगोत्रास्तावताः सकृदावर्तयेद्वाइव्यान्वयाः संस्का
राः साग्नित्वेषुक्तेष्वस्वाभरणायामिष्टमेकेऽग्निर्ब्रह्मण्वानग्निः क्षत्रवानग्निः क्षत्रभृदे
तेनाग्नेर्ब्रह्मणावावृधस्वब्रह्मचतेजातवेदानमश्चपुत्रपुत्रपुत्रपुत्रधात्वायासचित्रचित्रंचितयंत
मस्मेअग्निरीशेहृतः क्षत्रियस्यार्वापितेसुमतिघोषार्वागितीदंप्रभृतिकर्मणांशनेस्तरामु
त्तरोत्तरमेतत्तर्णमासात्पायणीयावसोमप्रवहणमूर्ध्वप्रथमाया अग्निप्रणयनीयायाजोत
वसथ्येनियमोमध्यमादिधर्मः ॥१॥ दीक्षणीयायां धाम्ये निराजावग्राविष्णु अग्निमुखं प्रथमो
देवतानांसंगनसुनसोविष्णुरासीत्यजमानायपरिगृह्यदेवान्दीक्षयेदहविगच्छतंनः अग्निश्चवि

२८

श्रीअग्निदेववीतये

न

इष्टयोव्रतातिपन्नोन्नतपतयेसाग्रावेव प्रणयनेऽग्निवतेशामायागारदाहेशुचयेसंसर्जयोग्निना
न्येनमिथश्चेद्विचयेगार्हपत्याहवनीययोऽतियोग्याम्पेणसंवर्गायवेयुतेनाशुमतेवेवान
रायविमतानामन्नभोजनएषेवकपालेनष्टेनुद्वासितेभ्याश्चावितेवासुरभयएवयस्मिन्ती
वमृतशब्दस्त्वमग्नेव्रतपाअसियद्वोवयंप्रमिनामव्रतान्यग्निनाग्निः समिध्यतेत्वंयमेअग्नि
नाग्नेत्वमस्मयसोध्यमीवाअक्रुददग्निस्तनयन्निवद्योर्वितेविष्णुस्वातजृतासोअग्नेत्वाम
ग्नेमानुषीरीकृतेविशोग्रआयाहिबीतयेकुवित्सुनागविष्टयेमानाअस्मिन्महाधनेऽग्निसधि
एवयदग्नेदिविज्ञाअस्यग्निर्हृतान्यसिंदद्यज्यान्माध्वमिकर्देववीतिनोअद्यतियस्यभा
यगिर्वयिमाजयेदिष्टिर्मरुतः सान्नाय्यपुस्तान्चंद्रमसाभ्युदितेग्निर्दातेद्रुः प्रदाताविष्णुः
शिपिविष्टोद्गदाशुषेरयिसयंताविप्रएषादीर्घस्त्रेअस्त्वंकुशोभद्रातेहस्तासुकृतात
पाणीचषट्तेविष्णुवास्तव्राह्मणामिन्नतः अद्यशिपिविष्टनामत्यपिवाप्रायश्चित्त
ष्टीनांस्थानेतस्येतस्यैदेवतायेष्टीनादुत्तिक्तुड्यादिति विज्ञायतेहविषांस्त्वन्मभिष्टशह
वान्जनमग्न्यज्ञस्तस्यमाशीरवतुवधतां नृभिर्घृतेनमुचतुयसोमज्ञपतिमहसः श्रुतये

छोतप उन्नमंमहोदी क्षापालाया वनतं हि शक्रा विश्वेदेवैर्यज्ञिये संविदानो दीक्षामस्मे यजमाना
यधनमिति सामिचित्ये त्रीण्यन्यानि वैश्वानर उमादित्याः सरस्वत्ये इति बाधारयंत आदित्या सो ज
गत्क्षा इति द्वे एते एव भुवद्भ्यो भुवनपतिभ्यो वाने दमादिषु मार्जनमर्वा गुह्यमीयाया इदमादी
क्षयां सूक्तवाके चागूराशी स्थान उय दूतोयं यजमानो स्य यज्ञस्यागुर उदुचमशियेति तस्मिन्
पहून आशास्तेयं यजमानो स्य यज्ञस्यागुर उदुचमशित्या शास्तेन चावनामादिशः प्रकृत्या तय ये
उध्वं पश्वि काया दीक्षितानां संचरोगार्हपत्या हिवनीया वंतराग्नेः प्रणयना दीक्षणादिरात्रि सं
ख्यानेन दीक्षा अपरिमिता एकाह प्रभृत्या संवत्सरात् संवत्सरं त्वेव स व्रते द्वादशाह तापश्चि मते
षु यथा सुत्योपसदः कर्माचारस्त्वेकाहानां मेकातिस्वेवा दीक्षास्ति स उपसदः सुत्यमह सुवर्मदी
क्षान्ते राजक्रयः ॥२॥ तदहः प्रायणीयेष्टिः पथ्या स्वास्तिरग्निः सोमः सविता इति स्वस्तिनः प
थ्या सुधन्वस्विति द्वे अग्ने नय सुपथारये अस्मान्ना देवानामपि पथ्या मगन्मत्वं सोम प्रचिकितो म
नीषा याते धामानि इवियाष्टि धियामा विश्वेदेवं सप्ततिं य इमा विश्वा जातानि सुत्रामा गंष्टि
वीद्यामनेह संमहीक्षु मातरं सुव्रतानां सेदग्निरग्नी रत्यस्त्वन्यानि ति द्वे संयोज्ये शयं ते य मना

श्रौ.सू.

२९

अथ भागासंस्थितायां ॥३॥ राजानं क्रीणां तितं प्रवक्ष्यत्सु पृश्नादनसस्त्रिपदमावे नरेण वर्त्मनी अवस्था
प्रेषिते येभिर्हिंकारात्वं विप्रस्त्वं कविस्त्वं विश्वानिधारयत् अपजन्यं भयं नुदेत्यसं हृदयन्या ॥३॥
प्रपदेन दक्षिणायां स्तंस्त्रिद्व्यानुब्रूयाद्भद्रादभिप्रेयः प्रेहि बृहस्पतिः पुरा एतानि अस्तु अथ मव
स्यवर आष्टथिव्या ओशन्नून्कृणुहि सर्ववीर इति तिष्ठन्ननु व्रजन्नुत्तरा अंतरेणैव वर्त्मनी सोमया
स्तेमयो भुव इति तिस्रः सर्वे नंदं त्रियशसा गतेनागन्देव क्रतुभिर्वर्ध तुष्टममित्यर्धं विआरमेदवस्ति
तेन सिदक्षिणात्पक्षादभिक्रम्य राजानमभिमुखो वनिष्ठते प्रपद्यमाने राजन्ययेणामो नुसं व्रजेत्
द्याते धामानि हविषाय जंती मां धियं शिष्यमाणस्य देवेति निहिते परिदृष्ट्या द्वाजाननु प्रस्पृशन्नने
शुषुवा ॥४॥ अथानिष्ठ्येकं तातस्या अग्निं मंधनं धाव्ये अतिथि संतौ समिधाग्निं दुवस्यताथ्य
स्वसमेतुत इति विष्णुरिदं विष्णुर्विचक्रमेत दस्या प्रियमभिपाथो अश्यां होतारं चित्रथमध्वर
स्य प्रप्रायमग्निं भरतस्य शृण्व इति संयाज्ये संस्थितायामाज्यं तानूनं प्रकरिष्ये तोमिमृशंत्य
नाष्टमस्य नाष्टं हेवानामो ज्ञो अभिशस्तिपाः अनभिशास्यं जसा सत्यमुपगेषां रिते माधा
इति स्पृष्ट्वोदकं राजानमाध्याययंती रमादिमदंती रबथ उपस त्मंशुरं शुष्टे देव सोमाध्यायतामि

२९

द्वायैकधनविद्वान्प्रमिन्द्रायायतामोत्वमिन्द्रायथायस्वायाययास्यान्तरदीनसन्ध्यामे
 धयास्वस्तितेदेवसोमसुत्यामुदचमशीयेतिस्पृष्टोदकंनिद्रुवंतेप्रस्तरेपाणीनिधायोत्रा
 नान्दक्षिणांसव्यानीचएष्टारायएष्टावामानिप्रेषेभगायत्रतमृतवादिभ्यानिमोदिवेनमः
 पृथिव्याइति॥५॥स्पृष्टोदकंप्रवर्गेपाचरिष्यत्सूत्रेणारवरंपरित्रज्यपश्चादस्यापविश्यप्रेषि
 तेभिष्टुयादृगावानमृचमृचमनवानमुक्ताप्रणुत्यावस्येद्वृद्धजज्ञानप्रथमपुरस्ताद्विसीमतः
 सुरुचैवेनआवत्रसबुध्याउपमाअस्यविष्ठाःसतश्चयोनिमसितश्चविवः।इयंपिञ्जराष्ट्येत्येप्र
 थमायजनुषेभूमनेष्टाः।तस्माएतंसुरुचंद्वारमद्यंथमश्रीणांतिप्रथमस्यधाम्सेः।सहान्महीष
 स्तभायद्विजातोद्यापितासअपार्थिचंचरसबुध्नादाष्टजनुषाभ्युग्रंबृहस्पतिर्देवतातस्य
 सम्यो।अभित्वंदेवंसवितारमोण्पाकविक्रतुमर्चामिसत्यसवरत्नधामभिप्रियंमतिक्रि।उर्ध्वो
 यस्यामतिर्भाअदिद्युतत्सवीमनिहिरण्यपाणिरमिमीतसुक्रतुःकृपास्वस्तपास्वप्रतिवासं
 सीदस्वमहांअसीतिसंसाद्यमानेजंतिर्यंप्रथमंतोनविप्राइत्यज्यमानेपतंगमत्रमसुरस्यमा
 भयायोनःसबुध्याअभिदासदग्नेभवानोअग्नेसुमनाउपेतावितिहृचाःकृणुधपाजःप्रसिति

श्री० पू०
३०

नष्टमिति पंचपरित्वागिर्विगो गिरोधिद्वयोरदधाउक्थं वचः शुक्रं ते अन्मद्यजतं ते अ
न्युदप श्यंगोपासनिपद्यमानं स्त्रके इक्ष्मस्यायं वेन श्वोदयत् प्रिगर्भाः पावित्रं ते विततं ब्रह्मण
स्पृत इति द्वे वियत्पावित्रं धिषणा अतन्वते धर्मशोचंतं प्रणवेषु विभ्रंतः । समुद्रे अंतरामवो
विचक्षणविरङ्गेनामसूर्यस्य मन्वत गणानां त्वा प्रथमं अयस्यापश्यं त्वे
तस्याद्यया यजमानमीक्षते द्वितीयया पत्नी तृतीयया त्मानकाराधसोत्राभिनावामिति ने
वाभात्यग्निर्ग्रावाणे वेकेद्यावाष्टि वीरति प्रायुक्तमाया अरुरुचदुषसः शशिरग्निप्रयइत्याव
यतो न्ते रणाधर्चनपत्नीमीक्षते तन्मया परिहिते समुत्थायेनाने चर्मवोवाचयंतीति नुपू
र्वपदकं ॥ ६ ॥ अथोत्तरमुपविष्टे ध्वर्युर्धर्मोऽनुष्ठापयति संप्रैषउत्तरस्यानभिहितं
त्पोपह्वये सुदुधाधेनुमेतामिति द्वे अभित्वा देवसवितः समीवत्संनमातृभिः संवत्सउवमा
तृभिर्यस्ते स्मनः शशयो यो मयो भूगौरमीमेदनुवत्समिषंतं नमसुदुपसीदतसं जानाना उप
सीदन्नाभिश्चादशाभिर्विवस्वतोऽहं तिस्रैकोऽसमिधो अमिरन्ध्रिना तसोवाधर्म आगता
उद्यंतं गावो वृषणो हृधेनवा दूस्त्रामदंतिकारवः समिधो अग्निर्दृषणायतिर्दिवस्तप्राधर्मोऽनु

३०

कृतः शुचिर्देवेषु यमीयो अश्विनो अश्विनो देवपानः तमं विभवे असतो सोऽज्जघाणा गंधर्वस्य प्रत्या
स्नारिहंति समुद्रादूर्ध्वमुदियति वेनोदस्यः समुद्रमभियुज्जगातिसखे सखायमभ्यावहत्स्वाध्वर्तुषु
ण उत य इति द्वे नद्ये मिथ्यानि मस्विन इति प्रागाथी पूर्वाह्निकाणी मपराह्णे न्यतरावात्यंतकाण्वीत्वं
वान्तमेपावकशौतवहिः श्वयंपरीत्यत्कामक्षमाकाक्षिद्वा जिनैन मक्षोपाया दुतं हविर्मुचुहविरि
इतमेपावश्यान्ते देवधर्ममधुमतः पितुमनेवा जवतांगिरस्वतो नमस्ते अस्तु मामाहि सीरिति
अक्षजपः कर्मिणे यर्मभक्षयेयुः सर्वतुदीक्षिताः सर्वेषु गृहपते स्तृतीयोत्तमो भक्षो संप्रेषितः दीक्षिते पु ६
श्वेनोनयोनिंसदनंधिया कृतमामस्मिन्स प्रवासवासे हंतुं पूर्वाह्णः ॥ ऋषिर्हृदीर्घश्रुतमइदं
स्यधर्मो अतिथिः सूर्यवसाङ्गवती हि भूया इति परिदध्मा दुत्तमे प्रागुत्तमाया हविर्देवि प्रामहि
स अदेव्यमित्यावपेत ॥ ७ ॥ अथोपसन्नस्यां फिन्पमा जघाः प्रादेशोपवेशने च प्रकृत्य होपस्ते
उपसद्यायमीदृष इति तिस्रस्वैकां त्रिरनवानंताः सामिधेन्यस्तासामुत्तमेन प्रणवनाग्निं सो
मं विष्टुमित्यो वेद्योपविशोन्नावाहयेदित्येकेनावाहने येता एव देवता अग्निर्वृत्राणि जघ
नद्य उग्र इव शर्यहा त्वंसोमासि सत्यतिर्गयस्फानो अमावहं दं विष्टुर्विचक्रमेत्रीणि पदा विचक्रम

दीक्षिते पु ६

इति सिद्धं दृढादितु प्यते प्रयाजा आज्यभागो च नित्यमाप्ययनं निद्रवश्चैवैवापाह उमां मे
अग्ने समिधं मितितु सामिधेत्यो विषयसोमा ज्यानुवास्याना पाण्यो अग्निद्रव इति रूपसदः सुपूर्वाह्णे
स्वपराह्णे च राजक्रयाय हः संख्यानेनैकाहानां तिस्रः घडाहीनानां द्वादशानं तु विंशतिः संवत्सर
इति सत्राणां प्रथममज्ञेनैकधर्मोपवसथ्य उमे पूर्वाह्णे प्रथमस्यामुपसदि दत्तायां प्रेषितः पुरीष्य
चित्तयेन्वाह होतादीक्षितश्चैव जमानो दीक्षिते पश्चात्पदमात्रे वस्थायाभिहिं कृत्य पुरीष्यासो
अभय इति त्रिरुपां शुक्लप्रणवामपि वासुमं इव जस्वनु व्रजेति च नमः विसृष्टवक्त्रि प्रणयतीति ब्रूया
दथाग्निं संचित्तमनुगीतमनुशंसेत्यश्वादिप्रपुच्छस्योपविश्या निहिंकृत्याग्निरस्मिन्नमना जघ
तवेदा इति त्रिर्मध्यमयावाचे तस्मिन्नेवासने वैश्वानरीयस्य यजति त्रयमेतत्सामिधित्वे ब्रह्मा
प्रतिरथे जपित्वा दक्षिणतो अर्वाह्वेद्यास्त ओ दुर्वयाभिवांन्ना दुक्तमग्निप्रणयनं दीक्षितस्त
वसो धरिणमुपसर्पेत् ॥ ८ ॥ हविर्धाने प्रवर्तयति ते दुक्तं सोमप्रवहणेन दक्षिणस्य तु हविर्धाने
स्योत्तरस्य च क्रस्यान्तरावर्त्तपादयोयु जेवां ब्रह्म प्रवृत्तिमोभिः प्रेतां यज्ञस्य शंभुवायुवायमेड
वयतमानेयदेतमधिह्यो रदभा उवश्यं वव इत्यर्धं च आरमेदव्यवस्तस्वदरादी विश्वा इषाणि

ह

प्रतिमुच्यते कविरिति च वस्तुनायामेव्याहप निहतयोः परित्वागिर्वणोगिर इति परिदध्यात् ॥ ८ ॥
 अग्नीषोमो प्रणेष्यत्स तीर्थेन प्रपद्यन्तरेणाग्नीध्रीयाय तनंसदश्च पूर्वपादोपनी शालां प्रपद्यो
 त्तरेण शालां मुखीय मिति ब्रज्य पश्चादस्योपविश्य प्रेषितो नुब्रूयात्सावीहि देव प्रपद्य माप
 वित्रे वर्षाणमस्मे वारिमाणमस्मे अथास्मभ्यं सवितः सर्वतातादि वेदिब आसुवाभूरि पश्चदत्यस्ति
 नो नुब्रजन्नुत्तराः प्रेतु ब्रह्मणस्पतिर्होतासो अमर्त्यः पुरस्तादुपत्वाग्नेदि वेदिबोपावस्तरुपाप्रि
 यं पनि प्रतमित्यर्धर्च आरमेदाग्नीध्रीये निहिते भिहूयमाने मेजुषस्व प्रतिहृतं दृच इति समाप्य प्र
 णवेनोपरिमुत्तरेणाग्नीध्रीयमति ब्रज त्वति ब्रज्य सोमो जिगाविगातु विदेवानां तमस्य राजा वरु
 णस्तमश्चिनेत्यर्धर्च आरमेत्प पाद्यमानं राजानमनु प्रपद्येतां तश्च प्रागा आदिति भवति स्थे
 नानयोनिं सदनं भिपाकृतमस्तन्नाद्यामसुरो विश्वे वेदा इति परिदध्यात् उत्तरया वाशेमाचारे ब्र
 ह्मवमेव प्रपद्यापरेण वेदिमति ब्रज्य दक्षिणतः शालां मुखीयस्योपविशेत्स होतारमनूत्याय
 यथेतमग्रते ब्रज्येदिराजानं प्रणयेदुक्तमप्रणयतः प्राप्य हविर्धानि सृहपतये राजानं प्रदाय
 हविर्धाने अग्नेणापरेण वा ति ब्रज्य दक्षिणत आहवनीयस्योपविशेदग्निपुच्छस्य साग्निचित्याया

य

३२

ह्यते वा मिषे मधुघयां हिवां पुरुतमासो अश्विनाहवामहे सधमादेषु कारवः । तदुप्रयक्षतममस्य कर्म
 तन्वन्मोदुत्तरेण तं पयउत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पत इत्येता मुक्तावतिष्ठते दुग्धायामधुक्षतिप्युषीमि
 धमित्याहुः यमाणोऽपेवर्षसागो धुगोषुमाधर्मो सिचपुः स उस्त्रियायाः । विना कर्मव्यत्सावितो वरे पये
 नुद्यावाष्टि वीसुप्रणीतिरित्यासिच्यमान आनूनमधिनो र्त्रेपिरिति गच्य आसुतसिचतश्चियमित्या
 ज आसिक्तयोः समुत्ये महतीरप इति महावीरमादायो तिष्ठत्सु दुग्धदेवः सवितो हिरण्यपेत्य नृसि
 धेत्प्रेतु ब्रह्मणस्पतिरिति नित्यनु ब्रजे नु धर्व इत्यापदमस्य क्षतीति रवरमवेक्ष्यतमत्रिक्तम्यनाके सु
 पणमुपयत्ततं तमिति समाप्य प्रणवेनापविशेद निरस्य तृणं प्रेषितो यजति तमोवां धर्मो नक्षति
 स्वहोता प्रवामध्वर्युश्चरति प्रयस्वान् मधेरुग्धस्याश्विना तनायावीतं पातं पयस उस्त्रियायाः
 उष्मापिबतमश्चिनेति चोभाभ्यामिनवानमग्ने वीहीत्यनुवषट्कारो घर्मस्याग्ने वीहीति वा ब्रह्मावष
 ट्कते जमत्यनुवषट्कते च विश्वा आशादक्षिणसाहिश्चन्देवानया किहास्वाहा कृतस्य घर्मस्य मध्वः
 पिबतमश्चिनेत्येवमेवापराह्नि केपदुस्त्रियास्वाहुते घृतं पयोयं सवामश्चिना भाग आगतं माध्वीध
 तारा विदथस्य सत्यतीतं घर्मो पिबतसोम्यमध्वस्य पिबतमश्चिनेति प्रेषितो होता नुवषट्कते स्वाहा

चा

मेतद्दुःप्रसन्नं प्रहो मातश्चावपाहो माद्यदित्वयेण प्रत्ययात्प्रपद्यमाने ॥१०॥ अधिग्राहिणीये
 णचरत्यन्तरवेद्यामादंडप्रदानादंडं प्रदाय मेत्रावरुणमग्रतः कृत्वेत्तरेण हविर्धाने अतिग्रज्यपू
 र्वयाद्वारासदः प्रपद्योत्तरेण यथास्वंधिष्यामतिग्रज्यपश्चात्स्वस्मधिष्यस्यापविशतिं होतावति
 छत इतरोयदि देवसूनां हवीं स्थित्वा यातयेयुरग्निर्हपतिः सोमो वनस्पतिः सविता सत्य प्रसवा
 वृहस्पतिर्वचस्पतिरिंद्रो ज्येष्ठमित्रः सत्यो वरुणो धर्मपती रुद्रः पशुमान्पशुपतिर्वत्समग्रह
 हृदयो हव्यवाकमिरजरः पितानस्त्वं च सोमनेव शो ब्रह्मा देवानां पदवीः कवीनामविश्वदे
 वंसत्यतिन प्रमिये सवितुर्देव्यस्य तद्बृहस्पते प्रथमं वाचो अग्रं हंसैरिव सरिविभ्रविदद्विः प्रससा
 हिवे पुरुहूतशत्रुभुवस्त्वमिंद्रब्रह्मणामहानं तं वास इच्छामहेतः प्रसमित्रपुर्तो अस्तु प्रयत्ना मी
 स्त्वन्निष्टवान्महिमायष्टुते त्वपावत्येमुमुक्षते त्वविश्वस्माद्भुवनात्पासि धर्मणारूपात्पासि
 धर्मणा यत्किंचिदेव वरुणदेव्ये जने उपते स्तोमान्पशुपा इवाकरमिति हो ॥११॥ यद्येव सर्वष्ट
 न्येष्टाग्निर्गोमत्रस्त्रिष्टुप्पाथतरो वासंति क इंद्रश्चेष्टुभुः पंचदशो बार्हताग्रेष्टो विश्वे देवा जागताः
 सप्तदशो वैष्टपावर्षिका मित्रावरुणा वानुष्टुभो वैकविंशो वैराजो शारदो बृहस्पतिः पंडूश्चिणकः
 शाकरो हेर्मति कः

स्वोक्तः मित्रावरुणाशराङ्गाः किं त्वमस्मैराष्ट्राय महिर्मयं कृतं वैराजसामन्नधिमेमनीषाः । बुधु
 नासंभृतवीर्यं दुसहः । इदं सत्रं मित्रावरुणाङ्गानुमित्रानवरुणारक्षतमाधिपत्ये सम्राट् दिशांसहसाम्नीहंस
 स्वतृप्तुर्हमेतोविष्टयानः पिपर्तु अवस्युवाता घृहतीनुशङ्करीमयं जमवतुनो घृताची । स्वर्गती सुदुषानः
 पयस्वती दिशां देयवतुनो घृताची । त्वे गोपाः पुरस्तात् पश्चाद्बृहस्पते पाम्नायुधिवान् चर्चुर्ध्वं दिशां
 रंति शक्ता पथीना संवत्सरेण सविता नो अङ्गा । रेव त्स्वामातिष्ठं द्युच्छं होजा तशत्रुः स्योनानो अङ्गा
 स्सोमत्रयस्त्रिंशो नुक्नस्य पत्नी । किं स्वहाते अभिनो गृणीहि । घृतवती सवितराधिपत्ये पयस्वती रंति
 राशानो अङ्गा । ध्रुवादिशां विष्टुपत्न्यघोरा स्पेशाना सह सोयामनो ता बृहस्पतिर्मातरश्चोत्तवायुः
 संध्वाना वाता अभिनो गृणंतु विष्टुभो देवा धरुणः प्रथिव्या अस्पेशाना जगता विष्टुपत्नी च चस्व
 ती पयस्वती सुभृतिः शिवानो अस्वदिनेरुपस्ते । अनुनाद्यानुमतिर्बजरे वेधुमन्यतां अभिश्च ह
 व्यवाहना भवतं दाशुषमयः । अन्विदनुमतं त्वमन्यासेऽन्विनः स्फुधि । कृत्वदक्षाय नो हिनु प्रणा
 आयुषिता रिषदिने वेध्वानरीयं न वमं कायं न मको अद्य युङ्क्थु रिगात्सतस्मैति ह्योपजयजे
 गौरनभिपरिहोरा प्रयते रंता । धीम्या च दुत्तरेण होतारं शा । मित्राञ्चरुक्षिणं न । मित्रावरु

३५

३६

इतं

णमुपोत्थानमग्ने कृत्वानिष्क्रम्य वेदं पृथ्नीया । तैरक्षारि सुहृदयारुतमर्वागनू बन्ध्यायाः संक्षि
 ते च सती वरीः परिहरंति दीक्षिता अभिपरिहारयन् ॥ १२ ॥ अथेतस्य रात्रे विवासकाले प्राग्वय
 सां प्रवादात्प्रातरनुवाक्या मंत्रितो वाग्यतः स्तीर्येन प्रपद्यामी धीमे जान्वा व्याकुतिं जुहुयादसन्वा
 न्मामंत्रात्याहिकस्याश्चिरमिशरस्ये स्वाहत्याहवनीये वागग्ने गा अग्र एतुसरस्वत्ये वा स्वाहा वाचं
 देवीमनेनो विराजमुग्रं । पुत्रं मामेह भक्षोतमीदित्यानावमि । वारुहेमानुमता पथिभिः पा
 रयंती स्वाहेति द्वितीयामातः समानं ब्रह्मणश्च प्राप्य हविर्धानैरगरीमभिर्मृशत्कर्वतरिश्मवीही
 ति हार्ये स्तुण देवी । हारो मामासंता संलो कं संलो कं कृतौ कृणुतमिति प्रपद्यान्ते णयुगाधुराडपवि
 श्य प्रेषितः प्रातस्तुवा कुमनु ब्रूयान्मंडणा पौरवतीः क्षयथा हि वस्व उपप्रयंत इति सूक्ते अवातो अग्र
 इति षष्ठी प्रीति कर्मि सिद्धा हीति सूक्तं योरुत्तमामुत्तरे त्वमग्रव्रतपा इत्युत्तमामुत्तरे त्ववो अग्र
 होभि रिति नवमे विप्रस्यति सूक्ते युष्ट्वा हि प्रष्टवत्त्वमग्रं बृहद्वय इत्यष्टा दशान्वितस्वति सूक्ते
 अग्रभावक इतं वदति सूक्ते अग्निर्होतानो अध्वरु इति स्तोमिर्होताग्र इति च तस्वः प्रवावाजा उप
 सद्याय त्वमग्रयज्ञानामिति तिस्रडं त्रमाठ ह्यरे दग्ने हंस्यग्निं हिं चतुनः प्राग्ग्रमेवाचीमिति सूक्ते इमाम्
 ति

श्री०स्म०श्री०

32

अग्नेसमिधमिमामिति त्रयाणामुत्तमा मुद्धरेदिति गायत्रं त्वमग्नेवसूस्व हि सैतवदग्ना षोहोताजनिष्ठप्रवो
देवायामे कुरानइति पंचसरवामः संवास्त्वामग्नेहविष्मंतइति सूक्ते बृहद्वयइति दशानां चतुर्थनवमे उद्ध
रेदुत्तमा मुत्तमां चादितस्त्रयाणामित्या नष्टुभमबोधयन्निःसमिधेति चत्वारि प्राग्नेये बृहते प्रवेधसेकवयेत्वं
न्तो अग्नेवरुणस्य विद्वानित्येतत्प्रभृतीनि चत्वार्यूर्ध्वर्षुणससस्ययद्वियुतोति पंचम इते अग्नइति सूक्ते
सोमस्य मातवसंप्रत्यगिरुषसइति त्रीण्याहोतेति दशानां तृतीयाष्टमे उद्धरेद्विस्वपरीति सूक्तयोः पूर्व
स्योत्तमा मुद्धरेत्वं अग्ने प्रथमइति षष्ठां द्वितीयमुद्धरेत्पुरोवोम इमिति चत्वारि तसु प्रतीकमिति षड्वेवः
सुधोत्मानं निहोता होतृषदनइति सूक्ते त्रिभूर्धानमिति त्रीणि वक्त्रिंशसमुपप्रजिन्वन्ति त्रीणि का
त उपोतिरिति सूक्ते हिरण्यकेश इति तिस्रो पश्यमस्य महता इति सूक्ते देवि रूपे इति सूक्ते अग्ने नयाग्ने
बृहन्नित्यष्टानामुत्तमा उत्तमां स्तिस्त्र उल्होत्वमग्ने सुहवोरण्वसं दृगिति पंचाग्निवो देवमिति दशानां
तृतीयचतुर्थ उद्धरेदिति त्रैष्टुभमे नावो अग्निं प्रवोद्वयं अग्ने विवस्वत्सुवायस्त्वायमग्निरग्न आयाह्य
ज्ञानः शरिशोचिषमिति षष्ठं दर्शित गातु वित्तमइति सप्तेति बार्हतमग्ने वाजस्येति तिस्रः पुरुत्वात्वा
मग्नइ किंवाहीत्योष्टि उहंसनस्य गोपास्त्वामग्नं क्रतायवमं मृषुवो अतिथिमुषर्बुधमिति नवत्वमग्ने द्युभि

[illegible]

रितिसूक्ते त्वमग्रे प्रथमो अंगिरा नूचि तस्य होजा अमृतो नितुं रत इति पंचवेदिषद इति षष्ठ्या तृतीय
 मुदरे दिमंस्तोममहति संजागृवद्भिश्चित्रशुभे शोर्वसुन्नचित्रमहसमिति ज्ञातमप्रितं मन्यु इति पं
 पांतमित्याग्नेयः क्रतुः ॥ १३ ॥ अथोषस्यः प्रतिष्ठासूनरी कस्तुष इति तिस्र इति गायत्रमुषोभ इति रि
 त्यानुष्टुभमिदं श्रेष्ठं पृथूरथ इति सूक्ते प्रत्यर्चि रित्यष्टौ द्युतयामानमुषोवाजेन दमुत्य दुदुश्रिय इति
 सूक्ते वृषा आवादि विजा इति षष्ठि नित्रैष्टुभं प्रत्य अदशिसिहवौनेति बाह्वतुमुषस्तु चित्रमाभरेति मे
 तिस्र ओष्ठिहमेता उत्या इति चतस्रो जागतं महता अद्येति पांडुः मित्युषस्यः क्रतुः ॥ १४ ॥ अथा
 ष्विन एषो उषाः प्रातर्युजेति चतस्रो ष्विनायज्वरी रिष अश्विना विश्वा चत्या गोमदृषु सत्येति तृचा
 दूरादिह वेति तिस्र उतमा उदरे द्वा हिष्टो वाहवानामिति चतस्र उदीराथामामेहवामिति गायत्रं पदद्य
 स्त इति सूक्ते आनो विश्वा भिस्यं चिदग्निमित्यनुष्टुभमाभात्यग्नि रिति सूक्ते ग्रावाणवना सत्याभ्या
 मिति त्रीणि धेनुः प्रत्नस्य कउश्रवदिति सूक्ते स्तुपेन रति सूक्ते युवोरजांसीति पंचनां तृतीयमुदरे
 त्यति वारथ मिति सप्तानां द्वितीयमुदरे दिति त्रैष्टुभमिमा उदाम यंवा मोत्यमद्व आरथमिति सप्त
 द्युमीवां यत्स इति बाह्वतमश्विनावर्तिरस्मदाश्विनावेहगच्छतमिति तृचोयुवोरुष्टुर्थं दुव इति पं

श्री.सू.

३६

देशेत्योष्टिहमबोध्यभिर्ज्मण्यस्यभ्रातृशवारथमभूदिदंयोवापरिक्लेतित्रीणित्रिंशन्मोअद्येष्टेष्टा
वाष्टथिवीइतिजागतंप्रतिप्रियतममितिपांडुमित्येतेषांछंदसांपृथक्सूक्तानिप्रातरनुवाकशतप्र
भृत्यपरिमितानान्यैरग्रेयंगायत्रमत्यावपेद्वाह्मणस्यनत्रैष्टभंराजन्यस्यनजागतंवेश्यस्यध्यास
वदेकपदद्विपदायथास्थानंध्रुवाणिमांगलान्यगन्ममहातारिन्प्रेक्ष्यावाष्टथिवीइतिसंजागृवद्वि
शितिवयःप्रथमस्वर्गकामइष्टेष्टावीयभावतयेदातमसोपधातात्कालुत्तमयोत्सृथासनान्मध्य
मस्थानेनप्रतिप्रियतममित्युपसंतनुयात्पुनरत्सृष्टोत्तमयोत्तमस्थानेनपरिदध्यादंतरेणद्वार्येस्तु
जेअनभ्याहतमाश्रावयन्निचाश्रावयन्निव॥१५॥ ॥दर्शपूर्णदीक्षणीयायांतंदहःप्राय
णीमधीराजानंकीर्णंतथातःस्पृष्ट्वादक्रमथेत्तरमथोपसद्धविधानेमीषामावथाम्रीषाम्रीयणाय
द्यवैसर्वपृष्ठान्यथेतस्याअथोपस्यअथाश्विनःपंचदश॥१६॥ ॥इत्याश्वलायनश्रौतपूर्व
षट्चतुर्थोऽध्यायः॥४॥ ॥ॐ॥ परिहितेपुड्यहोतरित्युक्तानिभिहित्यापोनग्रीयाअन्वा
हणंछनेस्तरांपरिधानीयायास्तासांनिगदादिशनेस्तरांताभ्यश्चाप्रसर्पणात्परमंड्रेणप्रातःसवनं
वाध्यर्धकारप्रथमामृगवानमुत्तरादृष्टिकामस्यप्रकृत्यावाप्रकृतिभावेपूर्वध्यासमर्धर्चपुलिंगानिका

३६

द्वेदिं वसुमंतमावहेदं स इव तं माहि वेदं मादित्यवंतु मभ संतं वा जवंतं बृहस्पतिवंतं विश्वेदेव्यावंतं
मवहेति ताः सूक्तवाक एवानुवर्तयेत्पृच्छा दुती ऽर्कं ह्यतिवपदूत रित्ये छावाकञ्चि त्वाले मार्जयित्वा
ध्वर्यु पथ उपतिष्ठंत आदित्यप्रभृती धिष्ठ्यानादित्यमग्रे ध्वेना मध्वपते श्रद्धस्व सुस्याध्वनः
पाशमशीयेति दूपादित्या हवनीयानिर्मथ्या अग्नयः सगराः सगरा अग्नयः सगरास्तु सगोपना
आपाते माग्नयः पिष्टत माद्यमो नमो वो अस्तु मा माहि सिष्टेति सव्या वृत्रः शामित्रो वध्य गोहृत्वा
त्वालोत्करास्तावान्नेव मेव दक्षिणा दत्त आग्नीध्रीय मे छावाकस्य वा दं दक्षिणं मार्जिलीयं रक्वमि
मित्पत्तरेणाम्नीध्रीयं परिब्रज्य प्रायसदो भिमृशं त्यवंति रिक्षं नीहीति द्वाये संमृश्येव मपरानुपति
ष्ठंत उपस्थितांश्चानुपस्थितांश्चाप्यपश्यंतो व्यनीक्षणाहोता मेत्रावरुणो ब्राह्मणां लुंसीपिता
नेष्टेति पूर्वपादारासदः प्रसर्पन्तु रुन्तो लोकमनुनेष्विविद्वा निति जपंत उत्तरेण सावो न्धिष्ठ्या
न्सत्रान्सन्नानपरेण यथास्व धिष्ठ्यानां पश्चादुपविश्य जपंतियो अद्य सोमो वधो द्यायुना
मुदीरति विष्टु कुहमिव धन्वंता व्यस्याः परिपंथि न सदसस्पतये न म इत्येव मपरया ब्रह्मात्रस्य
पुदक्षिण पुरस्तान्नेत्रावरुणस्योपविशेत्तमन्वंतां कृत्विजः प्रसर्पताः पूर्वपादुम्बरी मफणधि

श्रौ० सू०

३८

अथान्यथांतरमनूपविश्रान्तयेतयाहृताग्नीध्रआग्नीध्रियमयाकात्रान्दक्षिणादयोधिष्ठ्याउदकसं-
स्थाः प्रसर्पिणामाहोतुविपरीतोतेषां विसंस्थितसंचरायथासन्धिष्ठ्यामुत्तरेणदक्षिणमधिष्ठ्या-
नां ॥३॥ अथैदं पुरोकात्रोरनुसवनंचरतिधानावतंकराभिणमिति प्रातः सवनेनुवाक्यामाध्यं-
दिनस्यसवनस्यधाना इति माध्यंदिनेतृतीयेधानाः सवनेपुरुष्टेति तृतीयसवनेहोतापक्षदि-
इंहरिवांइंदोधानाअवितिप्रेषालिगौरनुसवनमुष्ट्यादेशेपदंतेनैवज्याहोतायक्षदसौ-
यजापोस्तस्थानआगुर्वषट्कारोयत्रक्वचप्रेषणयजेदथसिष्टकृताग्नेजुषस्वनोहविर्माध्यं-
दिनेसवनेजातवेदोयेतृतीयसवनेहिकानिषइत्यनुसवनमनुवाक्याहोतायक्षदग्निपुरो-
काशानामितिप्रेषोहविरग्नेवीहीतियाज्येतस्विनुवाक्यासुपुरोकाशशब्दंबहुवदेकैविज्ञाय-
तेपूयतिवाएतदचोक्षरंयेदेनहृहतिस्माहचनोहेत् ॥४॥ द्विदेवत्येश्वरंतिवायवदइवा-
भ्यावायवायाहिदशतिइवायूइमेसुताइत्यनुवाक्येअनवानुष्टयकृप्रणवेहोतायक्षद्वायु-
मग्नेगाहोतायक्षदइवायूअहतेतिप्रेषावनवानमग्नेपिबामधूनामितिमाज्येअनवान-
मेकापुरेष्टयग्वषट्कारेइदमाद्यनवानंप्रातः सवनइज्यानुवाक्येप्रेषोत्तरयोर्गृहयोर्द्वैत

३८

मेह्यर्वादिं दायसोमाः प्रदिवो विदना अपूर्णो अस्य कलशस्वाहेति माध्यंदिन इन्द्रं कृत्तुमिवोज
वद्विः समुक्षितमिंद्रावरुणा सुतपाविमं सुतमिंद्रं सोमं पिबतं बृहस्पत आबोवहंतु सप्तयार
धुष्यदो मेहनः सुहवा अहिगंतं नंद्रा विष्णुपिबतं मध्वो अस्य मस्तोममहते जातवेदस इति
तृतीयसवनिक्यः सोमस्याग्नेवीहीत्यनुवषट्कारज्या प्रस्थितया ज्या सुशस्त्रपाज्या सुमरुत्वती
येहारियो जनेमहिम्या श्विने च तैरो अद्भ्यो तदेषाभिपज्ञायागीयता कृत्तुया जा न्विदेवत्या
न्यश्च पत्नी वितो ग्रहः आदित्यग्रहसावित्री तान्समाचुवषट्कार इति प्रतिवषट्कारभक्षणत्
छुत्तुमस्त्यध्वयुक्त्या कृतीदिति पृच्छत्यया किति प्रत्याहसं भद्रमकुर्यान्नः सोमस्य पाययि
ष्यतीति होताय नमः ॥ १॥ इवायव मुत्तरं च ह्रीत्वा ध्वयं वेप्रणामयेदेष वसुः पुत्रवसु
रिह वसुः पुत्रवसुर्मपिवसुः पुरुवसुर्वाक् पावाचं मे गह्य कृतावात्सह प्राणानोपमावासह
प्राणो न दूयतामुपहृता क्रषयो देव्या सस्तनूपावानस्तन्वस्तपो जा उपमा मृषयो देव्या सा
दूयता तनूपावानस्तन्वस्तपो जा इत्यध्वर्य उपदूयस्वत्फक्ता वध्रायनासिकाभ्यां वाग्देवी
सोमस्य तप्यविति भक्षयेत्सर्वत्र प्रतिभक्षितं होतृमते किंचिदनीयाना चम्योपदाना

दिपुनः संभक्षयित्वानसोमेनो छिष्टा भवंती किं राहरंति शेषं होतृचमस आनीयात्स जेदे
वमुत्तरेन त्वेन योः पुनर्भक्षो न कंचनी द्वे देवत्यानामनवनीतमसु वसु जेन्मेत्रावरुणमेषव
सुर्विदद्वारिह वसुर्विदद्वसुर्मथिवसुर्विदद्वसुश्चक्षुश्चक्षुर्मपाह्युपहृतं चक्षुः सहमन
सापमां चक्षुः सहमनसा दूयतामुपहृता क्रषयो देव्या सस्तनूपावानस्तन्वस्तपो जा उप
मा मृषयो देव्या सा दूयता तनूपावानस्तन्वस्तपो जा इत्यक्षीभ्यां विहावेक्षणं दक्षिणेना
ग्रसव्येन पाणिना होतृचमसमाददीत तवसुनां पत्रिर्विषेष्वावेदानां समिदिति स्पष्टं रवि
नातस्योरोर्वसवमपो ह्यद्यतस्मिन्सादयित्वा काशवती भिरंगुली भिरपिदध्यादा श्विनय
थाहृतं परिहृत्य पुनः सादयित्वा ध्वर्यं वेप्रणामयेदेष वसुः संयद्वसु रिह वसुः संयद्वसुर्मयि
वसुः संयद्वसुः आत्रयाः अत्रमेपाह्युपहृतं अत्रसहात्मनोपमा आत्रसहात्मना दूयता
मुपहृता क्रषयो देव्या सस्तनूपावानस्तन्वस्तपो जा उपमा मृषयो देव्या सा दूयता त
नूपावानस्तन्वस्तपो जा इति कृणीभ्यां विहापो ह्यद्य दक्षिणायात्रे त्रिधा य होतृचमसं स्पृष्ट्वा
दकमिका मुपदूयत उपोद्यतं तिचमसानवांतरे कां प्राश्या चम्यहेतृचमसं भक्षयेदध्वर्य उप

सू० श्रौ०
४०

च २

ह्यस्वेत्कत्कादीक्षितोदीक्षिताउपह्वयध्वंयजमाना इति वासुरव्यान्वाष्टथुधोन्नकाउपह्वयध्वमि
तीतरानेवमितरेयथासमक्षं त्वदीक्षितामुख्यचमसादेमसाद्रोपाकलशादोक्तः सोमभक्षजपः
सर्वत्र होतुर्वषट्कारे चमसाह्वयत उडातु ब्रह्मणाय जमानस्य ते षोडशोत्तमे भक्तये दिगिगौतमो भक्ष
स्य वषट्काराभ्यर्चनं दमह्वयमितरेषा मिति तोल्लवलिः कृतार्थत्वाद्भक्षयेत्युरिति गाणगारिरतः सं
स्कारित्वात्काचित्तच्च समतस्यान्मचान्यः संबंधो भक्षयित्वा मपामसाममृता अभूयशं नो
भवहृदआपीत इंदविति सुरवहृदये अभिमृशेरन्नाद्यायस्वसमेतुते संते पयांसि समुपति
वाजा इति चामसानाद्यो प्राद्यान्पूर्वपोः सवनयोरप्राद्यात्तृतीयसवने सर्वत्रात्मानमन्यत्रैक
पात्रेभ्य आध्यायितांश्चमसात्सादयति तेनाराशंसा भवति ॥ ६ ॥ एतस्मिन्काले प्रपद्या
त्वावाकउत्तरेणाग्नीध्रीयं परिब्रज्य पूर्वेषां सद आत्मनो धिष्ठ्या देशं उपविशेत्पुरोकाशद्व
गच्छ प्रत्तमिकाभिवोद्यम्प्राच्यावाक हस्वेत्कत्काद्यावा अग्निमवस इति त्वमन्वाहान्त्येन
प्रणवेनोपसंतनुयाद्यजमान होतरे ध्वर्याग्नीह्वमन्या तर्नष्टरुतो पक्तरिषेपयध्वमूर्जे
र्जुयध्वं निवोजामयो जिहता न्यजामयो निः सपत्न्यायामनिवाधिता सो जयतामी त्वं रीजयता

४०

इह पात्रमाह स्याध्वपुनर्जुह्वीयादेतुवसः पुरुवसुरिति प्रतिगृह्यदक्षिणमूरुमयोद्याद्यतासि
न्त्सादयित्वाकाशवती भिरमुत्तु। भिरपिदध्यादेवमुत्तरे सवनेन त्वपि धायतयोः प्रतिग्रहोक्तः
णंचमेत्रावरुणस्यायं वा मित्रावरुणा होतायक्षन्मित्रावरुणा जामदाग्रिनेत्येतुवसुर्वदेह
रिति प्रतिगृह्यदक्षिणेनैदवायवहृत्वाभ्यात्मसादनमाश्विनश्च प्रातयुजाविबोधय होता
यक्षदश्विननासत्यावाहृधानां शुभस्पती इत्येतुवसुः संयद्वसुरिति प्रतिगृह्यद्वमेवहृत्वा
त्तरेण शिरः परिहृत्याभ्यात्मितरं मासादनमनुवचनप्रषयाज्यासु नित्याध्वयुतः संप्रषड
नीयमानेभ्यो न्वाहात्वाह्वं त्वसाविदेवमिहोपयातेत्यनुसवन होतायक्षदिदं प्रातः प्रातः
सवनस्य होतादिदं माध्यंदिनस्य सवनस्य होतायक्षदिदं तृतीयस्य सवनस्येति प्रेषिते प्र
षिता होतासु सवनं प्रस्थितयाज्याभिर्यजतिनामादेशमितरे प्रशास्ताद्वाह्यणा चंसीयो
तानेष्टाग्नीध्रावाकश्चोत्तरे सवनयोः पुराग्नीध्रादिदं सुम्यं मधुमित्रवयं हवामह इदं
त्वावृषभं वयमरुतो यस्य हि क्षयमेपत्नी रीहावहो क्षात्राय वशान्तायेति प्रातः सवनिक्यः प्र
स्थितयाज्याः पिवा सोममभियमुग्रदर्शतर्द इति तिस्रो वडिः हि सोमकामं त्वाहुः सवायं सोमस्त्व

मीलर्थाः श्रवहृद्दः शृणवदोऽग्निः प्रस्थायेद्वाग्निभ्यां सोमं वोचते सोऽस्मान्नाग्निगान्नाय
णाद्वयध्वमिति अमानेस्मिन्निगदेध्वर्युर्होतयुपवहं क्षते प्रत्येता सुचन्य जमानः सूक्तावाम
अभीदुतप्रतिष्ठोतोपवक्तुस्तनो गाव उपद्रुता उपद्रुत इत्युपद्रुत उपद्रुतः प्रत्यस्मा इत्युन्मी
यमानावानूच्य प्रातया वा पिरागतमिति यजति निधाप्य पुरोकाशहृक् स्पृष्टो दकं च मसभक्ष
येना स्पृष्टो ददकाः सोमनेतराणि हविष्या लभेरन्नादायेन दादित्यप्रभृतीन् विष्ट्यानुपस्था
या परयाद्वाससदः प्रसृप्य पश्वात्स्वश्च विष्ट्यस्यापविश्य प्रश्नीया उपविष्ट्ये ब्रह्म ग्रीध्रीयं
प्राप्य हविरुच्छिष्टं सर्वं प्राश्नीयुः प्रागेवेतरे गता भवन्ति प्राश्य प्रतिप्रसृप्य ॥ ७ ॥ क्रतुयाजेश्च
रतितेषां प्रेषाः पंचमं प्रेषस्तु ते न ते नैव प्रेषितः प्रेषितस्य स यथा प्रेषयजति होता ध्वर्युर्गृ
हपतिभ्यां होतरे तद्यजेद्यक्तः स्वयं षष्ठ्यहनि पश्वा दुन्नरवेदे रूपविश्या ध्वर्युः पश्वा ज्ञा
हपत्यस्पृष्टहपतिरथैतदुपात्रमानं तर्पणवृषट्कतीरो भक्षयंति पृथग ध्वर्युः प्रतिभक्ष
यतस्मिंश्चैवोपहव ॥ ८ ॥ पराङ् ध्वयविहृत्ते सुमत्यद्गदे पिता मातरि श्वा छिद्रोपदाधाद
छिद्रोऽष्टाकवयः शसन् सोमो विश्ववित्रीथानिनेषद्गृहस्पतिरुक्थामिवानिशं सिषद्गा गायु

श्री० सू० पू०

۷۹

विश्वायुर्विश्वयायुः त्रुदंशंसिध्यतिसदृदंशंसिध्यतीतिजपित्वानभिहिंक्षुत्यशोसावोग्मित्य
चैराक्ष्यत्तृह्डीशंसंशंसेदुपांशुसप्रणवमसंतन्वन्नेषआहावः प्रातःसवनेशस्त्रादिषुपर्याय
प्रनृतीनांचसर्वत्रचातःशस्त्रतेनचोपसंतानःशस्त्रस्वरःप्रतिगर ७०थामोदेवोतिशोसा
मोदेवत्याहावेपुतादिःप्रणवेपुतादिखसानेप्रणवेप्रणवआहावोत्तरेवसानेचप्रणवातो
वायत्रयत्रचातःशस्त्रप्रणवेनायस्यतिप्रणवानएवतत्रप्रतिगरःशस्त्रातेप्रणवाभूरामि
ज्योतिर्ज्योतिरग्निो ३म् इन्द्रो ज्योतिर्बुवो ज्योतिरिन्द्रो ३म् सर्वो ज्योतिर्ज्योतिः स्वः स्व
र्यो ३ मितिनिप्रदस्तृह्डीशंसोयद्युवेषट्पदः इवेज्योतिः शहोरग्रवस्येदुच्चैर्निविदय
थानिशांतमग्निदेवत्वइतिनास्या आह्वानेनचोपसंतानउत्तमेनपदेनप्रवादेवायत्या
ज्यमुपसंतनुयाच्चदत्तेननिविदुत्तरःसर्वचपदसमाप्तायाउपसंतानस्त्वन्यत्राह्वानच
निविदामाज्याद्यानिशंसैर्धर्वाशोचिग्राहृतनिदर्शयिष्यामिः(प्रवादेवायान्येवहिं
ष्टमचस्मि।ममदेवभिरासनोयजिष्ठोबहिरासदो ३मित्युगावानेवैवमूवतेनाद्याः प्र
तिपदामनृगावानमनुब्राह्मणवानुपूर्वमाहूयान्तमयापरिदिधातिसर्वशस्त्रपरिधानी

82

केचनंतरस्य पूर्वणस्तोत्रियेणानुवृत्तस्य चंदः प्रमाणकिंगदेवतान्यार्थचैवे आनोमित्रावरुणानो
 गतरिशदसाप्रवामित्रायप्रमित्रयोवरुणयोरितिनेवापातंमित्रावरुणेतियाज्यायाहिमुषुमाहितइति
 षष्ठस्तोत्रियानुवृत्तपावनंतराः सते इत्वावृषभसुहृदमीतीतिस्तइंद्रक्रुविदंसुतमितियाज्यं दाम्नी आ
 गतसुतमिंद्राग्नीअयसस्परितोशावृत्रहणाडुवइतितिस्त्रमहेंद्राग्नीउपेयवामस्यमन्मनइतिनवेइ
 गीअगतसुतमितियाज्या ॥१०॥ संस्थितेषुसवनेषुषोऊशिनिचातिरात्रेप्रशास्त्रः प्रसुहीत्यक्तः स
 र्पतेतिप्रशास्त्रातिसंज्ञेह्योतादक्षिणेनोडुंबरीमंजसतरेपरयाद्वारोत्तरावेदिओणीमभिनिः सर्प
 तिमृगतीर्थमिन्येतदचक्षेतएतेननिष्क्रम्ययथार्थंनत्वेवान्यन्मूत्रेभ्यएतेनिष्क्रम्यकृत्वोदकार्थेव
 द्यासमस्तानुपस्थायपरमाद्वारानित्यपावृतासदोहायोचानिमृश्यतूडं। प्रतिप्रसर्पत्येषावृत्सप
 न्नेषावृत्सर्पतेतिवचनेपूर्वयेवगृहपतिः ॥११॥ एतस्मिन्काले प्रावृत्तत्पद्यतेतस्योक्तमुपस्था
 नं पूर्वयाद्वाराहविर्धानेप्रपद्यदक्षिणस्यहविर्धानस्यप्रागुदत्तरस्याक्षेशिरसस्तृणंनिरस्यराजा
 नमभिमुखोवातिष्ठतेनात्रोपवेशनोयोअहसोम्यइतित्वथास्माअध्वर्युः रुद्धीपंप्रयच्छतितदं
 जलिनाप्रतिगृह्यात्रिःप्रदक्षिणंशिरःसमुरवंचेष्टमित्वायदासोमांशूनाभिषवायव्यपोहंत्यथप्रा

व्याभिष्टुपान्मध्यमस्वरेणेदं सवनमभित्वादेवसवितर्युजतेमनुउतयुजतेधियआतूनइंद्रसमेतं
 माचिदन्धद्विशंसतेप्रतेवदत्वित्यकुदंप्रागुत्तमाया आवृत्रंजसप्रवोग्रावाणइतिस्मृतयोरतरोप
 रिष्टात्पुरस्ताद्वापावमानोरोपययथार्थमावाग्रहग्रहणाछिष्ट्यापरिधायवेद्यंयजमानस्याच्छा
 मादाययथार्थमत्येवहःसुंप्रतिपद्येदितरेद्यथापरमभिरूषंकुर्यादितिगाणगारिगार्प्यायस्वस
 नेतुतइतिसोमज्जतित्वादशक्षिपएतमुत्पदशक्षिपोमृज्यमानः सुहस्यादशभिविवस्वतेउहं
 तिसप्तैकामधुक्षतिपुषीमिषमाकलशेषुधावतिपवित्रेपरिषिच्यतइत्येकाकलशेषुधावति
 श्येनोवर्मविगाहतेइतिह्येतासामर्बुदस्यचतुर्थस्तुधृत्यत्वातेषुत्तवानवदध्यादाप्यायप्रो
 नेप्रथमंमृज्यमानेद्वितीयं दुह्यमाने तृतीयमासिच्यमानेचतुर्थं हृह छहृह चतुर्थं इमाचिदन्ध
 द्विशंसतेतियाद्वारावाणः सइदित्यन्तमानमन्यराबुदमवत्येप्रवोग्रावाणइत्येकउक्तं सर्पणंस्त
 तेमाध्यंदिनेपवमानेविकृत्यागारान् ॥१२॥ दधिघर्मणचरंतिप्रवर्गवांश्चेतस्योश्वमृगावानेद्य
 मणेत्याभक्षिणश्चैहोतवदस्वेत्यक्तउत्तिष्ठतावपश्यतेत्याहश्रातंहविरित्यक्तः श्रातंहविरित्य
 न्वाहश्रातमन्यउधनिश्रातमभावितियजत्यनेवीहीत्यनुवषद्गारोदधिघर्मस्याग्नेवीहीतिवाम

मित्यदिद्वयं महन्मयि धनमुतत्रतुः त्रिः शुद्धिर्भविष्यति म आकृत्या मनसा सह विराज्योति
 षा सह तस्य दोहमशीयते तस्य त इ इपीतस्य त्रिष्टुष्टु रस उ प हूतस्योपहूतो भक्षयामीति भक्षज
 पोयं द्विष्टुष्टु वतां प्रांचमंगारैरभि विहरेयुः पश्चात्स्वस्थ धिष्ट्या सेपविशोपहवमिष्ट्या पित्वाग्ने
 पुरवयमिति जपेद निष्ठादीक्षितः सवनीयानां पुरस्तादुपरिष्ठाद्वापशुपुष्पोक्तशेन चरं त्यक्रियामेके
 न्यत्र तदर्थवादवदना क्रियामाश्मरथ्यो न्विता प्रतिषेधात्पुरोक्ता शाधकमानाराशं ससादनानि
 त्विह हि देवत्या एतस्मिन्काले दक्षिणानीयते हीने काष्ठेषु कृद्वा जिनानि धून्वेतः स्वयमेव दक्षि
 णापथं यतिदीक्षिताः सत्रे धिदमहमां काल्याण्येकीत्येतज्जसेयशसे मृतत्वाया नंदक्षिणान्या
 नीति जपंत उन्नेष्यमाणा स्वाग्नी प्रीय आहुतीर्जुहोति ददातीत्यग्निर्वरति वायुराहतथेति तत्तह
 तेति चंद्रमाः सत्यमादित्यः सत्यमोमापस्तसत्यमाभरन्दिशो यज्ञस्य दक्षिणा दक्षिणानां प्रियो भू
 यासं स्वाहा। प्राचिद्येधि प्राचि जुषाणा प्राच्या ज्येष्ठस्य वसु स्वाहेति द्वितीयां कृद्वा देवकस्मा अदात्का
 मः क्रमः कामाया दत्कामो दात कामः प्रतिगृहीत काम ससु इमा विश काम न त्वा प्रतिगृह्णामि
 कामेन ते वृष्टिरासद्यो स्वा ददातुष्टु धि वी प्रतिगृह्णात्वित्यतीतास्वतुमं त्रयेत प्राण्यभि मृशेव
 प्राणिकृत्योच सर्वत्र चैवं प्रतिगृह्णात्री प्रीयं प्राच्यह विस्तिष्ठं सर्वे प्राश्नीयुः प्राश्य प्रति प्रसूय ॥१३॥

मांस्वेवमुत्थं वा विधोषाय त्वेति शस्त्वा जपेदग्ने इन्द्रश्च दशुषोऽपुरोण इति याज्येत्पत्नान्नमग्ने भ
 स्येन्न तश्च मसां शुभमसिनः सर्वशस्त्रया ज्योत्ते पुवषट्काले कषात्राण्यदित्यग्रहसावित्र
 वर्ज ॥१॥ स्तोत्रमग्ने शस्त्रा देवेति प्रोक्त उक्तुर्हिंकारे प्रातः सवन आहुतीरन्त्रतिहार उन्नमयाः
 सवनयोर्वयुरग्रे गार्ग्य प्रीरिति सन्नानां पुरोरुचो तस्यास्तस्या उपरिष्ठं चतुर्वंशं संपूज्य
 या हि दर्शते निस सत्त्वा द्वितीयां प्रउगे विः पुरोरुच्य आहुती तव षष्ठा त्रिवस्ये दध च धि च
 वत्तमानं शंसेत् सत्ये केत च आहुतानमशंसने माधु छंद सं प्रउगमित्येतदा च क्षत उत्तं वा चि
 श्लोकाय त्वेति शस्त्वा जपे द्विष्टेभिः सोम्यं मध्वितिया ज्योत्प्रशस्त्रा त्रिप्रणवस्य छंवा क इति
 शस्त्रिणा होत्रे कास्तेषां चतुराहवा निशस्त्राणि प्रातः सवने तृतीये सवने पर्याये धति रिक्तेषु
 च पंचाहवा नि माध्यं दिने स्तोत्रिया लुट्पभ्यः प्रतिपदनु चरेभ्यः प्रगाथेभ्यो धोप्याभ्य इति
 प्रथगादानं होतुरपि तेभ्यश्चान्यदन्तरमाहो निविधीयानां सूक्तानामुने कंचेत्प्रथमे वा हा
 वा आपो देवत च तृचैतेषां त्वास्त्रोत्रिया लुट्पभ्यः शस्त्रादिषु सर्वत्र माध्यं दिने प्रगाथास्त्रिती
 यायथाग्रहतामन्यद्या ज्योत निशस्त्रांश्चुक्तां वाचीत्येषां शस्त्वा जपः प्रातः सवन उर्ध्वं च पाकशि
 नः सर्वेषां मुक्थं वा चीद्रायेति माध्यं दिने उक्थं वा चीद्राय देवेभ्य इत्युक्थेषु सषो ऋशे

मरुत्वतीयेन ग्रहेण चरंती इमरुत्व इह पाहिसोमं होताय क्षादिं इमरुत्वं तं स जोषा इंसगणो मरुति
 रिति मरुत्वयित्वे तत्पात्रं मरुत्वतीयं शस्त्रं शंसेदध्ययं शोसावो मिति माध्यं दिने शस्त्रादिष्टा हविषा
 त्वारथं यथोतय इदं यसो सुतमं धस इति मरुत्वतीयस्य प्रतिपदनुचरा विद्वेने दीय एदिहाती इनिहवः
 प्रगाथः प्रमृत्तं ब्रह्मणस्पतिरिति ब्राह्मणस्पत्यस्तुत्वाः प्रतिपदनुचरा हुन्वाः प्रगाथा ध्यातो धर्चस्
 वस्तो त्रियानुदपाः प्रतिपदनुचराः प्रगाथाः सर्वत्र प्राकृष्टदासि त्रेष्टुभसर्वाश्चैवानुत्पदाः पंदि
 षु द्विरवस्ते द्वयेदियोः पादयोरर्धं च शोवा श्विने पष्ठः शस्यगतां तु यत्तुः समासमुत्तमे पदे पठेत्
 त्पोदेरवसायार्धं च तैः संतानो मिने तात्वं सोमं क्रतुभिः पिबं त्यप इति धारयाः प्रव इन्द्राय बृहत्
 इति मरुत्वतीयः प्रगाथो जनिष्ठा उग्र इत्येकं भूयसीः शस्त्रा मरुत्वतीये निविदं दध्यात्सर्वत्रैव मयु
 लासु माध्यं दिन एकान्तं चैर्धियुग्मास्वेकां शिष्टानुतीय सवने क्षणी मृत्तानः परिदध्योत्तध्याय
 त्वेव अत्मनो न्यत्रायेतया परिदधे देवमुच्छं वाचं दाय शृण्वते त्वेति शस्त्रा हि हत्ये मघवन् नवर्धमि
 तिया न्या ॥ १४ ॥ निष्के वत्यस्या भित्वा शरं नो नुमो भित्वा पूर्वपीतय इति प्रगाथो स्ते त्रियानुदपो य
 दिरथं तरं पृष्टं यद्युवै बृहत्वा मिधि हवामहे त्वं ह्ये हि चेरव इति प्रगाथा एते भवं वितान् द्वे तिस्रस्कारं

* जपेयेताम्

सू. प्र. ओ.

४४

सच्चतुर्थवधोपादौ बाहते प्रगाथे पुनरभ्यसित्वेत्तरयोरवस्थे ह्रीकारं चेन्नावेव हित्वा पंचमोक्तुका कुमे
षु प्रत्यादानाद्यन्तरे वमेतदष्टैरपरुः स्विं इति ह व ब्रह्मणस्पत्यन्वृहतीकारमितरेषु पृष्ठेषु ह इत्यंत
रयोश्चतुर्विंशत्योर्होत्रकाश्च येषां प्रगाथास्तोत्रियानुवृत्ताः सर्वमन्यदथास्तुतं परिमितं कोशस्य ए
काहः स यद्यप्यसामायत्यवमानेतस्य यो निरनुवृत्तपो यो निष्ठान एवैनामन्यत्र शंसे इध्वं धाय्या यायो
निष्ठानमनेकानंतर्वेसहृत्तृथग्वाह्वानमेव नृध्वमिं इति ह वात्प्रगाथानां यद्यवानेति धाय्या पिवासु
तस्य रसिन इति साम प्रगाथ इ इत्यनुवर्त्याणि त्वे तस्मिन्नेदं निविदं ध्यादेनु ब्राह्मणं वा स्वर उक्थ्य
वाचीं द्रायोपे शृण्वन्ते त्वेति शस्त्वाज्जपेति बासोममिं इमं दत्तु त्वेति याज्या ॥१५॥ होत्रकाणां कथा
नश्चित्रा भुवत्कया त्वं कथानर्त्तया कस्तमिं इत्वा वसु सुद्यो ह जात एवात्वा मिं द्रोण नुषुणः सु
मना उषा क इति याज्या तं वा दस्म मृती षहं त्वो यामि सुवीर्यमिति प्रगाथोऽस्तोत्रियानुवृत्ता उदुत्य
मधुमत्तेना इदं इभिर्दुडु ब्रह्माण्युजीषी वजी वृषभ स्तराधा किति याज्या तरो निर्वी विद हस्तं
तरणिरिभिषा सतीति प्रगाथोऽस्तोत्रियानुवृत्ता उदि न्वस्म रिच्यते भूय इदि मा मृष्टित्युपोत्तमा
मुधरे त्सर्वत्र पिबा वधस्वेत वधा सुतास इति याज्या ॥१६॥ अथ तृतीयसवनमुत्तमस्वरेणादित्य

४४

ग्रहेण चरत्यादित्यानामवसानूतनेन होतायक्षदादित्या प्रियाप्रियान्प्रियधाम्ना आदित्यासो अदि
तिर्मदियंतामिति नैतं गृहमीक्षेत दूयमानं स्मृतं आर्भवे पवमाने विहृत्यागारान्मनोतादिपश्चि
क्षांतं पशुकर्म कृत्वा पुरोडाशं दत्तमानं राशं सखादनात्सन्नेषु मृदिष्टात्पुरोडाशस्य तिस्रः पि
त्रोदक्षिणतः प्रतिस्वचमसेभ्यः स्वेभ्यः पितृभ्यः पितृभ्यो युरत्र पितरो मादयध्वं यथाभागमावृ
षायध्वमिति सव्याहृतं आग्नीध्रीयं प्राप्य हविरुच्छिष्टं सर्वे प्राश्नीयुः प्राश्य प्रतिप्रसृप्य ॥१७॥
सावित्रेण ग्रहेण चरत्यभूद्देवः सविता वंद्यो नु नो होतायक्षदेवः सवितरं दमूना देवः सवि
ता वरेण्ये दधत्वा दक्षपितृभ्यः आपुनि पिबासामममदन्नेन मिषय परिज्मा विद्रमते अस्पृ
धर्मणी निवपद्मे होता वैश्वदेवं शस्त्रं शंसेत्सर्वादिशो ध्यायेत्तुं सिष्यन्त्यस्याहोचानतामध्वर्यो
शांशोसावोमिति तृतीयसवने शस्त्रादिष्वाहावस्तत्सवितुर्बुणी महेशानो देवः सवितरिति वै
श्वदेवस्य प्रतिपदनुचरावभूद्देवः एकया च दशभिश्च स्वभूते द्वाभ्यामिष्टये विंशत्या च त्रिभि
श्च वदसे त्रिंशता च नियुक्तिर्वीये विहता विमुचं प्रधावेति दैर्घ्यं तमसं सुरूपकृतुमृतये तक्ष
त्रथ मेयवेन श्वोदयत्पृश्निगर्भायेभ्यो मातामधुमतिन्वतपयः एव पित्रो विश्वदेवाय वृद्धः

श्री. स्.

४५

आनोभद्राः क्रतवोयंतु विश्वत इति नववैश्वदेवं वैश्वदेवाग्निमास्तयोः सूक्तेषु सावित्रादिनि विदोद
ध्याञ्चतस्रो वैश्वदेव उन्नरास्तिस्त्रउत्तरे सूक्तानां नद्विदेवं देवतेन सूक्तां तो धाय्याश्चात्रैकपातिनीर
दितिद्यौरिदितिरेतरिक्षमितिपरिदभ्यात्सर्वत्र वैश्वदेवैः पञ्चोर्ध्वशासकूटमिसुपस्पृष्टं नृक्यावा
चोदायदेवप्रभाश्रत्येवेतिशस्त्वाजपेद्विसेदेवाः शृणुतेमहवम इतियाज्या ॥१०॥ त्वसोमपितृ
भिः संविदान इति सोम्यस्य याज्यातं घृतयाज्याभ्यामुपाशूभयतः परियजंति घृताहवनाघृतपृष्टा
अग्निघृतैश्चितो घृतमवस्यथामा घृतपृष्टस्त्वाहरितोवहंतो घृतपिवन्यजसिदेवदेवानिति गुरस्ता
दुस्तविष्टोस्तक्रमस्त्वारुक्षयानयस्कृधि घृतं घृतयोमोपिवप्रयज्ञपतिरेत्युपविष्टादन्यतरश्चे
रुताविष्टमहिधामप्रियवामित्कपांश्चैवाघृतं सोमं पूर्वमुद्गातव्यो गृहीत्वा वक्षेत यत्ने चक्षुर्दि
विपत्सु ण्येनेकराज्यमजयो हि नारीर्धयञ्च सुरदितैरनंतं सोमो नृचक्षामधिदुते धात्वित्ये
पश्यन्तु दिस्पृशेत्तुस्पृश्वर्चोधावर्चो अस्मासु धेहि यन्मे मनोयमगतं यद्वामे अपरागतं राज्ञा सो
मेन तद्वयमस्मासु धारयामसि भद्रं कुर्णेभिः शृणुयाम देवा इति चांगुष्ठोपकृतिश्चिकान्यामाज्येना
क्षिणा अज्यं च दोगेभ्यः प्रयच्छेद्विहते पुशाला केद्यामी प्रापत्नी वतस्पयजत्योभिरग्रे सरथं यद्य

४५

श्रो० पू० ८०
४६

शुभमथसवनीयेनाथेद्विदेवत्यैरदवायवमेतस्मिन्कालेप्रपद्यन्तुयज्ञैः पराङ्मुख्यैस्तोत्रमये संस्थिते
 तेष्वेतस्मिन् दधिधर्मणमस्तुतीयेन निष्कल्पस्य होत्रकाणामथ तृतीयसवनं सावित्रेण त्वं सोमाथ यथेतोर्वि
 शतिः ॥ २० ॥ ॥ इति श्रीमत्सूक्तपूर्वषट्के पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ उक्थ्यैरुहोत्रकाणामिह पुनर्वा
 णित आग्निगाभिभारतश्चर्वणी धृतमस्तन्नाद्यामसुर इति तृचावरुण्य युवमावाराजाना विद्वावरुणामधुम
 तमस्येतियाज्यावयमुत्तामपूर्व्यो न इदमिदं पुरेति प्रगाथौ सर्वाः ककुभः प्रमं हिद्या योदधुनो चाम उ
 दं हृहस्पते युवमिदं श्ववस्व इति पाज्याधाही इथाही इगिर्वण इपंत इ इगिर्वण क्रतुर्जनित्री नृमर्तो भवा
 मित्रः संचां कर्मणे इा विष्णुमदपती मदानामिति याज्येत्यंत उक्थ्यः ॥ ११ ॥ अथाप स शयसा विसोम इ उ
 त इति स्तोत्रिया लुद्रपावाच विहंतु हरय इति तिस्रो गायत्र्य उपोषु षष्ठ्युह गिरः सुसं इ शंत्वा वयं मय दन्ति
 त्येकाद्वे च पंक्ती यदि इष्टतना ज्येयं ते अस्तु हर्यंत इत्यो षष्ठ्युह वार्हतौ तृचावा धूर्ध्वस्मा इति द्विपदा ब्रह्मन्वी
 र ब्रह्म कृतिं ऊषाण इति त्रिष्टुबेष ब्रह्माया क्रतुवियं इदो नो अतो गृणे विस्तृतयो यथा पथ इ इत्व घृतिरा म ४६
 तयः त्वामिच्छ वसस्पते यंति गिरो न संयत इति तिस्रो द्विपदाः प्रेतमहे विरथेशं सिधं हरी इति तिस्रो जगत्पु
 स्त्रिक्कुकेषु सहिषो यवा शिरं प्रोक्ष्ये पुरोरथमिति तृचावाति छंदसो पठः पूर्व द्विधाकारमुत्तरमनुष्टुप्णा

यत्रीकारं च प्रेतन प्रचेतयाथ हि पिब मत्स्व क्रतुः छंद क्रतं बृहत्कृत्वा आधेहि नो वसवित्यनुष्टुप् प्रवस्ति
 शुभमिषन प्रार्चत यो व्यती रफाणयदिति तृचा आनुष्टुप् पाउत्रमस्योत्रमांशिष्टोत्तमानि विदं ध्याहि गे
 पदानुपूर्व्य व्याख्यास्यामो मत्सदा हि वृत्रमपां जिन्वदु हार्य सुधां दिविसमुद्रं पर्वतां इहोद्यन्नध्वस्य विष्टपमि
 ति परिधानये वास्ये वाही इ इ एवा हि शक्रो वशी हि शक्र इति जपित्वा पाः पूर्वेषां हरिबः सुताना मितियज
 ति ॥ २ ॥ विहृतस्ये इ जुषस्व प्रवहाया हि शर हरी इहा पिबा सुतस्य मतिर्मम ध्वश्चकानश्चारुमदाय इ इ ज
 ठरं न व्यं नष्टणस्वमधो दिवो ना अस्प सुतस्य स्वर्णं पित्वा सदाः सुवाचो अस्तु इ इ स्तराषाणि मित्रान जघान
 ब्रत्रं यंतिर्न विभेद बलं भृगुर्न ससाहेश नृन्मदे सोमस्य शुधी हवं न इदो न गिरो ऊषस्व वज्रान इ इ सयुग्भि
 दिदं न भस्वामदायमहरणाया आत्वा विशंतु कविर्न सुता स इ इ त्वष्टान ष्टणस्व कुक्षी सोमो ना विदुश्चर
 धिया हियानः साधुर्न गृभ्रर्क भुर्नास्ते वश्चरश्च य सो न याते वभीमो विष्णुर्न त्वेषः समत्क्रतुर्न ति
 स्तोत्रिया लुद्रपा उध्वं स्तोत्रिया लुद्रपाभ्यां तदेव शस्यं विहरत्यादान्व्यवधाया र्थं च शः शंसे स्युर्वासां प्रवा
 णिपदानि गायत्र्यः पंक्तिभिः पंडूनां तु द्वे द्वे पदे शिष्ये ते ताभ्यां प्रणुयाउ छिहो बृहती भिरु छिहो नृत्तमान्या
 दान्दो वुयश्चि तुरसीरमाद्यं द्विपदाश्चतुर्धा कृत्वा प्रथमां त्रिष्टुभोत्तराजगती भिरुत्तमायाश्चतुर्थमक्षरं

श्री० सू०
४७

त्यं पूर्वस्याद्यमुत्तरस्यानुष्टुभमतिष्ठंस्ववदध्याद्वितीयतृतीययोस्तृतीययोः पादयोरवसाननउपदध्यात्
चेतनेति पूर्वस्यां प्रचेतयेत्युत्तरस्यामुत्तरास्ति तरान्यादाय षष्ठान्कत्वानुष्टुभकारं शंसोर्ध्वस्तोत्रियानुष्टु
पाभ्यामातो विद्वत्स्मत्प्रतिगराथामो देवमदेमदामो देवमथेति याज्यां जपे मो पस्ते जे देवाद्ये वापा
पूर्वेषां हरिवः सुतानामेवाहीदं अथो इदं सवनं केवलं ते। एवा हि शक्रो मम धिसोमं मधुमंतमिदं वशी
हि शक्रः सत्रावृषं जठरं आवृषस्वेति समानमन्यक्तोत्रियाय निविदे परिधानीयाया इत्याहाव आहृतं यो
कशिपात्रं समुपहावं भक्षयंति धर्मं च भक्षयंतो मे वावस्याः त्रयं छंदोगा इंदो वीक्षिन्नो जस्विस्त्वदे
वेष्टस्येज्यं तं मामासुष्यं तं वर्चस्वं तं मनुष्येषु बुरु। तस्मिन् इंदो पीतस्यानुष्टुभं छंदस उपद्वृतस्योपद्वृतो
भक्षयामीति भक्षजपः ॥ ३॥ अतिरात्रे पर्यायाणां मुक्तः शस्योपायो होतुस्यायथा होत्रकाणां प्रथ
मे पर्याये होतुराद्यां वर्जयित्वा प्रत्युचं स्तोत्रियानुष्टुपेषु प्रथमानि पदानि द्विस्तुक्तावस्यति शिष्टे सममि
त्वा प्रणुवंति सर्वे सर्वसामं मध्यमे मध्यमानि प्रत्यादाय क्रुणतेः प्रणुवंत्फत्तमासुत्रमेचतुरक्षराणित्वं
वाकश्चतुःशस्त्राः पर्याया होतुराद्यां यज्याभ्यः पूर्वपर्यासाः पातमावो अधसो पादुशिग्रं घस
स्त्यमुवः सत्रासाहमिति सूक्तशेषो मित्वं मेषमध्वर्यवो भरतं दायसोममिति याज्या प्रवदं दायमादनें प्र

(४७)

वा इत्युक्तं चेतनेष्टारं विरं स्थितसंचरेणानुप्रपद्यत तस्योपस्थ उपविश्य भक्षयेत् ॥ ३९ ॥ अ
थ यथेतं स्वभ्यग्रमाग्निमारुतं तस्याद्य पठ्यं क्रुणावान पठुः शस्योत्तेदधर्चश इतुरासेतानि सुतमेन
न चनेन वंशानराय पृथुपाजसे शन्नः करत्यवत प्रत्वक्षसः प्रतवसो यज्ञाय ज्ञावो अग्रये देवा वा इ
विणोद इति प्रगाथो स्तोत्रियानुष्टुपो प्रतव्यसीनव्यसीमापो द्विष्टेति तिस्रो वियत्तम पठुपस्पृश
न्मन्वारुध्यैष पातु शिरस्क इदमादि प्रतिप्रतीकमाह्वानमुत्तमो हिर्बुध्न्यः शृणोतु देवानां पत्नीरु
शतीरवतुन इति देवाकामहमिति देवावीरवीकन्या चित्राचुरिमेयमप्रस्वरमाहिसीदमातलीकव्ये
र्यमो अंगिरो भिरुह्यतामवस्तेत्यरास आह पितृत्सु विदत्रां अवितीदीपितभ्योनमो अस्त्वद्य
स्वाडु किलायमिति च तस्वो मध्ये चाह्वानं मादामो देवमो दामो देवो ३ मित्यासां प्रतिगरोपयारो
जसास्कभितारजांसि वीर्ये भिविरतमाश विष्वाया पत्येते अप्रतीतासहोभिर्विष्टुअगन्वहणा
त्पूर्वद्वृतो विष्टोर्नुकं वीर्याणि प्रवोचंतं तं तन्वजसो भ्रातुमन्विह्ये तन इदो मघव विरु ॥ ति परि
दध्या इमिमुपस्पृशन्नुत्तमेन वनेन कवावनयनकां स्पेदु कठवाची दायदेवेभ्य अश्रुताय त्वेति श
स्वाजै पदमेमसुदिः शुभयद्विस्तु कभिरितिया ज्येत्यंतो शिष्टो मोमिष्टो मः ॥ २० ॥ ॥ परिहित उपा

कृतान्मृजीषिणः प्रतिश्रुतायबोधयदिति पंचदशदिवश्चिदस्येति पर्यासः सनोनचोन्निरिति चास्यमदे
 पुरुवर्पांश्चिविद्वानितियाज्यावयमुत्वातदिदथावयमिद्वत्वायवोभिर्वाचहृत्यायेत्यक्तस्मासुद्धरेहिदोअ
 गमहृदयमभिन्नुषुवाचमस्तुतस्यहरिवः पिबेहेति याज्ये द्वायमद्वने सुतेमिद्वमिद्वानि नोबृहद्वेइसा
 नसिमेतोन्विद्वस्तवामेशानं मानो अस्मिन्मधवन्निद्वपिबतुभ्यसुतोमदायेतियाज्यायतइदसोमायते
 मानुषेजनउद्वेदभीत्यन्तमामुत्तरेदहं भुवन्यंमपाय्यस्यांधसोमहामेतियाज्यातूनइइक्षमंतमाप्रइ
 वपरावतेनिद्यन्मबलाकरमित्यष्टावा ईरवमंतीरपस्युवः अहंदांगृणते ध्वं वसुरवयंतीरहंदांपातास्त
 तमिंदो अस्तसोमं हंताहवमिति याज्याभित्वा वृषभासुतेभिर्गोपतिंगिरातूनइइमद्वगिति सूक्ते
 अश्ववतिप्रोयापीति वृष्टइवमिस्त्यामिति याज्ये दंवसोसुतमंधइइहिमस्यंधसः प्रसंभ्राजमुपन्न
 मस्वाभरधृषतातदस्मै नव्यमस्यपिबयस्यजज्ञानइइति याज्ये दं ह्यन्वो जसामहां इदो अये जसस
 मस्यमन्यवे विशति द्विचत्वारिंशद्विभजितेतिष्ठाहरीरथआसुद्व्यमानेतियाज्यात्वेतानिषीदतात्
 शत्रवागृहिनकिरिंद्वत्तुत्तरउत्कतमामुत्तरेद्वत्तदधामीद्वत्यत्मानमिद्वपानमिति याज्यायोगे योगे
 तवस्तारं युजति ब्रध्नमरुषयदिदहंप्रत्वेमहर्तुशचीवस्तववीर्येणेतियाज्येद्वः सुतेषुसोमेषुयदिदसो

श्रौ० सू०

४८

मपातमध्याघाये अग्निमिधतइति सप्तदशयं द्रुचमसेधा सोमः प्रवः सतां प्रोद्गोणे हरयः कर्माग्निमि
नित्याज्येति पर्यायाः पर्यासवज्यं गायत्र्याः ॥४॥ संस्थितेषां विनायस्तु नवेशं सिध्युमं स्थितसंचरणानि
श्रम्याग्नीध्रियेजान्वाच्याकुतीर्जुङ्गयादग्निरज्जीगायत्रेण छंदसातमश्यातामन्वारभेतस्मै ममवउत
स्मे स्वाहा। उषा अग्निना त्रैष्टुभेन छंदसातामश्यातामन्वारभेतस्यै ममवतुतस्मे स्वाहा। अश्वि
ना वश्विनौ जागतेन छंदसातामश्यातामन्वारभेतान्भ्यामवतुताभ्यां स्वाहा। वषमहा इंसिसूय
तिहान्यामिंद्रोविश्वतस्पर्तीति च प्राश्याज्यशेषमुपउपस्पृशेन्नाचामेद्विजायने देवस्ते वा एषधो
तानाक्षमद्भिः करवाणीति प्राशयप्रतिप्रसृप्य पश्चात्स्वस्य धिष्ठे स्थापविशेत्समस्तजं धारुरनिन्या
जानुभ्यांचोपस्थकृत्वा यथाशकुनिरुत्यतिप्यनुपस्थकृतस्त्ववाश्विनं शंसेदग्निर्होता गृहपतिः सराजेति
प्रतिपदे कपातिनी पछलया प्रयंगायत्रं उपसंतनुयात्प्रातरनुवाकन्यायेन तस्यैव समायायस्य सह
स्त्रावममेदितेः शंसोर्वाहतास्त्रयस्तृचाः स्तोत्रियाः प्रगाथावातान्पुरस्तादनुदेवतं स्वस्य छंदसाय
थास्तुतं शंसेधेषु चान्येषु पछोद्विपदा उपसंतनुयाद्देवदास्ताभ्यश्चोत्राविच्छंदस उच्छरेदपिवात
न्यायेन शंसनं नतु पछोन्यास्त्रिष्टुक् गतीभ्यः पंडूनादिते सौर्याणि प्रतिपद्यते सूर्यो नो दिव उडुत्यंजा

४८

श्री. सू.
४९

तेनवाप्येकं तर्हि तेषापितथासतिसंत्वरदेवतावाहनात्क्याशुभेतिचमरुत्वतीयेपुरस्तात्सूक्तस्यशंसे
द्योजातएवेतिनिष्केवल्येममाग्रेवर्चइतिवैश्वदेवसूक्तस्यापिवैतेश्वेवनिविदोदध्यादुत्तरेदितराणिस्था
नंचेन्निविदोतिहरेन्माप्रगामेतिपुरस्तात्सूक्तंशस्त्वान्यस्मिस्तदैवतेदध्यात्॥६॥सोमातिरेकस्तत
शस्त्रोयजतःप्रातःसवनेस्तिरोसोमोअयंसुतोगोर्धयतिमरुतामितिस्तोत्रियानुदूपोमहा३इंद्रोय
ओजसातोदेवाअवतुनइत्येइमिवैष्टवीभिश्चतस्तोममतिशस्त्येद्रायजेइष्टव्यावैष्टोवैष्टोवनि
निगाणगारिदेवतप्रधानत्वास्त्वाकर्मणासमिषाहिनोमीतिमाध्यंदिनेबण्महा३असिस्त्यो
उदुत्यदृशतिंवपुरितिप्रगाथोस्तोत्रियानुदूपोमहा३इंद्रोवद्विष्टोर्नुकंयाविश्वासांजनिताराम
तीनामितियाज्यातृतीयसवनउत्तरोत्तरांमस्थासुपेपुरातिगातच्यादतिगात्राचेत्प्रतनेअद्यशि
पिदिष्टनामप्रतद्विष्टुस्तवतेवीयेणोतिस्तोत्रियानुदूपोमाध्यंदिनेनशेषस्त्वेषमिह्यासमरणशि
मीवतोरितिवायाज्या॥७॥कृतेराजनिनष्टेदग्धेवापिदग्धानिसदोहविधिनान्यनद्विताकि
वरन्नाचतावान्यराजानमभिपुण्यपुरनधिगमेपूतीकाफाल्गुनान्यन्यावाओषधयःपूतीकेःस
हप्रायश्चित्तंवाडुत्तोत्तरमात्मनेतसुत्यासूक्तमेवमन्येतप्रतिधुक्प्रातःसवनेशृतंमाध्यंदिनेद

४९

धितृतीयसवनेश्रायंतीयंब्रह्मसाममदिफाल्गुनानिवारवतीयंयज्ञायज्ञीयस्यस्थानेश्रायंती
वमेकएकदक्षिणयज्ञसंस्थायादवसावपुनयज्ञेनसिप्रपूर्वस्यदक्षिणादध्यात्सोमाधिगमेप्रकृत्या
८॥दीक्षितानामुपतापेपरिहितेप्रातरनुवाकेत्तुपाकृतेवापुष्टिपतेपुष्टिश्चक्षुषेचक्षुःप्राणायप्रा
णत्मेनेत्मानवाचेवान्वमस्मैपुनर्धोहिस्वाहेतिब्रह्माहुर्निडुत्वाशीतोष्ठाअपःसमानीयैकविंश
तिमासुयवान्बुशपिंज्रलांश्चावधायताभिरद्विरबर्थकुर्वतताभिरेनमाप्लावयेज्जीवानामस्थ
ता३इमममुंजीवयतःजीविकानामस्थता३इदममजीवयतःसंजीवानामस्थता३इमममुं
जीवयतःसंजीविकानामस्थता३इमममुंसंजीवयतेत्योषधिस्त्वेनचाप्लाव्यानुमृजेडुपांश्चंत
यामौतेप्राणापानौपातामसाउपाशुसवनस्तेव्यानंपात्वसावैद्वामवस्तेवान्पात्वसामैवाव
रुणस्तेचक्षुषीपात्वसावाश्विनस्तेश्रोत्रपात्वसावाग्रयणस्तेदक्षकृत्पात्वसाउक्थस्तेगानि
पात्वसोध्रवस्तआयुःपात्वसावितियथासनमनुपरिक्रमणत्रातारमिदमवितारमिदमिति
स्यादिर्मद्यन्यदेकाहिकाहैश्वदेवस्वस्त्यात्रेयोनिविदेदध्यात्प्रकृत्यागदे॥९॥संस्थितेतीर्थेन
विहृत्यावभृथेप्रेतालंकारान्कुर्वंतिकेशश्मश्रुलोमनखानिवापयंतिनलदेनानुलिपंतिनलदमा

श्रौतसूत्रपू०

५०

कां प्रतिमं चंतिनिःपुरीषमेकैकत्वापृषदाज्ये पूरयंत्यह तस्यवाससः पाशतः पादमात्रमवच्छिद्य प्रोर्णुवन्ति
प्रत्यग्दशेनाविः पदमवच्छेदमस्य पुत्रा अमाकुर्वन् नग्नीनस्यसमारोप्य दक्षिणतो बहिर्बहिर्वेदिदेहयुरा
हायेणानाहितामिं पत्नी च प्रत्येत्याहः समापयेयुः प्रातरनभ्यासमनमिहि कृतानि शस्त्रा अनुवचना
भिवन संस्तवना निपुणग्रहग्रहणातीर्थेन निष्कम्य त्रिः प्रसव्यमायतनं परीत्य पुर्यपविशति पश्चाद्योतो
तरो ध्वर्युस्तस्य पश्चाच्छ्रौगाजायंगोः शुश्रिरक्रमीदित्युपाशस्तु वतेस्तु तद्वाता प्रसव्यमायनं पु
रित्रजन्तो त्रियमनुद्वेदप्रणुवन्यामीश्वप्रहिप्रहिपथिभिः पूर्वैर्भिरिति पंचानां तृतीया सुदुरन्मै
नममेविदहोमाभि शोचइति षट् पृषात्वे तस्यावयतु प्रविहानिति च तस्मत् उपसर्पमातरं भूमिमेताति
ति च तस्मत् सोम एकेभ्य उवृणसा वसुतृण उडुं बलाविति च समाप्य संचित्य तीर्थेन प्रपद्यथासन
मासादयेयुर्भस्मेषु प्राणभक्षान् भक्षय्यित्वा दक्षिणेन मार्जालीमेति नयेयुर्दक्षिणस्यां वा वेदिश्रोण्या
सप्तदशमहर्भवति त्रिवृतः पवमाना रथं तत्पृष्ठे गच्छामः संस्थिते वभृथुमेकगमयंत्येतस्मै तदभिरह
शङ्खयंतो निर्मथ्येन वा दग्धां निरवाय सवत्सरादेन मभिष्टेमेन याजयेयुर्न दिक्षिन्वादी सयेयुरपि वा
त्याने गृहपता उक्तस्तु तत्पश्चाद्विकार एकाहेषु यजमाना सने शयीत संस्थिते पायती घवभृथंगमयेयुरि

५०

तवेदसमिति नवचित्रं रेवानां नमो मित्रस्ये इ क्रतुं न आभराभित्वा श्रुनोतु मे बहवः सूरचक्षस इति
प्रगाथामहीयोः पृथिवी च नस्ते हिद्या वा पृथिवी विश्वशंभुवा विश्वस्य देवी मृचयस्य जन्मनो नयारोषा
तिन प्रभदिति द्विपरा बृहस्पते अतियदयो अर्हादिति परिधानीया प्रतिपदे परिधानीयाया इत्युहा
वो बृहत्सामचेतस्य योनिं प्रागथेषु द्वितीयां तृतीयां वानवाश्विनेन ग्रहेण सपुरोकाशेन चरंती मेसा
मासस्तिरो अह्ना सस्ती ब्राह्मिष्ठति पीतयेयुवाभ्यां हविष्मत्ताना सत्यारथेनायातमुपभूषतं पिबथ्या
इत्यनुवाक्या होताय ह्यदाश्विना सोमानां तिस्रो अह्नानामिति प्रैषाः प्रवामं धांसि मद्यान्यस्तु
रुना पिबतमश्विने तियाज्ये अथ धामिनवानं यद्येतस्य पुरोकाशस्य स्विष्टकृता च रेयुः पुरोका
अग्ने पचतो मेव धान आहुतिमिति संयाज्ये ॥ १ ॥ यद्विषयायानमिच्छेत्सर्वेभ्य एकं संभरेयुः
प्रथमाहोता द्वितीयान्मेत्रावरुणो ब्राह्मणाच्छंसी चोत्तमादछावाको द्वौ च द्वौ प्रथमाद्वा उत्तमाद
पिवा सवेस्युस्तोमनिर्इस्ता उर्ध्वंस्तोत्रियानुवृत्तेभ्यः प्रथमोत्तमास्तु चोत्तमैर्युनिर्दो स एवैकस्मि
नोत्तवर्जमित्येकजाश्विना येकस्तोत्रियोग्रे विवस्वदुषिस इति तं पुरस्तादनुदेवतं स्वस्मच्छेदसोय
थास्तु तं शंसन् णिषष्टिशतान्यश्विना विमतानां प्रसवसन्निपाते संसवानं तर्हि तेषु नद्यावापव

त्यालेखनः पूर्वेण स दोह देसुरित्या शमरश्च एष एवावभृथः ॥१०॥ अग्निष्टोमो त्याग्निष्टोम उक्थ्यः षोडश
 वाजपेयोतिरात्रे सौर्याम उति संस्थास्तासां यामुपयंति तस्या अंत्ये जपु च मनुया जायते पशुना शंयुवाका
 दुःतरास्त्वह सूक्तवाक प्रेषे वीवृधतेति पुरोकाशे देवतां पशुदेवता मेके यदिसवनी यस्य पशोः पशुपुरो
 काशं कुर्युरवीवृधेतां पुरोकाशे रित्येव ब्रूयात्सवनी यैरेवे देवार्धते पशुपुरोकाशेन पशुदेवतोर्ध्वं शंयु
 वाका सौरियो जनेयाः सोममस्तु मिंद्र प्रयाहिधाना सोमाना मिंद्रा हि च पिवन् च पुनर्जिते ब्रह्मणा
 केशिना हरी इति ज्यानुवाक्ये अंत्ये वृहः सुतिष्ठ सुकं मघवन्मापरागा अयं यज्ञो देवया अयं मिये ध
 इतीतिरेषु पराया हि मघवन्ना च न्याहीति वानुवाक्योत्तरवत्स्वहः सुनेनुव पदूतेति प्रेषे मैत्रावरुणा
 हेह मर एवमघवन्निद्रते श्व इत्यद्येत्यतिरात्रेद्य सुत्यामिति च तस्यांतं श्रुत्वा ग्रीध्रश्चः सुत्यां प्राह
 श्वः सुत्यावा एषा ब्राह्मणानां तामिंद्राये दामिन्भ्यां प्रवृमि मित्रावरुणाभ्याव सुभ्योरुदेभ्य आदि
 त्येभ्यो विश्वेभ्यो देवेभ्यो ब्राह्मणेभ्यः सोम्येभ्यः सोमपेभ्यो ब्रह्मन्वाचय छेति ॥११॥ आह तमुत्ते
 त्राद्रोण कलशमिका मित्रप्रलिङ्गोपहवमिष्ट्वा प्रेक्षेत हरिवतस्ते हारियो जमस्य स्तुतस्तोमस्य
 छं शस्तोत्थस्येष्टयजुषो योमश्चो गोस निरश्च स निस्तस्पत उपहृतस्यो पदूते भक्षयामाति प्राणभ

श्रौ० सू०

५९

संभक्षयित्वा प्रतिपदाय द्रोणकलशमात्मानमाधाय यथा प्रसृप्तं विनिःसृप्याग्नीध्रीये विनिःसृप्ता उक्ता
ऊजुह्वत्ययं पीत इंदुरिंद्रं मे देधादयं विप्रो वाचमर्चन्मियच्छन्। अयं कस्य चिदुहाता हभी के सोमो राजानस
खायं रिषेधात्स्वाहा। इंद्राधो अग्निना दत्तमागाद्य शोभर्गः सह ओजो बलं च। दीर्घायुत्वाय शतशार
दाय प्रतिष्ठाभ्यामिमहते वीर्याय स्वाहेत्याहवनीयेषु पटुशकलां न्युध्यादधति देवकृतस्यै न सो वयं जन
मसि स्वाहा। पितृकृतस्यै न सो वयं जनमसि स्वाहा। मनुष्यकृतस्यै न सो वयं जनमसि स्वाहा। आत्म
कृतस्यै न सो वयं जनमसि स्वाहा। एतस्य एतस्यै न सो वयं जनमसि स्वाहा। यद्देवाश्च कृमाजिह्वया गुर्वि
ति च द्रोणकलशाद्वानागृहीत्वा वैश्वेन्या पूर्या स्थाप्या धूरयत प्रजया च धनेन चैव इत्येकामुदुघास्तका
मान्मे धुग्धं प्रजां च पशून् चैत्यवचायातः परिधिदेशे निवपेयुः प्रत्येत्य तीर्थदेशे पां पूर्णाश्च ससा
स्तान् सव्या वृत्तो ब्रजति हुति नृणामि विमृज्य प्रतिस्वचमसेभ्यस्त्रिः प्रसव्यमुदके रात्मनः पर्युक्षंते
दक्षिणेः पाणिभिरितरेवो प्रदक्षिणं स्वधा पित्रे स्वधा पितामहाय स्वधा प्रापितामहायात्यक्तं जी
वमृतभ्यः पाणिभ्यमसं घवधायास्तु धूलस्य देवसोमतेमनि विदो नृभिः कृतस्य स्तुतस्तोमस्य श
स्तोमस्य ष्य जुषो यो नक्षो गोस निरश्वस निस्तस्य त उपहूतस्यो प हूतो भक्षयामीति प्राणम

५९

सूत्र० श्रौ०

५२

ज्यहविषां विपरीताश्वयाज्यानुवाक्यास्ते चैव कुर्युर्ये प्रायणीयां प्रकृत्या संस्थाज्ये संस्थितायां मौत्रा
वरुण्यनूबंध्यासदस्येकउत्तरवेद्यामेवेदुतायावपायायद्येकादशिन्यग्रतः कृताग्नीषोमीयेण संच
रेण ब्रजित्वा गार्हपत्ये त्वाष्ट्रेण पशुना चरंत्यंजना विषयमिह त्वो सजंत्य पुनरायतनाय यदित्वध्व
र्यव आज्येन समाधुयुस्तथैव होता कुर्यात्सप्रेषवदारे शान्मशुवन्निपाताम्यनूबंध्ये पशुपुरो
काशमनुदेविकाहवीषिनिर्वपेयु धातानुमतीराकासिनीवाली कुरूः। धाता ददातु दक्षिणप्राची
जीवातुमक्षितं॥ वयं देवस्य धीमहि सुभग सुभंवा जिनीवतः। धाता प्रजानामुत्तराय ईश धाते
दं विश्वं भुवं नज जान ॥ धाता हृष्टीरनिमिषाभिचष्टे धात्र इक्ष्वं इत कज्जु होतेति देवीनां चेतु
र्यद्यौरुषागोः पृथिवीस्मत्पुंरंधिर्न आगहीति हे आधातमा षिरश्मिभिरावहंते पिप्यावा
र्या विनता अवरेणुककाटो अश्रुतेन तानशंति न दक्ष्माति तस्करो बकित्था पर्वतानां दृक्काचि
द्यावनस्पती ॥ न्यश्च लामै पयस्य मित्रावरुण्यनूबंध्यास्थान आज्यभाग प्रभृती वा जिनीनां
ता कर्मणे वा जिनेषां क्षेययुः सर्वे लुदीक्षिताः सर्वे लुदीक्षितोक्षिताः पृथग्ग्रीत्समारोप्योदग्देव
यजनान्मथित्वोदवसानं ययाज्यते पौनराधेयिक्य विहृता विहृता ॥४॥१४॥ ५॥ उक्थेष

थषो कर्षी विहृतस्यातिरात्रे संस्थिताश्चिनायदिपर्यायान्तसोमातिवैकेक्रीते राजनिदीक्षिता
नां संस्थिते तीर्थेनाग्निष्टोमोत्यग्निष्टोम आहुतमुन्नेत्रापत्नी संयाजैर्गार्हपत्य उदयनी पयान्नुद
श ॥१४॥ श्रौतसूत्रपूर्वषट्करवांडिकाश्चतुर्नवातिः ॥१५॥ केषां विन्मत्तेषां सवतिः ॥१६॥ उत्त
रषट्करवांडिकाः सप्ततिः ॥१७॥ ॥ इत्याश्वलायनश्रौतसूत्रपूर्वषट्के षष्ठोऽध्यायः ॥

ॐ अं छ थ सं छ रव्या छ १५२७ छ

क्षान्भक्षयित्वा माहं प्रजां पसासि चमित्येतेनाभ्यात्मनि नीयाच्छायं वो मरुतः श्रुको करत्तित्येतयाभि
मृशंति दधिकाव्यो अकारिषमित्याग्नीध्रीयेदधिद्रक्षान्नाशयसरव्यानि विसृजंत उभा कुवी युवाना
सत्यादाधर्मणस्पृती पसिसत्यस्य धर्मणा विसरव्या निसृजाम ह इति ॥ १२ ॥ पत्नी संयाजे श्रित्वा
वभृथं व्रजंति व्रजंतः सामो निधनमुपयंत्य वभृथेष्ट्या त्रिष्टंतश्चरंति प्रयाजाद्यनुयाजां तानास्या
मीकान् बर्हिषंतौ प्रयाजानुयाजा वक्त्रमंतौ गायत्रौ वारुणं हविर्वते हे वरुण नमो भिरिति द्वे अ
ग्नीवरुणोऽस्विष्टकृदर्थे त्वनो अग्ने वरुणस्य विद्वानिति द्वे संस्थिता या पादानुदकाले वदध्यर्न मोक्क
णायाष्ठितो वरुणस्य पाशानु तितत आचामंति नक्षस्यावभृथोऽसि भक्षितस्यावभृथोऽसि नक्ष
कृतस्यावभृथोऽसि ति प्रेथ्य प्रथमेन षष्ठी वांति प्रभिरं त्यक्तराभ्यां तत आचम्या कृतं आपो अस्मा
त्मातरः शुधयं विदमापः प्रवृहत्सु मित्र्या न आपोषधयः संत्वित्येतया वृताभ्युक्षेरन्ने वायु
दीक्षिता उन्नेतैः उन्नयत्यन्नेतरुन्नोन्नयोन्नेत वंस्वो अम्मुन्नया इत्यन्नीयमाना जपंत्य
द्वयं तमसस्परीत्य दृत्य समानमतर्द्धं हि दयश्चूलेना संस्था जपात्संस्था जपेनोपतिष्ठंते ये
ये पवृत्त कर्मणिः ॥ १३ ॥ गार्हपत्य उदयनीयमाचरंति सा प्रायणीय योक्ता पथ्या स्वास्तिरिहोत्तमा